

פנינים יקרים
מפרד"ס התורה
על סדר פרשיות השבוע

דברים

מאוצר שיחותיו ומאמרו
של הרה"ג מו"ר המקובל
רבי בניהו יששכר שמואלי שליט"א

התשפ"ו

כל הזכויות שמורות
למכון "בני יששכר"
שע"י ישיבת המקובלים "נהר שלום" תכב"ץ

ניתן להשיג את הספר בישיבתנו הקדושה

רחוב שילה 6 י-ם

02-6249000

או בחנויות הספרים,

הפצה ראשית

"סגולה"

02-6443300

ניתן לשלוח הארות והערות

למכון "בני יששכר"

באמייל: m6222560@gmail.com

אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמהה

לעילוי נשמת מר אבינו עטרת ראשנו
ראש ישיבתנו הקדושה "נהר שלום" תכב"ץ
האי חסידא קדישא ופרישא
עמוד התפילה ענוותן כהלל
שייף עייל שייף נפיק
ולא מחזיק טיבותא לנפשיה
כמוהר"ר **שלום אהרן שמואל** זצוק"ל
ב"ר **שמואל ורחל** ז"ל
נלב"ע ביום שב"ק כ"ג סיון התשפ"ד

ולעילוי נשמת
אמנו היקרה הצנועה והחשובה
שזכתה לזכות את הרבים
ולהעמיד דורות ישרים מבורכים
מסרה עצמה למען התורה הקדושה
הרבנית הצדקנית
מרת **שולמית רחל שמואל** ז"ל
בת **נחמיה ומזל** ז"ל
נלב"ע ביום השישי ז"ך אלול התשע"ט

ת.נ.צ.ב.ה

לזכר עולם יהיה צדיק

לעילוי נשמת

מורנו ורבנו

שר התורה ועמוד ההוראה

גאון ישראל ותפארתו

הרועה הנאמן פוסק הדור

ראש ממשלת התורה

מרן הראשל"צ הגאון כמוהר"ר

עובדיה יוסף

זצוקלה"ה זיע"א

נפטר ג' בחשון התשע"ד

ת.ג.צ.ב.ה.

הלכות בין המצרים

יום ה' באב

- א. יום ה' באב, הוא יום פטירת רבנו האריז"ל זיע"א וצריך שילמד ביום זה דברי רבנו האריז"ל ז"ל בעץ חיים ושומונה שערים ביראה ואהבה ובחשק גדול. ואם יכול, ידחוק עצמו להתפלל ג' תפילות בסידור האריז"ל והרש"ש זיע"א. ומה טוב בליל ה' באב ללמוד הלימוד שסידר רבנו יוסף חיים זיע"א.^א
- ב. נוהגים ביום זה לעלות על ציונו ולעורר רחמי שמים וכן היה מנהג מו"ר המקובל האלקי כמוה"ר יצחק כדורי זצוק"ל. וכן נוהגים בישיבתנו הקדושה שהולכים לצפת לאחד הבתי כנסיות בעיר העתיקה ולומדים שם דברי רבנו האריז"ל ומתפללים תפילת מנחה בכוונות ואח"כ עושים סעודה לכבוד הצדיק.

שבת חזון

- א. ערב שבת חזון מותר לבני ספרד לטבול במקוה ולרחוץ כל גופו בחמין ובסבון כדרך כל ערב שבת.^ב
- ב. מנהג הספרדים שלא לשנות בשבת זו משבת רגילה, לא בלבישת הבגדים,^ג ולא בסדר התפילות והניגונים בביהכנ"ס.^ד

עיונים והארות

מחמירים בערב שבת חזון כדעת הרמ"א שם, בני ספרד רוחצים בערב שבת חזון במים חמים וסבון כרגיל. ולפנים היו גם מבני ספרד שנהגו בזה כהרמ"א, אבל כיום המנהג פשוט להקל.

וב"כ מו"ר מופת הדור בחזו"ע (שם דיני רחיצה הלכה א) וז"ל: אף על פי שאיסור רחיצת גופו מן הדין אינו אסור אלא ביום תשעה באב, מכל מקום מנהג הספרדים ועדות המזרח שלא להתרחץ כל גופו בחמין בכל השבוע שחל בו תשעה באב, ואחינו האשכנזים נוהגים להחמיר בזה מיום ראש חודש אב. וכל עדה תחזיק במנהגה. ולכן לפי מנהג הספרדים מותר להם להתרחץ כל גופם בחמין בערב שבת חזון, ולחפוף ראשם וגופם בסבון. ואפילו למי שנתרשל איזה פעמים מלהתרחץ בערב שבת, משום צינה, או טירדא, מותר לו להתרחץ בערב שבת חזון. ורק בשבוע שחל בו תשעה באב יש להמנע מלהתרחץ בחמין. עכ"ל.

ד. דעת הרמ"א (סי' תקנא סעי' א) שאפילו בשבת של חזון אין מחליפין ללבוש בגדי שבת, כי אם הכתונת לבד. אולם כתב מו"ר מופת הדור בחזו"ע (שם דיני תפירת בגדים חדשים הלכה ד) וז"ל: אף בשבת חזון יש להחליף הבגדים וללבוש כל בגדי השבת כשאר כל השבתות, כמו שנאמר בדברי קבלה, וכבדתו, ודרשו חז"ל (שבת קיג.) וכבדתו, בכסות נקיה, שלא יהא מלבושך של שבת כמלבושך של חול, עכ"ל.

א. **שו"ע** (סי' תרפה ומ"ב ס"ק א).

ב. **כתב** מו"ר הבא"ח בקונטרס סדר תיקון ה' באב, וז"ל: ולכן החיוב מוטל על כל איש ישראל לקדש עצמו בליל חמשה באב בלימוד הקדוש הזה לכבוד אדונינו מורינו ורבנו האריז"ל הקדוש זיע"א, ותרדנה עיניו דמעה בזכרו פטירת הרב זיע"א, ותועיל לנו לכפרת עוונותינו ולתיקון נפשנו, ולא נהיה כפויי טובה ח"ו, לבלתי נזכור ונצטער על פטירת צדיק יסוד עולם, אשר האיר עינינו בסודות התורה ובכמה תקנות ומנהגים ישרים, ואם עוונותינו גרמו לבלתי נוכל להשיג הסודות אשר גילה לנו, עכ"פ הנה אנחנו טועמים מן המן אשר הוריד לנו איזה הקדמות יקרות אשר ישיג שכלנו, ואפילו עניי שבישראל הנה הוא אוכל מפת בג המלך איזה הקדמות יקרות הקרובות לפשט, באופן כי כולנו בית ישראל הנה אנחנו אוכלי לחמו של רבנו האריז"ל החי זיע"א ומימיו אנחנו שותים, מה שלא זכו לשנות דורות אשר היו טובים מדורינו. ולכן בדור הזה איש את רעהו יעזרו לאמר בית יעקב נלכו ונלכה ונתקבצה יחדיו לעסוק בתורה ליקבה"ו בלילה הזה וחפץ ה' בידינו יצלח לשמור ולעשות המנהג הטוב הזה עד ביאת גו"צ בב"א, עכ"ל.

ג. **כמבואר** בשו"ת אול"צ (שם פכ"ז בביאורים לתשובה ה), דבשו"ע (סי' תקנא סעי' טז) כתב, יש נוהגים שלא לרחוץ מר"ח, ויש שאין נמנעין אלא בשבת זו. עכ"ל. ומנהג בני ספרד בארץ ישראל כדעה שניה, שלא לרחוץ בשבוע שחל בו תשעה באב, אבל לפני שבוע זה רוחצים כרגיל. ועל כן אף שבני אשכנז

ג. מוצאי שבת חזון אין מברכין ברכת הלבנה, ואפילו הגיע זמנה, לפי ששרויין באבילות.^ה

שבוע שחל בו תשעה באב

א. אסור לכבס בגדים ומגבות ומצעים וכדו' בשבוע שחל בו תשעה באב, ואף אם היו כבר מכובסים אסור ללבשן, ולהציע בהם המטה.^ו ועל כן הרוצה להחליף בגדים במשך שבוע זה, יש לו להכין לפני שבת חזון, בגדים ומגבות, ולהשתמש בהם מעט.^ז

ב. מי שלא הספיק להכין לפני שבת לא יעשה כן בשבת משום איסור מכין משבת לחול. אולם רשאי להחליף בגדים בשבת בבוקר, וכן כשקם משנתו בצהרים, באופן שלא יהא ניכר שעושה לצורך חול. וכן מגבות ישתמש בהם באופן שלא יהא ניכר שמכין לצורך חול.^ח

ג. בגדי הזיעה הצמודים לגוף (כגון. גרביים. לבנים. גופיה וכדו') אינם בכלל האיסור, ומותר להחליפם בשבוע זה, ואין צורך להכניסם קודם.^ט

ד. מותר ללבוש טלית גדול או טלית קטן מכובסת, מפני שהוא צורך מצוה, ולא דמי למה שאסרו בבגדיו. ואם נקרעה טליתו בין טלית גדול ובין טלית קטן ואין לו אחרת, מותר לקנות חדשה וללבושה בשבוע זה.^י

עיונים והארות

שעה או שעה. ומגבות, די לנגב בהן פעם אחת. וראה בש"ך (יו"ד סי' שפט ס"ק ד). ובבא"ח (פרשת דברים אות ו), ע"ש. ונראה שיכול ללבוש כמה בגדים בבת אחת, שעל כל פנים נתפסה בהם זיעה, ואדם שיביאו לו בגד שלבש אחר, אפילו לא לבשו אלא על כמה בגדים, יהא הבגד מאוס בעיניו ללבושו.

האם מהני לשפשף הבגד על הקרקע:

וכתב עוד האול"צ (שם) ובגד לא מכובס, היינו בגד שנתלכלך בזיעה וכדו' על ידי לבישתו, אבל לא מועיל לשפשף את הבגד ברצפה, ולהחשיבו על ידי זה כאינו מכובס. דלא דמי לבגד שנתלכלך בזיעה, שבגד זה שיביאו לאדם אחר לא יהא מאוס עליו כבגד שיש בו זיעה.

אולם מו"ר מופת הדור בחזו"ע (הלכות דיני כיבוס הבגדים בביאורים להלכה א) הביא שדעת לחם הפנים (סי' שעו) בשם מהר"ש מלובלין, שאם שכח להכין הבגדים קודם שבוע שחל בו ט' באב, והניח הבגד על קרקע עולם שעה אחת מותר. וכ"כ בשו"ת הררי קדם (סי' צג אות יא). וכתב שם שאף בט' באב מהני תיקון זה.

ט. **כ"ב** מו"ר הבא"ח (ש"א פר' דברים אות ו') וז"ל: אבל אם שכח לעשות תקנה זו קודם שבת ונזכר ביום שבת לא יעשה כן ללבוש המכובסת שעה אחת ויפשטנה כדי ללבושה אחר שבת, דא"כ נמצא הוא מכין משבת לצורך חול, כיצד יעשה יפשיט הכתונת שעליו שלבש אותה בליל שבת וילבש במקומה המכובסת ותשאר עליו ולא יפשטנה ביום ההוא, ואז אותה כתונת שפשט ביום שבת ילבשנה אחר שבת כי עדיין לא נעשה בה זיעה ולכלוך מאחר שלא לבש אותה זמן הרבה כן העלתי בסה"ק מקבציאל, וכן יעשה באנפלאות ושאר בגדים הצריך להם בשבוע זו. וכ"כ האול"צ (שם) ומו"ר מופת הדור (שם הלכה א).

ה. **מו"ר** מופת הדור בחזו"ע (שם הלכות נישואין ונגינה בימי בין המצרים הלכה ד) וז"ל: ושירה בפה כשהיא דרך הודאה להשם יתברך, בלי כלי נגינה, מותרת אף בימים אלה, ומכל שכן שמותר להשמיע נעימה בתפלה, או בשעה שעוסק בתורה, וכל שכן בשבתות שבתוך ימי בין המצרים, ואין להחמיר בזה כלל, ואפילו בשבת שחל בה תשעה באב. ועי"ש במקורות שהאריך בזה שאע"פ שאמרו משנכנס אב ממעטין בשמחה, מ"מ התורה והתפלה יהיו בשמחה. ע"ש. ולכן מה שנוהגים בשאר השבתות לנגן בקטעי תפלה מסויימים, ובנשמת כל חי, וכן בקדיש, יש לנהוג כן גם בשבתות של ימי בין המצרים, ואין לשנות.

ו. **כתב** הרמ"א בהגה (סי' תכו), אין מקדשים הלבנה קודם ט' באב. ובמ"ב (שם ס"ק ח) לפי ששרויין באבילות. ואין מברכים הלבנה אלא מתוך שמחה והרחבת הדעת על שזכינו לקבל פני שכינה.

ז. **משנה** בתענית (כו:). שו"ע (סי' תקנא סעי' ג) וז"ל: שבוע שחל בו תשעה באב, אסורים לספר ולכבס, אפילו אינו רוצה ללבושו עתה אלא להניחו לאחר ט' באב, ואפילו אין לו אלא חלוק אחד, אסור; וכן המכובסים מקודם, בין ללבוש בין להציע בהם המטה; ואפי' מטפחות הידים והשלחן, אסור, עכ"ל.

ח. **כ"ב** מו"ר האור לציון (ח"ג פכ"ז תשובה א) וז"ל: ועל כן, הרוצה להחליף בגדים במשך שבוע זה, יש לו להכין לפני שבת חזון בגדים וכן מגבות ולהשתמש בהם מעט.

כמה זמן ילבש הבגדים בכרי שלא יחשב מכובס:

כתב האול"צ (שם בביאורים) וילבשם בכדי שתקלט בהם זיעה, ואם הוא מזיע כעת די בכמה דקות, או אפילו מיד לאחר שלבש אם כבר נקלטה הזיעה, ואם לא, ילבשם כחצי

- ה. מנהג הספרדים לאסור הרחיצה בחמין רק בשבוע שחל בו בלבד י". אמנם רחיצה בצונן למנהג הספרדים מותר אף בשבוע שחל בו ת"ב י', ויש חולקים י".
- ו. אם נתלכלך בטיט וצואה וכדו', או אם יש לו פצעים שצריך לנקותם, וכן במזיע הרבה וריחו נודף עד שקשה לסובלו, מותר לרחוץ בצונן ואפילו בסבון. ואם קשה עליו, ירחץ בפורשין י".
- ז. הרגיל לטבול בכל יום משום "הכון לקראת אלהיך ישראל", וכן סנדק ואבי הבן שהמנהג פשוט שטובלין קודם המילה, וכן סופר הרגיל בכך תמיד – מותרין לטבול אף בשבוע זה, מיהו ישתדלו לטבול בצונן ואם קשה עליו מותר לטבול בפורשין ט".
- ח. נוהגים להקל לשטוף הבית עם חומרי ניקוי בכל תשעת הימים וכל שכן שמותר בערב שבת לכבוד שבת, וכן במקומות ציבוריים חייבים לשטוף כרגיל בחומרי ניקוי כי זה צרכי רבים ושלא יהיו חולים ח"ו ט".

עיונים והארות

ס"ק ב. ע"ש. וכל אדם יאמוד עצמו שאם הוא בגדר זה, יוכל לרחוץ. וכן אם התלכלך, כגון פועל בנין וכדומה. רשאי לרחוץ, דהוי כנתלכלך בטיט ובצואה, שמותר לרחוץ אף בתשעה באב, כמבואר בשו"ע (סי' תקנד סעי' ט), ע"ש. וכן כשיש פצעים ברגלים וכדו'. (וראה בשו"ע בסי' תקנד סעי' יד וטו). וכן בערים שהלחות שם גבוהה במיוחד ומזיעים הרבה, וקשה לסבול שם ריח הזיעה, הוי כנתלכלך שמותר לרחוץ. עכ"ל.

טו. שו"ע (סי' תקנד סעי' ט) וז"ל: אם היו ידיו מלוכלכות בטיט ובצואה, מותר לרחוץ להעביר הלכלוך, ולא יטול כל ידיו אלא לפי הצורך להעביר הלכלוך, עכ"ל.

וכתב מו"ר האול"צ (ח"ג פרק כז תשובה ה) ואפילו מצטער בזיעה אין לו לרחוץ אלא אם כן אינו יכול לסבול את ריח הזיעה שבו, או שריח הזיעה נודף ומורגש בסביבתו, או שיש עליו לכלוך ממש, כגון פועל או הבא מן הדרך וכדומה. וכן מי שיש לו פצעים ברגלים וכדומה. ואף הוא לא ירחץ אלא במים קרים. ורשאי להוסיף מעט מים חמים בכדי להפשיר מעט את קרירות המים. ורשאי לרחוץ אף עם סבון.

טז. כן כתב הכה"ח (סי' תקנא ס"ק קז) וז"ל: והאנשים הרגילים לילך למקוה לצורך טבילת קרי מותר לילך בין ראש חודש לתשעה באב אף בחול. (ישועות יעקב). ואפילו בערב תשעה באב. (בן איש חי פרשת דברים אות טז). ודוקא בצונן. (תוספות חיים על חיי אדם שם אות לד). ונראה דאם קשה לו לטבול בצונן או שאין שם כי אם מים חמין דמותר לטבול במים חמין כיון דיש תועלת גדולה בטבילה זו דאינו מכוון לשם תענוג רק להעביר רוח הטומאה מעליו, וכן הסנדק מותר לטבול. (בן איש חי שם).

וכ"כ מו"ר האול"צ (שם) ומותר לטבול במקוה במים קרים או פושרים לטבילת עזרא או לכתובת סת"ם אם הוא רגיל בכך כל השנה.

וכ"כ מו"ר מופת הדור בחזו"ע (שם דיני רחיצה הלכה ב) מותר לטבול לשם טהרה להתפלל ולקרוא קריאת שמע, משום הכון לקראת אלהיך ישראל, שאין זו רחיצה לשם תענוג. ואם קשה עליו לטבול במים צוננים מותר לטבול במים פושרים או חמים, שאין רחיצה אסורה בימים אלו מן הדין אלא מן המנהג, ולכן אין להחמיר לענין טבילה.

י. כן דעת מו"ר מופת הדור (שם). אולם מו"ר האול"צ (שם בביאורים) פסק דאף הם בכלל האיסור, ואם רוצה להחליף באמצע השבוע, צריך ללבשם קודם. וכ"פ הבא"ח (שם).

יא. שו"ת רב פעלים (ח"ד או"ח סי' כט).

יב. כתב מרן השו"ע (שם סעי' טז) וז"ל: יש נוהגים שלא לרחוץ מראש חדש, ויש שאין נמנעין אלא בשבת זו. וכתב הבא"ח (שם אות טז) וז"ל: נוהגין שלא לרחוץ כל גופו מר"ח עד ט"ב אפילו בצונן. וכתב מו"ר האול"צ (שם בביאורים לתשובה ה) וז"ל: ומנהג בני ספרד בארץ ישראל כדעה שניה, שלא לרחוץ בשבוע שחל בו תשעה באב, אבל לפני שבוע זה רוחצים כרגיל. ועל כן אף שבני אשכנז מחמירים בערב שבת חזון כדעת הרמ"א שם, בני ספרד רוחצים בערב שבת חזון במים חמים וסבון כרגיל. ולפנים היו גם מבני ספרד שנהגו בזה כהרמ"א, אבל כיום המנהג פשוט להקל. וכ"כ מו"ר מופת הדור בחזו"ע (דיני רחיצה הלכה א) וז"ל: אף על פי שאיסור רחיצת גופו מן הדין אינו אסור אלא ביום תשעה באב, מכל מקום מנהג הספרדים ועדות המזרח שלא להתרחץ כל גופו בחמין בכל השבוע שחל בו תשעה באב. ואחינו האשכנזים נוהגים להחמיר בזה מיום ראש חודש אב. וכל עדה תחזיק במנהגה. ולכן לפי מנהג הספרדים מותר להם להתרחץ כל גופם בחמין בערב שבת חזון, ולחפוף ראשם וגופם בסבון. ואפילו למי שנתרשל איזה פעמים מלהתרחץ בערב שבת, משום צינה, או טירדא, מותר לו להתרחץ בערב שבת חזון. ורק בשבוע שחל בו תשעה באב יש להמנע מלהתרחץ בחמין. עכ"ל

יג. מו"ר מופת הדור (שם) וז"ל: ולהתקלח בצונן (דוש) מותר אף בשבוע שחל בו תשעה באב. ולכן מותר להכנס לבריכה או לים (שאין שם תערובת אנשים ונשים ח"ו).

יד. מו"ר האול"צ (שם תשובה ה) וכתב שם בביאורים וז"ל: ואפילו אם מצטער בזיעה לא ירחץ אף בצונן. וכדאי הוא בית אלוקיני לאבד עליו רחיצה בשבוע זה. (ראה תענית דף יג). והרי אף האבל אינו רוחץ במשך שבוע אף בצונן, כמבואר בשו"ע (יו"ד סי' שפא סעי' א), ואבלים אנו על חרבן בית מקדשינו. ורק אם מצטער הרבה באופן שאינו יכול לסבול את ריח הזיעה, מותר לו לרחוץ. דהוי כדן אבל שהוא אסטניס שמותר לו לרחוץ, כמבואר בשו"ע שם סעיף ג'. (וראה גם במ"ב בסי' תריג

ט. מעיקר הדין מותר ליטול הצפורניים בשבוע שחל בו תשעה באב והמחמיר שלא ליטול צפורניו בשבוע שחל בו תשעה באב תע"ב". ואם הצפורניים עודפים על הבשר אין להחמיר בזה ומותר לקוצצן אפי' בערב תשעה באב י"ח.

י. מותר להבריז הכובע, ולצחצח הנעלים בשבוע זה ואין זה בכלל כיבוס י"ט.

יא. יולדת, וכן מעוברת בחודש התשיעי, וכן הסובלים מטחורים, שרפואתם לשבת באמבטיה עם מים חמין מותרים לרחוץ בחמין, אף בשבוע שחל בו ת"ב. כיון שאין עושים כן אלא לרפואה ולא לתענוג י.

יב. אין מסתפרין בשבוע זה כ"א. ואף לבעלי ברית אסור כ"ב.

דיני ערב ט' באב

א. מנהגינו שאין אומרים תיקון רחל אחר חצות היום בערב תשעה באב כ"ב.

עיונים והארות

כא. כ"ב מו"ר מופת הדור (שם דיני רחיצה הלכה ג) וז"ל: היולדת רוחצת בחמין כדרכה, אף בשבוע שחל בו תשעה באב, כי לא אסרו אלא רחיצה של תענוג. ועוד שכתבו הפוסקים שלא אסרו רחיצה אלא לאנשים ולא לנשים, כדי שלא יתגנו על בעליהן. וכן אשה מעוברת מותר לה לרחוץ בחמין בחודש התשיעי כדי להקל מעליה צער הלידה. וכתב שם בביאורים וז"ל: ונראה שהסובל מטחורים שרפואתו לישיב באמבטיה עם מים חמים, כשעה או שתיים, מותר לעשות כן בשבוע שחל בו ט' באב, כיון שאינו עושה כן אלא לרפואה. וכ"כ בספר שלחן מלכים כתיבת יד, שכל רחיצה שהיא לצורך רפואה מותר. וע"ע בשו"ע (סי' תקנ"ד סעי' ז): הבא מן הדרך ורגליו כהות, מותר לרחוץ בט' באב. וכתב בשלחן גבוה (שם ס"ק כג), דאפילו בחמין שרי, כיון שאינו עושה אלא לרפואה. וכ"כ הגר"ח פלאגי' בספר רוח חיים (סי' תקנ"א ס"ק ז). ע"ש. וכן ראיתי בשו"ת שער שמעון אחד חלק ב (סי' לא) שהביא בשם שו"ת פרי אליהו ח"ג (סי' יט), עכ"ל.

כב. שו"ע (סי' תקנ"א סעי' יב) וז"ל: תספורת שבוע זה, אחד ראשו ואחד כל שער שבו, אסור. ודעת הרמ"א (שם סעי' ז) להחמיר מתחלת ראש חודש לענין כיבוס, אבל תספורת נהגים להחמיר מי"ז בתמוז.

כג. בא"ח (ש"א פ"ד דברים אות יב) וז"ל: תספורת אסור מדינא בשבוע שחל בו ט"ב אחד ראשו ואחד כל שער שבו, ויש נוהגין להחמיר מי"ז בתמוז, ובזקן (ג"ל דר"ל ובשפם) כל שמעכב האכילה מותר, ואפילו אבי הבן וסנדק אסורין להסתפר בשבוע זה. וכן דעת מו"ר מופת הדור בחזו"ע (שם דיני תספורת הלכה ב) וז"ל: בעלי ברית וכו' אבל בשבוע שחל בו תשעה באב שאסור מדין התלמוד, אין להתיר אף לכבוד המילה.

יד. מו"ר מופת הדור בחזו"ע (שם הלכה ד) יש נוהגים שלא לשטוף ולהדיח הרצפה של חדרי הבית כל תשעת הימים, ואינו מנהג נכון. וכן אנו נוהגים להקל בזה לשטוף ולהדיח את הרצפה עם חומרי ניקוי בכל תשעת הימים, וכל שכן שהדבר מותר בערב שבת לכבוד שבת.

יה. כן דעת מו"ר מופת הדור בחזו"ע (דיני תספורת הלכה ז). וכן דעת הכה"ח (סי' תקנ"א ס"ק מה) ובמועד לכל חי (סי' י אות יג) דהמחמיר שלא ליטול תע"ב. אולם האול"צ (שם תשובה ד) כתב לאסור. ובשינוי שרי דאף באבילות בתוך שבוע שרי ליטול ציפורניים בשינוי. כמבואר ביו"ד (סי' שצ סעי' ז).

יט. בא"ח (פ"ד דברים אות יג) וז"ל: ובסה"ק מקבציאל כתבתי אם הצפורניים עודפים על הבשר מותר ליטול אפילו בשבוע שחל בו ט"ב, מפני שיש חיוב גדול ע"פ הסוד ליטלם, וכמ"ש ז"ל בעץ חיים שער פרצופי ז' פרק א' וז"ל מה שעודף מן הצפורן ויוצא לחוץ מכנגד הבשר, זה צריך לחתוך דשם נתלים החיצונים ויונקים בתכלית, לכן עונש המגדל צפורניים קשה מאד עכ"ל, לכן אם הם עודפים ויוצאים לחוץ מותר לקצצם אפילו בערב ט"ב, ועוד אמינא ולא מסתפינא דאם נזדמן לו אבלות של שלשים שלא היה יכול לקוץ בערב ט"ב, והגיע זמן קציצתם ביום ט"ב, שמותר לו לקוץ אותם ביום ט"ב ולא ימתין עד אחר ט"ב כדי שלא יתן שליטה לחיצונים לינק יותר, בפרט יום זה שיש להם תגבורת בו. עכ"ל.

וכתב הכה"ח (שם ס"ק מט) ונראה אם אפשר יש לחתוך אותם בידי או בשינוי משום שזה אפילו בתוך ז' אבילות מותר.

כ. כ"פ מו"ר האול"צ (שם). ומו"ר מופת הדור (שם דיני תפירת בגדים חדשים הלכה ה).

- ב. י"א שיש להמנע מללמוד בערב ת"ב אחר חצות דברים האסורים ללמוד בת"ב י. וי"א שמוותר י"ה ומי שהדבר קשה לו ויש חשש שיבטל מלימודו, יוכל ללמוד במקום שליבו חפץ י.
- ג. אין אומרים תחנון במנחה של ערב תשעה באב מפני שתשעה באב נקרא מועד שנאמר קרא עלי מועד י, ואם חל בשבת אין אומרים צדקתך י.
- ד. סעודה מפסקת, צריך לעשותה בפת י. ובזמנו שירדה חולשה לעולם, טוב שיאכל סעודה כהרגלו אחר חצות, ויקדים לאכול ב' או ג' שעות קודם סעודה מפסקת, כדי שתהא סעודה המפסקת סעודת קבע האחרונה, ויאכלה ככל דיניה ל.
- ה. בסעודה מפסקת אסור מדינא לאכול בשר ולשתות יין ובשר עוף בכלל האיסור, ונהגו להחמיר שלא לאכול דגים יא. ובגמ' אמרו (תענית ל:) כל האוכל בשר וכו' עליו נאמר (יחזקאל לב, טז) ותהי עוונותם על עצמותם יב.

עיונים והארות

- נד.** כך נהגו חכמי פורת יוסף, וכ"כ מו"ר האול"צ (ח"ג בביאורים לתשובה ו) וז"ל: ולענין אמירת תיקון חצות בערב תשעה באב אחר חצות היום, המנהגים חלוקים, יש שנהגו לאומרו, וכן כתב בבא"ח (פר' דברים אות כה), ויש שלא נהגו, וכן כתב בפמ"ג (סי' תקנא א"א ס"ק מה). וראה גם בערוך השולחן שם. וראה בשו"ע (סי' תקנב סעי' יב), שאין אומרים תחינה ערב ת"ב במנחה משום דאיכרי מועד. ונראה שמעיקר הדין היה צריך לאומרו, ולא דמי לתחנון שלא אומרים בערב ת"ב, וראה גם בברכ"י (סי' תקנב אות יא) ובכה"ח (תקנא ס"ק רג), אולם כבר נתפשט יותר המנהג שלא לומר תיקון חצות בערב תשעה באב אחר חצות.
- כה.** כ"כ הרמ"א (סי' תקנב סעי' ב) וז"ל: ונהגו שלא ללמוד בערב תשעה באב מחצות ואילך, כ"א בדברים המותרים בתשעה באב. וכ"פ הבא"ח (ש"א פר' דברים אות יח) כדעת הרמ"א וז"ל: ערב ט"ב אחר חצות לא ילמוד תורה אלא מדברים שמותר ללמוד בט"ב. וכן דעת האור לציון (ח"ג פכ"ח תשובה ה) יש להמנע מללמוד בערב תשעה באב אחר חצות דברים האסורים בתשעה באב.
- וטעם** הדבר כתב בשו"ת חת"ס (סי' קננו) שנהגו להחמיר כן לפי שכל מה שלומד מחצות ואילך עדיין מחשבתי עליו והרהורו גביה בלילה ונכנס לאבל בתשעה באב כשהוא שמח.
- כו.** ומו"מ דעת הגר"א (הביאו המ"ב ס"ק ח) והחיי אדם (כלל קלד אות י) דאינו אלא חומרא בעלמא דאף בחמשה עיניו מותרים מן הדין בערב תשעה באב. וכ"פ מו"ר מופת הדור (ארבע תעניות עמ' רמ"ח, דיני ערב תשעה באב הלכה א). שהרי לא אסרו תלמוד תורה אלא בתשעה באב עצמו, אבל בערב תשעה באב בין כשחל בשבת, בין כשחל בחול, כל היום מותר עד בין השמשות. ע"ש.
- כז.** כ"פ מו"ר האול"צ (שם) וטעמו ע"פ הגר"א וז"ל: וגם על מנהג זה פקפקו כמה אחרונים, וכמבואר בגר"א ובמ"ב שם ס"ק ח'. ועל כן אף שלכתחילה יש להמנע מללמוד דברים האסורים בת"ב, מכל מקום מי שקשה לו הדבר, ויש חשש שמחמת זה יתבטל מלימודו, יכול להקל לסמוך על המקילים,
- וילמד במקום שלבו חפץ.
- כה.** שו"ע (סי' תקנב סעי' יב).
- כט.** שו"ע (סי' תקנב סעי' א).
- ל.** כ"כ האול"צ (שם בביאורים לתשובה א) וז"ל: ונראה שסעודה מפסקת היא דוקא בפת, דבלא זה אין על זה שם סעודה. וראה בב"י שם שהביא מהירושלמי, שמטבילים פת באפר ואומרים זוהי סעודת תשעה באב. (וראה עוד בטור שם בשם הרמב"ן ובב"ח שם). וראה גם בכה"ח (סי' תקנב ס"ק לו) בשם הלק"ט. וכן ישתדל לטבול הפת באפר, וכמו שנתבאר כאן, וכן כתב הרמ"א בסעיף ו', ע"ש.
- לא.** אור לציון (שם) נחלקו הפוסקים אם ראוי לעשות סעודה גדולה בכמה מיני תבשילין לאחר חצות, ואח"כ עושים סעודה קטנה עם ביצה לסעודה מפסקת, שהפרישה כתב שאף שנוטלין ידים ואוכלים שוב, הרי הם בכלל אלו שכתב הרמב"ן שבטנם בטן רשעים, כיון שאוכלים תחילה כל שובעם, ובסעודה מפסקת אוכלים אכילה גסה, ודלא כמפרשים בדברי הרמב"ן דהיינו באוכל אז אכילת עראי דווקא, ע"ש.
- ונראה** שבזמנינו שירדה חולשה לעולם, בודאי שאין צריך להחמיר בזה, ואפשר לכתחילה לעשות לאחר חצות סעודה בכמה תבשילין לפני שעושה סעודה מפסקת, אלא שיש להקדים סעודה זו בשעתיים שלש לפני סעודה מפסקת, כדי שלא לאכול סעודה מפסקת באכילה גסה. וכן כדי שלא לבוא לידי חשש ברכה שאינה צריכה, אם יסמך הסעודות זו לזו.
- לב.** שו"ע (סי' תקנב סעי' א) וז"ל: ערב תשעה באב לא יאכל אדם בסעודה המפסקת, שאוכלה אחר חצות, בשר אפילו מלוח שעברו עליו יותר משני ימים ולילה אחת, ובשר עופות ודגים ויין מגתו דהיינו שאין לו יותר משלשה ימים, נהגו לאסור.
- וכ"כ** מו"ר מופת הדור בחזו"ע (דיני סעודה מפסקת הלכה א). ערב תשעה באב אחר חצות היום אסור לאכול בשר בסעודה המפסקת, ואסור לשתות יין. ובשר מלוח ובשר עוף בכלל האיסור. ונהגו להחמיר שלא לאכול דגים

- ו. בסעודה המפסקת אסור לאכול שני תבשילים. ואפילו בישראל מין אחד בשתי קדירות, אלא שהאחד קשה ואחד רך, גם זה נחשב שני תבשילים. אבל אם שניהם שוים אלא שהוצרך לבשל בשני קדרות מפני שבני הבית מרובים, מותר לאכול משניהם^{לג}.
- ז. ביצים העשויות בשני אופנים כגון מגולגלת או מטוגנת, או אפילו רכה וקשה, נחשבות שני תבשילין^{לד}.
- ח. יש להחמיר גם בב' תבשילים בקדרה אחת, אא"כ הוא דבר שדרכו בכך כל השנה, וכגון מרק ירקות, או אורז עם עדשים וכדו'^{לה}.
- ט. פירות אפויים או מבושלים, אע"פ שהדרך לאוכלם חיים, חשיבי ב' תבשילין^{לו}. ועל כן לפתן העשוי מב' מיני פירות חשיב ב' תבשילין ואסור לאוכלו בסעודה זו^{לי}.
- י. מוצרי חלב שמפסטרם אותם ומגיעים לחום שהיז סולדת בו, כגון גבינה חמאה ושמנת, הרי הן בכלל איסור ב' תבשילין שאסרו חז"ל, ואין לאכלם אם אוכל תבשיל אחר^{לז}.

עיונים והארות

סילא"ן, ואפילו אם בשל סוכ"ר ותקנו וסננו ועשאו משקה שקורין שיר"א, ג"כ חשיב תבשיל, כיון דאחר בשולו נעשה בו טעם אחר, וגם קונה לו שם חדש, ואין לאכול ביצה עבה וביצה רכה דנסתפקו בזה האחרונים ז"ל אם חשיב שני תבשילין, ואם בשל מין אחד בשתי קדרות הריטב"א מתיר, והרב החבי"ב ז"ל, בתשובה אסור, וכמ"ש בספר כנסת ישראל דף ל"א ע"ד, וכל תבשיל שדרכם לבשלו שני מינים יחד, כגון אורז ועדשים, שקורין כגר"י וכיוצא בזה, חשיב תבשיל אחד, ומותר, וכן ה"ה המבשלים אורז ומניחים בו אפונים שקורין חומץ דחשיב תבשיל אחד כיון שדרכו בכך תמיד, וכן כיוצא בזה, אבל אורז שאוכל עמו ביצים קלויים חשיב ב' תבשילין ואסור. ודלא כהתורת חיים סופר (סק"ד) שהיקל בזה.

לו. כ"פ מו"ר האול"צ (פכ"ח תשובה א) וכתב בביאורים, מבואר בדברי מרן (שם סעי' ג) שאין לאכול שני מינים בקדירה אחת אלא אם דרכו לבשל כן בכל השנה. והנה בבאה"ל (שם ד"ה שנותנים), דן לומר שאין ההיתר אלא באופן ששני המינים מטעמים זה לזה, וכגון בצלים וביצים שמטעמים לאפונין, אבל אם מבשל סתם שני מינים בסיר אחד, כמו אטריות ותפוחי אדמה, יש לומר דחשיבי שני מינים. אולם לא משמע כן מדברי מרן שם בסעיף ה', שהתיר לבשל עדשים עם ביצים, אף שאין דרך עדשים וביצים שיטעמו זה לזה. וכבר עמד בזה בבאה"ל שם, ויישב דמייירי כשהעיקר הוא העדשים, והביצים מפרכים אותם בתוכם, ע"ש. וראה גם בכה"ח (שם אות לא). והוא דוחק בדברי מרן. והעיקר שכל שדרך לבשל בסיר אחד, מיקרי תבשיל אחד. וראה גם בביאור הגר"א כאן. ועל כן מותר לבשל מרק ירקות אף בכמה סוגי ירקות שאינם מטעמים זה את זה.

וכ"פ מו"ר מופת הדור בחזו"ע (שם הלכה ז) וז"ל: יש להחמיר אף בשני מינים בקדרה אחת, אלא אם כן הוא דבר שדרכו בכך כל השנה, כגון תבשיל של אפונים שברוב הפעמים נותנים בו בצלים וביצים, עכ"ל.

לו. כ"פ מו"ר האול"צ (שם בביאורים). ומו"ר מופת הדור (שם הלכה ח).

לח. אור לציון (שם).

לג. כתב הרמב"ם (פ"ה מהלכות תעניות ה"ט) וז"ל: חסידים הראשונים כך היתה מדתן, ערב תשעה באב היו מביאין לו לאדם לבדו פת חרבה במלח ושורה במים ויושב בין תנור וכירים ואוכלה ושותה עליה קיתון של מים בדאגה ובשממון ובכיה כמי שמתו מוטל לפניו, וכזה ראוי לחכמים לעשות או קרוב מזה, ומימינו לא אכלנו ערב תשעה באב תבשיל אפילו תבשיל של עדשים אלא אם כן היה בשבת. ע"כ.

לד. מו"ר מופת הדור בחזו"ע (שם הלכה ג). וכדברי השו"ע (סי' תקנב סעי' א) אפילו בשל מין אחד בשתי קדרות מקרי שני תבשילין. וכן יש להחמיר ולזהר מינים בקדירה אחת. וכתב הכה"ח (סי' ק"ט) פירוש שאחד בלילתו עבה ואחד בלילתו רכה, אבל אם שניהם בשוה אין קפידא לבשל בשתי קדירות. (מגן אברהם ס"ק ג). מיהו הרב כנסת הגדולה (בתשובה אורח חיים חלק ב' סי' לו) נטה לאסור וכתב שכן הסכימו חכמים שלמים יעו"ש. והביא דבריו הברכי יוסף (אות ב). אמנם האליה רבה (אות ב) כתב כדברי המגן אברהם. וכן כתב הנהר שלום (אות ב). וכן כתב הערך השלחן (אות ג), וכתב שכן משמע מהריטב"א ודלא כהרב כנסת הגדולה בתשובה יעו"ש. וכן כתב בביאורי הגר"א כדברי מגן אברהם. וכן פסק חיי אדם (כלל קלד אות א), ובדרך החיים (אות א), ובמשנה ברורה (אות ח). ומטעם זה נראה לאסור שני ביצים האחד רך ראוי לגמוע ואחד קשה דהוה להו כשתי קדרות, ומיהו אפשר לחלק. (נהר שלום שם). והביא דבריו בן איש חי פרשת דברים אות י"ט וכתב דיש להחמיר. ע"כ.

לה. כ"פ מו"ר מופת הדור בחזו"ע (שם בביאורים להלכה ג) וז"ל: ביצה מטוגנת וביצה שלוקה, שני תבשילים הם. וכן ביצה רכה שראויה לגמיעה, וביצה קשה, נראה שחשובים כשני תבשילין. וכ"כ הנהר שלום (סק"ב), ואף שסיים "שאפשר שיש לחלק", יש להחמיר. וכ"כ הגר"ח פלאג'י בספר מועד לכל חי (סי' י אות לא), ובספר בן איש חי (פר' דברים אות יט) וז"ל, בסעודה המפסקת אסור לאכול שני תבשילין, אפילו מין אחד ורק אחד עבה ואחד רך נמי חשיב שני תבשילין, ואפילו בשל דבר הנאכל כמו שהוא חי כגון תפוחים וכיוצא שבישלו בסוכ"ר חשיב תבשיל, ואפילו אם בשל תמרים ועשאו דבש שקורין בערבי

יא. המנהג לסעוד סעודה המפסקת כשהם יושבים על הארץ, אלא שיש לתת בגד שמפסיק בינו לבין הקרקע, וזקן חלש מותר לו לתת כר תחתיו לט.

יב. לא ישבו שלשה ביחד לאכול בסעודה מפסקת כדי שלא יתחייבו בזימון, והטעם כי זימון מורה על קביעות, ואנחנו אין רוצין שיהיה קבע לסעודה זו שהיא בשביל האבל כי מקוים שיבא הגואל ויבנה בהמ"ק בב"א ונעשה סעודה של שמחה וששון י.

יג. אף על פי שסיים לאכול סעודה המפסקת בערב תשעה באב, ובירך ברכת המזון, מותר לו לחזור ולאכול, ואפילו אם קיבל בלבו התענית, אין קבלתו כלום, אלא אם כן קיבל עליו בפירוש והוציא בשפתיו, מפני שאין דין תוספת לתענית תשעה באב, שלא אסרו אלא בין השמשות שלו, ותו לא מידי יא.

דיני צום תשעה באב

א. גזרו חז"ל שינהגו חמשה עינויים ביום זה: אכילה ושתייה, רחיצה, נעילת הסנדל, סיכה, תשמיש המיטה, ואיסורים נוספים. ודברים אלה אסורים מתחילת התענית בשקיעת החמה ועד סופה למחרת בצאת הכוכבים, ואין להקל בהם יב. וכל אדם, בין איש או אשה, שהגיעו לגיל מצוות, מזהירים בכל האמור לעיל.

ב. לא ילכו יחפים ממש בט"ב אלא ילבשו מנעל של בגד, אבל של עור אסור, ואם נגע בידיו בזה המנעל צריך נטילה כדין נוגע במנעל של עור יג.

ג. מותר ללבוש מנעל העשוי מבד ומגומי ומשאר מינים יד ואף אם הם נוחות ביותר כדוגמת נעלי קרוקס

עיונים והארות

להתענות, ואח"כ הרגיש שהוא צמא מאד, יכול לעשות התרה על קבלתו, בפני שלשה, דלא יהיה אלא נדר, הרי יש לו התרה ע"י שלשה. ודומה למי שקיבל עליו שבת, והוצרך לעשות מלאכה, דרשאי להתיר קבלתו ע"י התרה.

מג. שו"ע (סי' תקנ סעי' ב. תקנ סעי' ב. תקנ סעי' א) מ"ב (סי' תקנ ס"ק א. ותקנה ס"ק ג).

וכתב מו"ר מופת הדור בחזו"ע (איסור נעילת הסנדל הלכה ו) וז"ל: כל מצות שנוהגות באבל ונוהגות גם בתשעה באב אסורים כל היום כולו, ואין אומרים אפילו באחד מהם מקצת היום ככולו (חוץ מישיבה על הקרקע דשרי אחר חצות לישב כרגיל), ולכן אנשים שמקילים לבוא למנחה של תשעה באב במנעליהם יש למחות בהם, ולהודיעם חומר האיסור, ושאיין להקל בזה כל היום עד צאת הכוכבים. ואף הנשים אין להם להקל בזה ודינם כאנשים, עכ"ל.

מד. בא"ח (ש"א פר' דברים אות כא).

ובענין נתינת עפר בתוך מנעל עור, כתב מו"ר האול"צ (ח"ג פכ"ט בביאורים לתשובה טו) וז"ל, ופשוט שאין להתיר להלך בתשעה באב בנעלי עור על ידי שיתן עפר במנעלים. ומה שהביא במ"ב (סי' תקנ ס"ק לג) בשם הט"ז ליתן עפר במנעלים, היינו למי שהותר בנעילת הסנדל, כגון ההולך בדרך, וכמו שמבואר שם, אבל ודאי שאין להתיר לילך בנעלי עור על ידי נתינת עפר במנעלים.

לט. בא"ח (ש"א פר' דברים אות יט) והגבינה אם אכלה חיה הרי זו כפירות חיים, אבל אם בשל הגבינה יש לה דין תבשיל, ואסור לאכלה עם תבשיל אחר. וכ"כ הכה"ח (שם ס"ק י).

וכתב מו"ר האול"צ (שם בביאורים לתשובה ב) מוצרי חלב שמבשלים אותם ע"י הפיסטור והגיעו לשיעור יד סולדת בו, וכגון חמאה וגבינה ושמנת, היה אמנם מקום לומר שכיון שאינו דומה הפיסטור שעושים בהם לשאר תבשיל שהבישול משנה במהות התבשיל, והיה אפשר לומר דלא חשיבי תבשיל לענין תבשיל בסעודה המפסקת, ולא דמי לשאר מקומות דחשיבי תבשיל, וכגון לענין עירובי תבשילין, וכמו שנתבאר לעיל בפרק כ"ב תשובה ב', ע"ש, מכל מקום למעשה נראה, שכיון שעכ"פ נתבשלו, הרי הם בכלל איסור אכילת ב' תבשילין שאסרו חז"ל, ואין לאוכלם אם אוכל תבשיל אחר.

מ. כ"פ מו"ר מופת הדור (שם הלכה י). ומו"ר הבא"ח (שם הלכה כ) כתב וז"ל: בסעודה המפסקת לא ישב ע"ג כרים אלא על מחצלת או כסות דק, ולא ישב על קרקע ממש כי דבר זה קשה הוא ע"פ הסוד. ומותר לישב ע"ג נסר שאינו גבוה טפח, ועיין מל"ח אות לה.

מא. בא"ח (שם). ודעת מו"ר מופת הדור (שם הלכה יא) דבדיעבד אם אכלו שלשה יזמנו.

מב. מו"ר מופת הדור (שם הלכה יב). ומי שקיבל עליו בפירוש

ורגיל ללבשן במשך השנה, דגזירת חז"ל הייתה רק על נעלי עור^מ.
 ד. יולדת תוך שלושים ללידתה, פטורה מהתענית [ואף לאשכנזים יש להקל בזה], ואפילו אם מרגישה טוב^מ. והוא הדין לאשה שעברה הפלה (והיא תוך ל' יום)^מ. ולאחר שלושים יום, חייבת להתענות, אף אם היא מניקה, אלא אם כן היא חלשה וצריכה לאכול, שאז דינה כחולה^מ.
 ה. חולה שהוא חלוש וחש בגופו, אף על פי שאין בו סכנה, פטור מלהתענות, לפי שבמקום חולי לא גזרו חכמים^מ. וכן ילדים שלא הגיעו לגיל מצוות, פטורים מן התענית, אפילו שנה קודם גיל מצוות, ואין להם להתענות אפילו תענית שעות^י.
 ו. החולה וכן היולדת שמוותר להם לאכול בצום, אינם צריכים לאכול לשיעורין^{נא}, ומוותרים לאכול מיד בבוקר כהרגלם^{נב}. והוא הדין אם הוצרכו לכך בלילה, אבל יזהרו שלא לאכול לשם תענוג^נ.

ליל תשעה באב ויומו

ליל תשעה באב וסדר תפילת ערבית

א. מסירין הפרוכת מארון הקודש, ע"פ הכתוב (איכה ב, יז) בצע אמרתו, ובחצות היום מחזירין הפרוכת למקומה^{יד}.

עיונים והארות

עדיין חלושה היא מהלידה, והיא כמו חולה ממש, ולכן אין להניחה להתענות בט' באב. ע"ש. וכ"ש שאף הרמ"א סיים שהמיקל לא הפסיד. ושלא כמ"ש המשנה ברורה, וכן בשו"ת שבט הלוי ח"ו (סי' ע אות ד), שיש להחמיר כהרמ"א, ורק בט' באב דחוי יש להקל. דליתא, שהעיקר כמ"ש מרן הש"ע להתיר ליולדת תוך שלשים שלא להתענות, בכל ענין. ולא אכחד שהרופאים אומרים שבזמנינו שהרפואה התפתחה גם היולדות מסוגלות להתענות תוך שלשים. וכ"כ בשו"ת דברי יציב (חאו"ח ח"ב סי' רלג). מ"מ אין לנו לזוז מדברי הפוסקים הרמב"ן והריטב"א והר"ן והרב המגיד והטור ומרן השלחן ערוך, שיולדת תוך שלשים פטורה מלהתענות. (וע' בשו"ת קנין תורה חלק ו' סי' לב). ודו"ק. ומכל מקום אף שהותר ליולדת בתוך שלשים לאכול בט' באב, לא תאכל להתענג במאכל ומשתה, וכמבואר בתוספתא (ספ"ב דתענית) ובירושלמי (תענית פ"א ה"ה). וכ"כ ראבי"ה (סי' תתסד) והאור זרוע (סי' תטז). וכן פסק מרן בש"ע (סי' תקנד סעי' ה).

מה. מו"ר מופת הדור (שם הלכה ד).

מט. מו"ר האול"צ (שם תשובה ד).

נ. מו"ר מופת הדור (שם הלכה ג).

נא. ביה"ל (ריש סי' תקנ). מו"ר מופת הדור (שם דין החייבים ופטורים מן התענית הלכה ז).

נב. מו"ר מופת הדור (שם הלכה ה).

נג. כנ"ל בביאורים (להלכה ב).

נד. שו"ע (סי' תקנד סעי' ה).

וביותר, שלפי מה שכתב הרב מבריסק בחידושו על הרמב"ם (חידושי רי"ז הלוי בהלכות תעניות), שהעניינים בתשעה באב באים גם מדין עינוי וגם מדין אבילות, ע"ש. ועל כן אף אם היה מועיל מצד עינוי ליתן עפר במנעלים, הרי שמצד אבילות אין חילוק בזה, וודאי שלא מועיל ליתן עפר במנעלים. עכ"ל.

מה. שו"ע (סי' תקנד סעי' טז) וז"ל: נעילת הסנדל, דוקא של עור; אבל של בגד או של עץ או של שעם (פי' קליפי עץ) וגמ', מותר. וכ"כ הבא"ח (ש"א פ"ר דברים אות כא).

מו. מו"ר מופת הדור (איסור נעילת הסנדל בת"ב הערה ב ד"ה נעלי ספורט וכו').

מז. שו"ע (סי' תקנד סעי' ו) חיה כל שלשים יום, וכן חולה שהוא צריך לאכול, אין צריך אומד אלא מאכילין אותו מיד.

וב"כ מו"ר מופת הדור בחזו"ע (שם הלכה ג), וכתב בביאורים וז"ל: מסקנא דדינא שיולדת בתוך שלשים מיום הלידה פטורה מן התענית של תשעה באב, וכמו שפסק מרן השלחן ערוך שקבלנו הוראותיו, וכל שכן בדורות הללו שירדה חולשה לעולם שאין היולדת רשאית להתענות. ואפילו לא אמרה צריכה אני מאכילים אותה, ותאכל בבוקר מיד כהרגלה, וכמ"ש הגאון אבני נזר. ונראה לפע"ד שאף לאחינו האשכנזים היוצאים ביד רמ"א יש להקל ליולדות בתוך שלשים שלא להרשות להן להתענות, וכמ"ש הגרי"מ אפשטיין בערוך השלחן (סי' תקנד סעי' ח), שלא החמיר הרמ"א ביולדת בתוך שלשים אלא בימיהם שהיו בריאים וחזקים, אבל בדורות הללו חלילה ליולדת להתענות בתוך שלשים בט' באב, כי בודאי

ב. נוהגים בת"ב לשבת לארץ, ומניחים בגד ע"ג קרקע, שלא לישוב להדיא ע"ג קרקע^י, ויכול לשבת ע"ג דבר שאינו גבוה מטפח^י. וכן מותר לישוב ע"ג מדרגה, שגם היא קרקע ממש. ומי שקשה לו יש להקל עד פחות מג' טפחים^י.

ג. זקן או חולה או מעוברת ישבו על כסא נמוך כפי יכולתם^י.

ד. סדר תפילת ערבית אומרים תחילה מזמור על נהרות בבל, ופרשת האזינו עד וכפר אדמתו עמו, תפילת ערבית, וקדיש תתקבל אחר תפילת לחש^י, קינת "למי אבכה" מגילת איכה, ואח"כ קינות בליל זה יבכיו, אליכם עדה קדושה, אז בחטאינו חרב בית המקדש, שמעו נא אחינו בית ישראל, ואתה קדוש וכו' קדיש לתשעה באב שהוא עתיד לחדתא^ס, שיר למעלות, קדיש יהא שלמא, עלינו לשבח.

עיונים והארות

נסר של עץ שאינו גבוה טפח מן הארץ, דלא חזי לשיבה. ע"ש. וכ"כ במועד לכל חי (סי' י אות לה), ובבן איש חי (פרשת דברים אות כ). ע"ש. ובילקוט הגרשוני (סי' תקנט סק"א) כתב, שאף בט' באב רשאי לישוב על ספסל קטן שאינו גבוה שלשה טפחים, דהאי חומרא לישוב על גבי קרקע יש לה סימוכים מהירושלמי (פ"ג דמ"ק), דמאי דכתיב גבי איוב, וישבו אתו לארץ, על הארץ לא נאמר, אלא לארץ, דבר הסמוך לארץ, וסמוך היינו ג' טפחים. ולכן יש מקום להקל בזה לזקן ולכל מי שאינו יכול. ע"ש. והכי מסתברא, דהא ביומא (יא:) אמרינן דכל פחות משלשה טפחים ארעא סמיכתא היא. וכ"כ הגרי"מ אפשטיין בערוך השלחן יו"ד (סי' שפז סק"ג). והביא ג"כ דברי הירושלמי הנ"ל, ולכן התיר לאבל לשבת ע"ג ספסל נמוך. וכ"כ הגאון מהרש"ם בדעת תורה יו"ד (סי' שפז) להתיר בפחות מג' טפחים. וכ"כ בקונטרס עיון תפלה, שמותר לישוב על ספסל נמוך פחות מג' טפחים. וכ"כ בגשר החיים (עמוד ריב), שכיום אין נזהרים אף בט' באב לישוב על פחות מטפח כדברי האדני פז, אלא יושבים על דרגש הגבוה יותר מטפח מן הקרקע. ובחשך זקן כתב הש"ך להקל. ע"ש. וע"ע במשמרת שלום (מערכת ישיבה ע"ג ספסל אות טז). וכן עיקר.

נט. נר ציון (פ"י הלכה לו) וע"י במקורות להלכה הקודמת.

ס. **הטור** (סי' תקנט) כתב לומר קדיש שלם, והיינו קדיש תתקבל כפי שביאר הב"י. וכן דעת המ"ב (שם ס"ק ד) שאומרים קדיש תתקבל. ובכה"ח (ס"ק ט) הביא בזה מחלוקת. ודעת מו"ר מופת הדור בחזו"ע (הלכות ומנהגי ליל תשעה באב הלכה א) שאומר קדיש תתקבל.

וכתב שם במקורות ז"ל: והנה בנוגע לקדיש תתקבל אחר תפלת י"ח של ערבית, כן כתב הטור שאומר קדיש שלם, וכתב מן הבית יוסף, כלומר קדיש תתקבל. וכ"כ בהגהות אשרי (תענית פ"ד הל' לח), והוא מהאור זרוע (סי' תטז), וראב"ה (סי' תתצ עמוד תרעג). ורש"י בפרדס הגדול (סי' קנה). וכ"כ במעשה הגאונים (ריש עמוד לה), ובשבולי הלקט (סי' רסז). וכ"כ הרוקח (סי' שיא), שלאחר סדר קדושה שאומרים אחר איכה, אין משלימין קדיש תתקבל, משום שנאמר שתם תפלת, אבל קודם איכה וקינות משלימין. וכ"כ רבי דוד אבודרהם (דף סט ע"ב), ומהריק"ש בהגהותיו. וכן כתבו האחרונים הובאו בכף החיים (סי' תקנט סק"ט). וכן מנהגינו בעה"ק ירושלים. אולם

נה. **רמ"א** (סי' תקנט סעי' ב).

נו. **שו"ע** (סי' תקנט סעי' ג) ז"ל: ליל תשעה באב ויומו, יושבים בבית הכנסת לארץ עד תפלת מנחה, עכ"ל.

והמהרי"ל (דרשות מהרי"ל הלכות תשעה באב בסדר התפלה) ישב להדיא על הרצפה, והיה לובש בתשעה באב סרבל רע וגרוע ולא הטוב המיוחד לו לבית הכנסת שלא להפסידן בשיבת הקרקע, ובמנחה החליף מן הגרוע אל הטוב. הביאו כה"ח (ס"ק כא) והוסיף (ס"ק כב) ומיהו מותר לישוב על השק דאינו אלא מנהג לישוב על גבי קרקע. והגם שכתבנו באות הקודם שמהרי"ל ישב להדיא על הרצפה, יש לומר זהו מצד חומרא בעלמא. ועיין באשל אברהם שם שכתב לתרץ בענין אחר. ועוד דהא יש מחמירין לישוב על גבי קרקע ממש כמו שכתבנו לעיל סימן תקנ"ב אות ט"ל יעו"ש. וגם יוכל לישוב על ספסל נמוך למי שקשה לו לישוב על הארץ. (מ"ב ס"ק יא).

וכ"כ הבא"ח (ש"א פר' דברים אות כ) ולא ישב על קרקע ממש כי ד"ז קשה הוא ע"פ הסוד.

ובן מובא במכתב של הגה"צ שדי חמד לר' אפריים ביינארד ז"ל, שכתב שגם בעיר הקודש ירושלים ראיתי שבישיבת בית אל יושבים על כרים וכסתות.

והחיד"א כתב על זה ז"ל: והפשוט הוא שעושים שינויים לעגמת נפש ולהרבות עלי עצ"ב אולי יחנן ה' ויגאלנו וכן יהיה במהרה בימינו ישראל נושע בה' תשועת עולמים כיר"א עכ"ל.

והלבוש (סימן תקנ"ט סעי' א) כתב שהמנהג לישוב על גבי קרקע ולא לנהוג כמנהג האבלים שיושבים על גבי ספסלים ורק משנים מקומם ז"ל: והקהל מתפללין ברכת ערבית על הקרקע בנחת ודרך בכי כאבלים, ואין צריך לשנות מקומם כאבלים, כי ישיבת הקרקע היא עצמה השינוי דאמרינן בגמ' תענית (ל) כל מצות הנוהגות באבל נוהגות בט' באב, ולכן יושבין לארץ דומם כאבל שיושב על גבי קרקע כל ז' ימי אבלות עכ"ל.

נו. **בא"ח** (שם). מ"ב (שם).

נה. **מו"ר** מופת הדור (שם דיני סעודה מפסקת בביאורים להלכה י) ז"ל: והנה באדני פז (דף כו סע"ב) כתב, דרשאי לישוב על

ה. מנהג חסידי בית אל שאין אומרים נחם בבונה ירושלים לא בערבית ולא בלחש דשחרית, רק הש"ץ בחזרת שחרית, ובמנחה כל הקהל בלחש ובחזרה. וכן מנהגינו פה בק"ק נהר שלום ס"א. ו"עננו" אומרים בכל ג' תפילות.

ו. יש נוהגים לשכב בליל ת"ב מוטה על הארץ, ונוהגים לשים אבן תחת הראש^{סג}. ועל כן טוב למי שיכול שישים מזרן על הרצפה וישן כך^{סג}.

ז. בליל הצום אומרים תיקון רחל בלבד^{סד}, ללא וידוי^{סה}. אבל ביום אין אומרים תיקון רחל, כיון שכבר אמרו קינות ומגילת איכה. ועוד שאחר חצות אנו בטוחים בחסדי ה' להתנחם^{סו}.
תפילת שחרית

ח. מברכים ברכות השחר. ומדלגים ברכת שעשה לי כל צרכי ולא מברכים אותה כי כן מנהג האר"י ז"ל וחסידיו קהל קודש בית-אל תכב"ץ שאין לברכה, כיון שבאותו יום הכל אסורים בנעילת הסנדל^{סז}. ומור"ר מופת הדור פסק לברך, לפי שאין הברכה אלא ברכת השבת, על מנהגו של עולם, ועוד שמותר לנעול נעלי גומי^{סה}.

עיונים והארות

אברהם שרעבי ז"ל שהיה בק"ק חסידים שלא אומרים נחם בתפלה של לחש אלא בחזרה של שחרית שכן קיבל מוהר"ר יום טוב אלגזי ז"ל.

ובבית שם טוב (גאון ח"ה דף 56) כתב, טעם למנהג ק"ק בית אל לומר "נחם" בחזרת עמידת שחרית ובמנחה אומרה הן בלחש והן בחזרה היא מעין פשרה לצאת ידי חובת כל הפוסקים ואולי כי יש טעם על פי הסוד ונעלם ממני.

סג. שו"ע (סי' תקנה סעי' ב) ויש מי שנוהג לשכב בליל תשעה באב מוטה על הארץ, ומשים אבן תחת ראשו.

סד. מו"ר האול"צ (שם תשובה יט) וז"ל: ולענין השינה, טוב למי שיכול, שישים מזרן על הרצפה, וישן כך. והרגיל בשתי כריות, טוב שיוריד כרית אחת, אלא אם כן אינו יכול להרדם מחמת כן, עכ"ל.

סה. בא"ח (שם אות כה).

סו. שו"ע (סי' תקנט סעי' ד).

סז. בא"ח (שם).

סח. עיין בשעה"כ (דף א' ע"ג) שכתב וז"ל: כל הח"י ברכות וכו' כולן חייב האדם לסדרם ולברכם בכל יום אף על פי שלא נתחייב הוא בהם, לפי שכולם הם רמזים נפלאים אל אורות עליונים ואין לבטלם אפילו אם האדם לא ישן בלילה או אם לא הסיר מצנפתו או בגדיו או סודרו או מנעליו וכיוצא בזה, צריך לברכן בכל יום כולן, אף על פי שלא נתחייב בהם לפי שעל מנהגו של עולם נתקנו, חוץ מברכת שעשה לי כל צרכי ביום תשעה באב ויום הכיפורים שאז כל העולם יחפים, וגם חוץ מברכת על נטילת ידים ומברכת אשר יצר, ששתי ברכות אלו אם לא נתחייב בהם אין להם לברך עליהם עכ"ל.

וב"כ הרב דברי שלום (נכד הרש"ש דף ס"ח ע"א) שאין לברך ברכת שעשה לי כל צרכי בט' באב וביום הכיפורים, אף שיכול לברך מטעם שהוא נהנה, מ"מ מטעם שכל העולם יחפים אין לברך. וכן דעת מו"ר הבא"ח (שם אות כג).

בארחות חיים (הל' ט' באב אות יז) כתב להיפך, וז"ל: אחר תפלת ערבית אומר "קדיש זוטא", ואח"כ יושבים לארץ בדאגה ושממון, ואומרים איכה בבכי ונהי גדול. ואחר ואתה קדוש, אומר קדיש שלם. ע"ש. וכ"כ הכל בו (סי' סב דף כו ע"ב). והנה גם בספר הפרנס (סי' רעו), ובמנהגי מהרי"ל (עמוד רנא), כתבו שאומרים חצי קדיש אחר התפלה. וכן מנהג בני בבל, כמו"ש בזבחי צדק ח"ג (סי' כב). וכ"כ בשו"ת אהל יעקב הרופא (סוף עמוד עח), שאין אומרים קדיש תתקבל בט' באב לא בלילה ולא ביום, עד מנחה. ע"ש. וע"ע בספר גדולות אלישע (ר"ס תקנט, עמוד יח, סק"א). ובשו"ת בית דוד (חאו"ח סי' שלח) יגע למצוא סמך למנהגם שנהגו שאף לאחר תפלת ערבית (קודם איכה) אין אומרים תתקבל. ולא זכר שר דברי הפרנס ומהרי"ל הנ"ל. וע"ע במאמר מרדכי (סי' תקנט סק"א) מה שהעיר על מנהגם, וסיים, ויותר נכון לנהוג כדברי הטור ושאר פוסקים, לומר תתקבל אחר תפלת י"ח של ערבית. ע"ש. ומכל מקום גם אנו נוהגים שאחר איכה אין אומרים עוד תתקבל בלילה, על פי הכתוב גם כי אזעק ואשוע "שתם תפלת". אבל בשחרית אחר סיום איכה וקינות ופסוקי נחמה, אומרים קדיש תתקבל, עכ"ל.

סא. כה"ח (שם ס"ק טו).

סב. הנה דעת השו"ע (בסי' תקנו) וז"ל: בתשעה באב אומר בבונה ירושלים: נחם ה' אלהינו את אבלי ציון וכו'. וכתב המ"ב (ס"ק א) מסתימת המחבר משמע דדעתו שיאמרו בכל התפלות וכן הוא המנהג בירושלים אבל במדינותינו המנהג כמו שכתב הרמ"א (וזה"ל: והמנהג פשוט שאין אומרים נחם רק בתפלת מנחה של תשעה באב, לפי שאז הציתו במקדש אש ולכן מתפללים אז על הנחמה). ע"כ.

ובתב כה"ח (שם ס"ק ז) וז"ל: מנהג חסידי בית אל יכב"ץ אשר בירושלים ת"ו ההולכים על פי דברי האר"י ז"ל נוהגין לאומרו השליח ציבור בחזרת תפלת שחרית לבד ובמנחה לחש וחזרה. ע"כ. ודעת מו"ר האול"צ (שם תשובה כא) דראוי לנהוג כמנהג בני ספרד בירושלים לומר בכל התפילות.

כתב הדברי שלום (אות ז) שמעתי מפה קדוש רב חמא כמוה"ר

ט. מנהג ק"ק בית אל שמתעטפים בטלית ומניחים תפילין בשחרית סט ומתפללים כל התפילה על הסדר בלי הוספות עד אחר עלינו לשבח ואח"כ פושטים הטלית והתפילין ואומרים שירת האזינו ע"י ומגילת איכה וקנינות. ולבסוף אומרים קדיש שהוא עתיד לחדתא.

י. כהן העולה לדוכן בתשעה באב, נוטל ידיו עד סוף הפרק, כדרכו בכל ימות השנה ע"י. וכן חולה שאין בו סכנה הצריך לאכול בתשעה באב, נוטל ידיו עד הפרק כדרכו בכל ימות השנה ע"י. ואין אומרים נחם בברכת המזון ע"י.

יא. פותחים ההיכל ואין אומרים קינה לפי שלובשים תפילין ע"י, ומוליכים ס"ת בקול דממה ומראים לקהל

עיונים והארות

תקנד על השלחן ערוך סעיף ט), חיי אדם (כלל קמה אות יא), מטה אפרים (אות ח), משנה ברורה (אות ז). אמנם דעת אשל אברהם (אות ג) דלא יטול רק עד קשרי אצבעותיו. וכן נראה דעת מור"ם ז"ל בהגה שכתב דבריו על השלחן ערוך ולא כתב עד הפרק כמו שכתב מהרי"ל, משמע דבזה סבירא ליה כדברי השלחן ערוך דאינו נוטל רק עד קשרי אצבעותיו. וכן נראה דעת הר"ר זלמן (אות ו) ודרך החיים (אות ג) שלא כתבו עד הפרק משמע דדינו כשאר נטילות דיום הכפורים דאין נוטלין רק עד הפרק. ועבודת כהן במקדש שאני דהכא אינו אלא לזכר בעלמא. וכן כתב היפה ללב (חלק ב אות ד) דדעת מור"ם ז"ל בהגה שהוא הדין לכהנים העולים לדוכן שלא יטלו רק עד סוף קשרי אצבעות וגם שמע על כהני חשיבי שזוהרים בכך יעו"ש. וכן כתבנו לעיל (סימן קכ"ח אות ט"ל) יעו"ש. ומכל מקום מי שנוטל עד הפרק אין מזניחין אותו כיון דאיכא כמה רבנותא דסברי הכי כנזכר. עכ"ל.

אולם כתב בתורת המועדים (אלול וימים נוראים סי' יג אות ו) בשם מור"ר מופת הדור (בקובץ קול סיני תשרי תשכג) שהעיקר כדעת רוב האחרונים שכתבו שנוטל ידיו עד הפרק. וכן פסקו במועד לכל חי (סי' יח אות ג), ובשו"ת דבר שלום (אור"ח סי' יג).

עד. כן דעת האול"צ (ח"ג פכ"ט תשובה יב). ומור"ר מופת הדור (הלכות איסור רחיצה בט"ב הלכה ב).

עה. כ"פ מור"ר מופת הדור (הלכות איסור אכילה ושתיה בט"ב הלכה ה) וכתב שם במקורות ז"ל: הנה הרמ"א בהגה (סי' תקנז) פסק, שחולה שאוכל בתשעה באב אומר "נחם" בברכת המזון. והוא ממהרי"ל (עמוד רמה). וכתב המגן אברהם, שאפילו לפי מ"ש הרמ"א שאין נוהגים לומר נחם בתפלה אלא במנחה, מכל מקום בברכת המזון שאין מנהג ידוע, יש לאומרו גם בשחרית. אך בספר בן איש חי (פרשת דברים אות כז) פסק שדוקא כשאוכל מזמן מנחה גדולה ומעלה אומר נחם בברכת המזון. ע"ש. וכן פסק הגר"ח פלאגי' במועד לכל חי (סי' יא אות פג). גם הטורי זהב שם האריך בזה, והעלה שמכיון שמצד קדושת היום אין בו היתר אכילה אלא במקרה של פקוח נפש, אין לו להזכיר מעין המאורע בברכת המזון. ושב ואל תעשה עדיף. ע"ש. והאליה רבה (ס"ס תקנז) העיר על דברי הרמ"א הנ"ל, כדברי המג"א והט"ז שאין להזכיר ביום הכפורים מעין המאורע בברכת המזון, והוסיף, שאף הטור ומור"ם המחבר שפסקו להזכיר יעלה ויבא בברכת המזון ביום הכפורים, אפשר שידודו בתשעה באב שאין להזכיר. ולכן לא כתבוהו כאן. ע"ש. גם בספר שער הכולל (פרק

סט. כ"ב בחזו"ע (שם הלכות ומנהגי יום תשעה באב הלכה ג) וז"ל: בדיון ברכת "שעשה לי כל צרכי", נחלקו הפוסקים אם יש לברך ברכה זו בתשעה באב וביום הכפורים, כיון שבאותו יום הכל אסורים בנעילת הסנדל. ובברכות (ס:) אמרינן כי סיים מסאני אמר בא"י שעשה לי כל צרכי. מבואר שברכה זו נתקנה על נעילת הסנדל. ורוב הפוסקים ראשונים ואחרונים הסכימו שיש לברך ברכה זו גם בתשעה באב וביום הכפורים, לפי שאין הברכה אלא ברכת השבח שנתקנה על מנהגו של עולם, ועוד שמוותר לנעול נעלי גומי, ונעלי לבדים וכיוצא בהן, ולא נאסר לנעול אלא נעלים של עור. הילכך שפיר מברך "שעשה לי כל צרכי". וכן המנהג אצל רבנים וגדולים.

ע. ודלא כאותם שאין מניחים בשחרית מפני שנאמר (איכה ב, יז) "בַּצֵּעַ אֶמְרָתוֹ" והיינו שבזע פורפירה וכן נאמר (שם פסוק א) "השלִיךְ מִשְׁמֵי אֶרֶץ תִּפְאֶרֶת יִשְׂרָאֵל" והיינו תפילין, ורק במנחה מניחים, אלא כדברי האומרים להניחם בשחרית וכמו שכתב מור"ר מופת הדור בחזו"ע (שם הלכות ומנהגי יום ט"ב הלכה ד ובהערה) בשם הרבה מאחרונים שהחזירו עטרה ליושנה והנהיגו להניח תפילין אף בשחרית ע"ש.

עא. ודעת מור"ר מופת הדור (שם הלכה טו) שאין אומרים קדיש תתקבל אלא יהא שלמא בלבד. ואח"כ מסיימים כרגיל. וכן אין אומרים תחנון ומזמור יענך ה' ביום צרה ומזמור תפלה לדוד.

עב. ומור"ר מופת הדור (שם הלכה ז) כתב דהמניח תפילין דר"ת אחר העמידה, מניח תפילין דר"ת וקורא עמהם ק"ש, ואחר פרשת האזינו חולצים אותם.

עג. מקור הלכה היא מיום הכיפורים וה"ה בנידון דידן. דעת ספר היראים (סי' תכ) והובא בהגהות מיימוני (פ"ג מהלכות שביתת עשור הלכה ב) וכן הוא בדרשות מהרי"ל (הלכות יום כיפור), שכהן שעולה לדוכן נוטל ידיו. וכ"פ הרמ"א (סי' תרי"ג סעי' ג).

ונחלקו הפוסקים האם נוטל נטילה גמורה ככל ימות השנה, או שנוטל רק עד סוף קשרי אצבעותיו. והביאם הכה"ח (סי' תריג ס"ק טו) וז"ל: וכן כהן שעולה לדוכן נוטל ידיו. נטילה גמורה עד הפרק, וכן היה קידוש כהנים במקדש. דרשות מהרי"ל (הלכות יום הכפורים), מטה משה (סימן תתנא), שיירי כנסת הגדולה (בהגהות בית יוסף אות א), אליה רבה (שם), דגול מרובה, ושב הכהן (בתשובה סימן ג), והביא דבריו השערי תשובה (סימן

הקריאה "כי תוליד בנים ובני בנים" עי ועולים שלשה עי ואין אומרים מי שברך עי.

יב. אחר קריאת התורה אומרים חצי קדיש עי ומפטירין "אסוף אסיפם" פ בניגון איכה, ומברך ברכה אחת לפניה ושלש ברכות אחריה ומסיים מגן דוד פא.

תפילת מנחה

יג. בתפלת המנחה נוהגים לשבת בביהכנ"ס על כסאות ואין יושבין על הרצפה. ומתחילים מנחה כרגיל עד אחרי "אשרי", ואומרים חצי קדיש ומוציאים ס"ת וקוראים "ויחל" ואין אומרים קדיש אחרי הקורא השלישי, ומפטירים "שובה ישראל", ומברך ברכה אחת לפניה וג' לאחריה ומסיים "מגן דוד". והחזן אומר חצי קדיש קודם העמידה ותפילת י"ח. בתפילת לחש ובחזרה אומרים "נחם" ו"עננו". אח"כ אומרים קדיש תתקבל, פסוקי נחמה פ, שיר המעלות בשוב ה', קדיש יהא שלמא ועלינו לשבח פג.

יד. מי ששכח לומר בתשעה באב תפלת "נחם" בברכת בונה ירושלים, ונזכר אחר שחתם בא"י בונה ירושלים, לכתחילה יש לו לאומרה "בעבודה", דהיינו בברכת רצה (במקום שאומרים בר"ח יעלה ויבא), קודם ואתה

עיונים והארות

עא. כה"ח (סי' תקנט ס"ק לה).

עב. כה"ח (שם ס"ק ט"ל). וז"ל: כהן עד ובכל נפשו, לוי עד מלבדו, ישראל עד כל הימים. לבוש. ומפטיר הוא השלישי. טור ובית יוסף. והטעם כתב שם הלבוש דלא נהגו לקרות רביעי למפטיר כדי שלא להעלותו לקדושת ראש חודש וחול המועד, ועוד שאין בו ביטול מלאכה לעם בכל מקום אלא במקום שנהגו עכ"ד. וכתוב במסכת סופרים (פ"ח ה"ז) שהקורא בתורה קודם שמתחיל פרשת כי תוליד בנים וכו', אומר ברוך דיין האמת בלחש בלי שם ומלכות, ועי' ב"י (סי' תקנט).

עט. כה"ח (סי' תקנט ס"ק מ).

פ. כן הוא בהגהות אשרי (תענית פ"ד סי' לח). אבודרהם (סדר תפילת התעניות). כל בו (סי' סב). לבוש (סעי' ד). כה"ח (סי' תקנט ס"ק מ). וכ"כ הרה"ג ר' שריה דבליצקי בשם הגהות חת"ס (סי' רפב) שהסתמך על דברי על אבן העוזר שהמנהג לומר בשחרית ט"ב הקדיש בין הקריאה להפטרה, וכ"פ מו"ר האול"צ (שם תשובה כג), ומ"מ דעת מו"ר מופת הדור (שם בסוף הערה יד) דאין לומר הקדיש אלא אחר ההפטרה וכדברי הגרעק"א ועוד, ומ"מ הנוהגים לומר בין הקריאה להפטרה יש להם על מה שיסמוכו.

פא. רמ"א (שם סעי' ד).

פב. כן כתב בסדר רב עמרם גאון ח"ב (סי' ק, דף קלג ע"ב) וז"ל: אחר ההפטרה מברך שלש ברכות, צור כל העולמים, רחם על ציון, ואת צמח דוד עבדך, [שמחנו ה"א באליהו הנביא עבדך]. אך הברכה הרביעית (על התורה וכו') אינו מברך. וכ"כ בשבולי הלקט (סי' רסח), והכל בו (סי' סב דף כו ע"ב). וכ"כ רבי דוד אבודרהם (דף סט ע"ג). כה"ח (ס"ק מ"א). מו"ר מופת הדור (שם הלכה יג).

פג. וטוב שיכוין החזן לסיים החזרה עם שקיעת החמה כדי שיאמרו הפסוקי נחמה אחרי השקיעה ולא ביום ט"ב עצמו. וכמו שכתב מו"ר מופת הדור (הלכות מנחה של ט"ב הלכה ג).

לד אות ט) כתב, שדעת הגר"ז בסידורו שלא להזכיר ביוהכ"פ ובט' באב מעין המאורע, ומשום שהפסק בברכת המזון הוא חמור ביותר, כדין הפסק בתפלה, וכדברי השבולי הלקט (סי' רסז וסי' שיב), בשם רבנו אביגדור כ"ץ, שהאריך בראיות ברורות שאין לומר בבהמ"ז מעין המאורע לא ביום הכפורים ולא בט' באב. ע"ש. (והוסיף בסוגריים, "שמא"ם מרוטנבורג כתב לווינא בזה"ל: והלא עמכם ארון הברית הכרתי והפלתי מורי רבי אביגדור כ"ץ, הכהן הגדול אשר חושן המשפט על לבו, וחלילה לי להורות ולפסוק שום דין והוראה בתוך שלש פרסאות מקום תחנונו של מורי. והוא בתשובות מהר"ם דפוס קרימונה סי' יב). ולכן בודאי דהכי נקטינן שלא להפסיק בבהמ"ז ולהוסיף מה שלא תקנו חז"ל. (וע' בשערי תשובה ובמשנה ברורה ס"ס תקנז). לפיכך אף שאנו אין לנו אלא דברי מרן שפסק שבברכת המזון ביום הכפורים צריך להזכיר מעין המאורע, וכמ"ש כן גם המאמר מרדכי (סוף סימן תריח). וכן כתב המשנה ברורה (בשער הציון סימן תריח אות כא). מכל מקום הבו דלא להוסיף עלה לומר כן גם לגבי תשעה באב, וכמו שחילקו בזה הגר"א והאחרונים ז"ל. וכן כתב הכנסת הגדולה בתשובה או"ח ח"ב (סי' עא) שאין לדמות תשעה באב ליום הכפורים לענין הזכרה בברכת המזון. והובא בברכי יוסף (סי' תקנז סק"ב). ע"ש. ומ"ש בשו"ת הלכות קטנות ח"ב (ס"ס קלו), שאם סיים סעודה המפסקת בערב ט' באב, ולא הספיק לברך בהמ"ז עד שחשכה בליל ט' באב, נראה שיאמר "נחם" בבהמ"ז, דומיא דמ"ש הרא"ש והטור (סי' רעא), שאם סיים סעודתו בע"ש וקדש עליו היום מזכיר של שבת. ע"ש. לפי האמור ליתא, שאין הזכרה לט' באב בבהמ"ז. ודו"ק. הילכך שב ואל תעשה עדיף, ואין לומר נחם בברכת המזון כלל.

וב"פ האול"צ (ח"ג פכ"ט תשובה ז) וסיים והמזכיר נחם בברכת המזון בברכת בונה ירושלים יש לו על מה לסמוך.

עו. ומו"ר מופת הדור (הלכות ומנהגי יום ט"ב הלכה יג) פסק לומר הקינה על היכלי אבכה יומם ולילה ושאר הקינות המסודרים בסידור שאומרים בשעת פתיחת ההיכל.

ברחמיך הרבים תחפוץ בנו, שהוא מקומה הראוי לה לפי הדין, ובדיעבד אם אמרה בברכת שומע תפלה (אחר תפלת עננו שהיא תדירה יותר), יצא ידי חובתו, ואין צריך לחזור ולאומרה בעבודה. ואם לא נזכר לאומרה אף בעבודה יאמרה בסוף התפלה באלהי נצור^{פד}.

טו. יחיד המתענה אומר בתפילת לחש "עננו". ואם שכח לומר "עננו", כל עוד שלא הזכיר שם ה' של "ברוך אתה ה' שומע תפילה" חוזר ואומר "עננו", אך אם הזכיר שם ה' לא חוזר. ואומרו באלוקי נצור^{פה}.

עיונים והארות

פד. עייני כה"ח (סי' תקנ"ט ס"ק מב וס"ק עו).

פה. כ"ב מו"ר מופת הדור בחזו"ע (הלכות ומנהגי ט"ב הלכה ח).

ודע דאף בזה"ז שישאל יושבין על אדמתן אין לשנות כלל מנוסח המובא בסידורים שנוסח זה יסודתו בהררי קודש ונזכרה בירושלמי (פ"ד דברכות ה"ג) והוא מרבותינו אנשי כנסת הגדולה. ובביאור הברכה כתב רבי דוד אבודרהם, את העיר האבלה, על שם הכתוב דרכי ציון אבלות (איכה א. ד). החרבה, על שם אשר ירושלים חרבה ושעריה נצתו באש (נחמיה ב. יז). וכן נאמר ניהם כל חרבותיה. והבזויה, על שם ראה ה' והביטה כי הייתי זוללה. והשוממה מבלי בניה, על שם כי רבים בני שוממה, ונאמר כל שעריה שוממים. וראשי תיבות של אבלה חרבה בזויה שוממה, אחבש, לרמז ביום חבוש ה' את שבר עמו. ע"ש. ולכן מי הוא זה ואיזהו בדורות אלו שיכול להרהיב עוז לתקן, ולשנות מנוסח התפלה שנתקן ע"י רבותינו הקדושים, אשר רוח ה' דבר בם ומלתו על לשונם. ובכל תיבה ותיבה ובכל אות ואות שתיקנו במטבע הברכות והתפלות, גנוזים בהן סודות נשגבים ומופלאים, ודברי קדש מיוסדים על אדני פז ברזין עילאין טמירין. וכמ"ש מרן החיד"א בשו"ת חיים שאל (סוף סימן יא): כי נודע שכל עניני התפלות בנויים ומיוסדים על אדני רזי עולם כמו שנראה מהזוהר הקדוש וכתבי רבנו האר"י זצ"ל, שהכל מתוקן ומסודר בכוונות עליונות, ובזה נבין מ"ש (בברכות כח), אמר להם רבן גמליאל הזקן לחכמים, כלום יש בככם אדם שיוודע לתקן ברכת המינים, עמד שמואל הקטן ותיקנה, ולכאורה יפלא על גדולי ישראל רבן גמליאל וחכמים שבדורו, כי מה חכמה היא זו לתקן דברות שתיים בלשון הקודש וכו', אלא שלהיות וכל אות ואות מנוסח הברכות סוד שתו ביחוד וזיווג מדות העליונות, לפיכך צריך חכם גדול שרוח הקודש שורה עליו לכונן את הדברים לפי סודן, לדעת פגם המינים והמשכת האורות לדחות יניקת הסט"א וכיו"ב, דברים העומדים ברומו של עולם. (ועמד שמואל הקטן ותיקנה, כי לו נגלו כל תעלומות חכמה, וכל רז לא אניס ליה, כמבואר בסנהדרין יא.). עכת"ד. וכן כתב הפני יהושע בחידושו לברכות (כה). וכ"כ הגאון יעב"ץ בספר מגדל עוז, הגר"ח מואלוז'ין בספר נפש החיים (שער ב פרק יג). ע"ש. ואם כן מה כוחנו לשנות הנוסח שבתפלת נחם, שהוא מעין המאורע בתפלות תשעה באב, ואין אתנו יודע עד מה.

ובאמת שגם לפי פשוטו יתבאר הנוסח של תפלת נחם, שהוא על הר ציון ששם שועלים הלכו בו. כי מקום המקדש וסביבותיו נתונים ביד זרים שונאי ישראל, וירושלים העתיקה עודנה מלאה גילולים של עכו"ם, בכמה כנסיות

טמאות, ואשר על ידי כמריהם ומנהיגיהם דם ישראל נשפך כמים בכל הדורות, ובסביבות בית המקדש קבורים ישמעאלים, סביב רשעים יתהלכון, וגם לכל עם ישראל אסור מן התורה להכנס להר הבית משום טומאת מת, והעריבים מכניסים פגרי מתייהם אל המקום המקודש לנו ביותר. (וכמ"ש בזוהר חדש פרשת ויצא, פעם אחת ראו חכמים את רבי אלעזר בן ערך שהיה יושב ובוכה, וכשנשאל לפרש הדבר, אמר, אני בוכה על אבן השתיה שבתוך בית המקדש, והמשיך: הוי אבן הקדושה העולה על כל קדושה! היאך עתידים אומות העולם לזלזל בך, ולהושיב מתייהם הטמאים עליך, לטמאות המקום המקודש, כי אנכי הרואה שעל אבן השתיה עתידין לתת האומות את פגרי מתייהם, מי לא יבכה על כך, אוי לאותו הדור שיתרחשו בו דברים אלה! וכתב על זה בספר אלה מסעי (דף יב ע"א), ועינינו הרואות שחזיון נבואתו של רבי אלעזר בן ערך נתקיים כעת בעוה"ר, שהישמעאלים מכניסים מתייהם קודם קבורה על אבן השתיה, שהיא בכפת קודש הקדשים. וכ"ה בספר חבת ירושלים עמודים רסד-רסה). ועיקר יישובה של ירושלים בזמן הבית שהיה בצד דרום של בית המקדש, מאוכלס עדיין על ידי העריבים שונאי ציון, ישליו אהלים לשודדים ובטוחות למרגיזי אל, (ראה סוכה נב). וכמה בתי כנסת שהיו לתפארת עמנו בעיר העתיקה, עודם חרבים ושוממים, מעת נפילת ירושלים העתיקה בידי הלגיונות של ירדן. ועוד כהנה וכהנה, היש לך בזיון וחורבן ושוממה גדולים מאלה? על זה היה דוה לבנו על אלה חשכו עינינו. (וכן בספר ויצבור יוסף בר (ח"ד עמוד קכח): כתב לקיים הנוסח הנז'. ושלא כמתחכמים לשנות את הנוסח. ע"ש). וכבר אמרו רבותינו בירושלמי (יומא פרק א הלכה א): כל דור שלא נבנה בית המקדש בימיו כאילו הוא חרבו. ואמנם אנו שמחים על שזכינו לחזור אל הכותל המערבי, שהוא שריד בית מקדשינו, שכולו זכר לחורבן, וכמ"ש זכור תזכור ותשוח עלי נפשי, וכמ"ש בספר כפתור ופרח (פרק ו דף יט ע"ב), שגם העליה לרגל בזמן הזה היא כדי להרבות עגמת נפש וכו'. ע"ש. וידוע המשל של הרה"ג ר' יעקב קרנץ, המגיד מדובנא בספר אהל יעקב (פרשת וילך דף סא ע"א), על הפסוק הטה אונך לרגתי, כי שבעה ברעות נפשי וכו'. ע"ש. ועדיין רחק ממנו מנחם משיב נפש.

ומלבד זה גם המצב הרוחני של ירושלים הוא בעוה"ר בשפל המדרגה, כמו שפירשו במאמר: אזכרה אלקים ואהמיה בראותי כל עיר על תלה בנויה, וירושלים מושפלת עד שאול תחתיה. כי מה מאוד ידאב לב כל החרד לדבר ה' על התפרקות כמה מן הדור מחיי תורה ומצוה, חינוך אלפים ורבבות מילדי ישראל ללא תורה וללא מצוה, והרס חומת הצניעות והמוסר, וריבוי חילולי השבת והמועדים, והפרת סדרי הכשרות, ועוד כהנה וכהנה. בושנו וגם נכלמנו כי שודדו

טז. אומרים ברכת כהנים בחזרת התפלה כשמתפללים תוך חצי שעה לשקיעה ולא קודם לכן^י.

דיני יום תשעה באב

יז. אין להריח בשמים בתשעה באב^י. ויש מתירים^{פח}.

יח. אסור לקרות בתורה נביאים וכתובים, ולשנות במשנה ובמדרש ובגמרא בהלכות ובאגדות, משום שנאמר (תהילים יט, ט) פקודי ה' ישרים משמחי לב. אבל קורא הוא באיוב ובדברים הרעים שבירמיה, ואם יש ביניהם פסוקי נחמה, צריך לדלגם. ומותר ללמוד מדרש איכה ופרק אלו מגלחין, וכן ללמוד פירוש איכה ופירוש איוב^{פט}.

יט. מותר ללמוד בספרי מוסר המעוררים את האדם לשוב בתשובה ולהטיב אורחותיו, ומ"מ במקומות שמביאים ביאורי פסוקים בדברים המביאים לידי שמחה, אינם בכלל ההיתר^צ.

כ. אין שאלת שלום לחבירו בתשעה באב. והדיוטות שאינם יודעין ונותנים שלום, משיבין להם בשפה רפה ובכבוד ראש^{צא}. אולם לשאול מחבירו, איך הוא מרגיש מן התענית, אין זה בכלל שאילת שלום, ומותר^{צב}.

כא. אין לילך ולטייל בשוק, כדי שלא יבא לידי שחוק וקלות ראש^{צב}. והרוצה לילך לכותל המערבי בת"ב, לא יעשה כן אלא אם כוונתו להתפלל על החורבן, אבל לא יעשה כן לשם טיול או כדי לשאוף אויר^{צד}. וטוב ונכון שלא לילך בכנופיא גדולה, דאין זה אלא טיול, ומביא לידי שיחת חולין, ומסיחין דעתן מאבלות^{צה}.

כב. מנהג ישראל בכל מקום שלא לעשות מלאכה בתשעה באב^{צי}. אולם מלאכת דבר האבד מותרת^{צז}. וכל העושה מלאכה בתשעה באב אינו רואה סימן ברכה מאותה מלאכה^{צה}.

כג. בעל חנות מכולת המוכר דברי מאכל ומשקה, מותר לו למכור כל היום, ואפילו קודם חצות^{צט}.

עיונים והארות

אולם דעת האול"צ (ח"ג פכ"א תשובה א) שאין לקרוא תהלים בט"ב, ושכן דעת הגר"ח פלאגי בספר מועד לכל חי (סימן י אות צ).

צא. מו"ר מופת הדור בחזו"ע (שם הלכה ג) ובביאורים שם. ודעת האול"צ (שם) שיש להמנע מלקרא ספרי מוסר.

צב. שו"ע (סי' תקנ"ד סעי' כ). והטעם הוא כי לא עת שלום הוא רק עת צער ויללה על חרבן בית המקדש. (לבוש כה"ח ס"ק צב). וכתב המ"ב (ס"ק מא) ואפילו צפרא דמרי טב אסור לומר לחבירו בת"ב. והביאו הכה"ח (ס"ק ז). ומו"ר מופת הדור (שם) איסור שאילת שלום הלכה א' כתב שיש מתירים בזה וכן נראה מצד הדין, אבל טוב שלא לומר כלום.

צג. מו"ר מופת הדור בחזו"ע (שם בביאורים).

צד. שו"ע (שם סעי' כא).

צה. מו"ר אול"צ (שם תשובה יח).

צו. מ"ב (סי' תקנ"ט ס"ק סא בשם השל"ה).

צז. שו"ע (סי' תקנ"ד סעי' כב). מו"ר מופת הדור (שם איסור עשיית מלאכה הלכה א). וע"ע בחזו"ע דכ"ז ביום ת"ב ולא בליל ת"ב.

צח. שו"ע (שם סעי' כג).

צט. שו"ע (שם סעי' כד).

ארמנותינו, אלו הארמונות של תורתנו הקדושה. ותפלתנו ותחינתנו להבורא יתברך, ישוב ינחמנו יכבוש עוונותינו. עכ"ל.

פו. שו"ע (סי' תקס"ה סעי' ב).

פז. עיין בא"ח (פר' תצוה אות כג) ומ"ש בשו"ת רב פעלים (ח"ד סי' ה).

פח. שו"ע (סי' תקנ"ט סעי' ז ויו"ד סי' רסה סעי' ד). מו"ר מופת הדור (שם דיני תשעה באב שחל במוצאי שבת הלכה ד).

פט. מו"ר האול"צ (שם תשובה כ) וביאר שם בביאורים וז"ל: בשו"ע (סימן תקנו סעי' א) כתב, שאין מברכים על הבשמים בליל תשעה באב שחל באחד בשבת. וכן כתב בשו"ע (סימן תקנ"ט סעי' ז), שבמילה בת"ב מברכים ברכת המילה בלא בשמים. וכתב במג"א (סימן תקנו ס"ק א), שאף שמוותר להריח ביום התענית, מכל מקום כיון שהבשמים באין במוצאי שבת לתענוג להשיב נשמה יתירה, אין נכון לעשות כן. וע"ש מש"כ בהבנת השו"ע. וראה גם בשערי תשובה שם בשם השכנה"ג. וכן עיקר, שאין איסור להריח בשמים בתשעה באב, ומעיקר הדין מותר להריח. וראה עוד בכה"ח שם אות ד'.

צ. שו"ע (סי' תקנ"ד סעי' א-ב). ומ"מ אם אין בקי בלימודים אחרים יכול לקרוא תהלים כדי שלא יתבטל וה"ה שמוותר לקרותם דרך בקשה ותפילה. עי' בחזו"ע (הלכות איסור ת"ת בט"ב הלכה ב בהערה שם ובד"ה תהלים).

מוצאי ט' באב

- א. המנהג פשוט לברך ברכת הלבנה במוצאי הצום פ. וצריך להזהר לברך בשמחה פא. ולכן הטוב ביותר שקודם יאכלו ואח"כ יארגנו מנין לברך בשמחה.
- ב. לאחר התענית מותר מיד להסתפר ולכבס, וכן להתרחץ פ. ונכון להחמיר שלא לברך ברכת שהחיינו עד מוצאי עשירי באב פ.
- ג. נהגו ישראל שלא לאכול בשר ולא לשתות יין כל יום עשירי דעיקר החורבן היה בט"ב לעת ערב והמשיך עד לסוף יום עשירי פ, ויש שנהגו עד חצות היום ולא יותר. ואם חל ט"ב בשבת ונדחה ליום ראשון מותר לאכול בשר ולשתות יין אפי' במוצאי התענית מיד פ.

מאמרי הזוה"ק

זהר - בין המצרים

ח"ב בשלח נ"ח ע"א

ר' חייא אָמַר פירש את הפסוק (שמות טו ו), יְמִינֶךָ יְהוָה נֶאֱדָרִי בַּבַּחַד, דָּא אֲוִרֵיתָא זוּר התורה. וְעַל דָּא ועל זה נאמר, יְמִינֶךָ יְהוָה תִּרְעֵץ אוֹיְבֵי. דְּלִית מְלָה בְּעֵלְמָא דִּיתְבַּר חִילִּיהוֹן דְּעַמִּין שאין לך דבר בעולם שישובור את כוחם של העמים עוֹבְדֵי פּוֹכְבִּים וּמִזְלוֹת, בַּר בְּשַׁעְתָּא דִּישְׂרָאֵל מִתְּעַסְקִין בְּאֲוִרֵיתָא מלבד באותה שעה שישראל מתעסקים בתורה. דְּכָל זְמַן דִּישְׂרָאֵל מִתְּעַסְקִין בְּאֲוִרֵיתָא, יְמִינָא אֶתְתַּקַּף, וְאַתְבַּר חִילָא וְתוֹקְפָא דְּעוֹבְדֵי עֲבוֹדַת פּוֹכְבִּים וּמִזְלוֹת שכל זמן שישראל מתעסקים בתורה, צד הימין מתגבר, ושובר את כוחם וחוזקם של עמים עכו"ם. וּבְגִינִי בַּךְ אֲוִרֵיתָא אֶקְרִית עֲזָא, בְּמָה דָּאֵת אָמַר ומשום כך התורה נקראת עוז כמו שנאמר (תהלים כט יא) יְהוָה עֲזָא לְעַמּוֹ יִתֵּן.

עיונים והארות

- ק. כה"ח (שם ס"ק קו). מו"ר מופת הדור (שם הלכה ג).
 קא. רמ"א (סי' תכו סעי' ב. וסי' תקנא סעי' ח). מו"ר מופת הדור (שם)
 קב. בא"ח (שם אות כח).
 קג. שו"ע (סי' תקנא סעי' ד). מו"ר מופת הדור (שם הלכה ד).
 קד. מו"ר מופת הדור (שם ברכת שהחיינו בימי בין המצרים הלכה א).
 קה. שו"ע (סי' תקנא סעי' א).

וּבִשְׁעֵתָא דְיִשְׂרָאֵל לֹא מִתְעַפְּקִין בְּאוֹרֵייתָא, שְׁמַאלָא אֶתְתַּקֵּף וּבִשְׁעָה שִׁישְׂרָאֵל לֹא מִתְעַסְקִים בְּתוֹרָה, צַד הַשְּׂמָאל שֶׁהוּא בִּחְי' הַדִּין וְהַגְבוּרָה מִתְחַזֵּק, וְאֶתְתַּקֵּף חֵילִיהוֹן דְּעוֹבְדֵי עֲבֹדַת כּוֹכָבִים וּמִזְלֹת וּמִתְחַזֵּק כּוֹחַם שֶׁל הָעַמִּים עִבּוֹרִים, וְשְׁלִטִין עַל־יְהוּ וְשׁוֹלְטִים עַל עַם יִשְׂרָאֵל, וְגִזְרִין עַל־יְהוּ גִזְרִין, דְּלֹא יִכְלִין לְמִיקָם בְּהוּ וְגִזְרִים עֲלֵיהֶם גִּזְרוֹת שְׂאִינִים יִכּוּלִים לַעֲמֹד בָּהֶן. וְעַל דָּא אֶתְגַּלִּיאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְאֶתְפַּדְּרוּ בְּיַד עַמְמָא וְעַל זֶה גִּלּוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְנִתְפַּזְּרוּ בֵּין אֻמּוֹת עוֹלָם. הָדָא הוּא דְּכֶתִיב (דף נ"ח ע"ב) (ירמיה ט יא) עַל מָה אֲבָדָה הָאָרֶץ וְגו' עֲלִיּוֹנָה וְתַחְתּוֹנָה וְכָל הַטּוֹב וְכָל הַשֶּׁפַּע, וַיֹּאמֶר יְהוָה עַל עֲזָבְכֶם אֶת תּוֹרָתִי. דְּהָא כָּל זְמַנָּא דְיִשְׂרָאֵל יִשְׁתַּדְּלוּן בְּאוֹרֵייתָא שֶׁהָיָה כָּל זְמַן שֶׁעַם יִשְׂרָאֵל יִשְׁתַּדְּלוּ וַיַּעֲסִקוּ בְּתוֹרָה, בְּכָל זְמַן שִׁישׁ לָהֶם, אֶתְפַּר חֵילָא וְתוֹקְפָא דְּכָל עַמִּין יִישְׁבֵּר כּוֹחַם וְחֻזְקָם שֶׁל כָּל הָעַמִּים עוֹבְדֵי עֲבֹדָה זָרָה, הָדָא הוּא דְּכֶתִיב וְזֶהוּ מָה שֶׁכָּתוּב, יְמִינֶךָ יְהוָה הַתּוֹרָה שֶׁנִּתְּנָה בְּיָמַי, כִּמְ"ש (דְּבָרִים ל ג ד) מִיָּמִינוּ אֵשׁ דֵּת לָמוֹ, וְכִמְ"ש (מִשְׁלִי לֹא כּו) תּוֹרַת חֹסֶד עַל לְשׁוֹנָה, תִּרְעַץ אוֹיֵב תִּרְעַץ וְתִהְיֶה אֵת כַּח הָאוֹיֵב אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, וְדָאֵי הָכִי הוּא, דְּכָל זְמַנָּא דְקַלְיָהוֹן דְיִשְׂרָאֵל, אֲשֶׁתַּמַּע אִמְרֵי רַבִּי חֵילָא בּוֹדָאֵי הוּא כִּךְ כִּמוֹ שְׂאִמְרָתָא, שְׂכָל זְמַן שְׂקוּלָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה נִשְׁמַע בְּכַתְּבֵי כְּנִסְיֹת וּבְכַתְּבֵי מִדְּרָשׁוֹת וְכו' אִזְ אִין שׁוּם אֻמָּה וְלִשׁוֹן יִכּוּלִים לְשַׁלּוֹט בְּשׁוּם אֹפֶן עַל עַם יִשְׂרָאֵל, בְּמָה דְתַנְיָנָא כִּמוֹ שֶׁנִּשְׁנִי (בְּרַאשִׁית כז כב) הַקֵּל קוֹל יַעֲקֹב, בְּזִמְנֵן שְׂקוּלוֹ שֶׁל יַעֲקֹב שׁוּמַעִים אוֹתוֹ בְּבִתֵּי כְּנִסְיֹת וּבְבִתֵּי מִדְרָשׁוֹת בְּתוֹרָה וּתְפִילָּה, אִין הִידִים יָדֵי עֲשׂוּ, וְאִי לֹאֻ וְאִם לֹאֻ ח"ו אִין קוּלוֹ שֶׁל יַעֲקֹב קוֹל הַתּוֹרָה חֻזֵּק, תִּידִים יָדֵי עֲשׂוּ, הוּא ח"ו שׁוֹלֵט וִיכּוֹל עַל עַם יִשְׂרָאֵל וְהָא אוֹקִימָנָא וְהָיָה כִּבְר פִּירְשָׁנוּ זֹאת.

(שְׁמוֹת טו ז) וּבְרַב גְּאוֹנֶךָ תִּתְּהַרֵּם קְמִיד. ר' חֲזַקְיָה פֶּתַח וְאָמַר, (תְּהִלִּים י א) לָמָּה יְהוָה תַּעֲמֹד בְּרַחֲוֹק תַּעֲלִים לַעֲתוֹת בְּצָרָה, בְּשִׁעֲתָא דְּחוּבֵי עֲלָמָא גְּרָמוּ בִשְׁעָה שְׁעוֹנוֹת שֶׁל בְּנֵי הָעוֹלָם, גּוֹרְמִים לְהַחֲלִישׁ כַּח הַקְּדוּשָׁה, וְזֶה בְּעִיקָר ע"י שֶׁהַנָּשִׁים הוֹלְכוֹת בְּפִרְיוֹת וְאִין כַּח שֶׁל הַקְּדוּשָׁה בְּעוֹלָם, קוֹדֶשָׁא בְּרִידָא הוּא סְלִיק לְעִילָא לְעִילָא הַקְּב"ה שֶׁהוּא פְּרִצּוֹף ז"א עוֹלָה לְמַעְלָה מֵאִמָּא, וְעוֹד לְמַעְלָה מֵאִבָּא, וְהַכֹּחַ הַגָּדוֹל הַזֶּה דו"א מִסְתַּלֵּק מֵאֲתַנּוּ, וּבְנֵי נָשָׂא צְוֹחִין וְנִתְּחִין דְּמַעִין, וְלִית מֵאֵן דִּישְׁנָח עַל־יְהוּ וּבְנֵי אָדָם צוֹעֲקִים וּמוֹרִידִים דְּמַעוֹת מִהַצְרוֹת שְׂבָאוֹת עֲלֵיהֶם, וְאִין מִי שִׁישְׁנִיחַ עֲלֵיהֶם. מֵאִי טַעְמָא מִהַ טַעַם שֶׁאִין מִי שִׁיאֲזִין אֲלֵיהֶם, בְּגִין דְּאִיהוּ סְלִיק לְעִילָא לְעִילָא, וְתִשׁוּבָה אֶתְמַנַּע מִנֵּיהוּ הֵיכָּה שֶׁהוּא הַקְּב"ה עֹלָה לְמַעְלָה לְמַעְלָה מֵאִמָּא וְאִבָּא, שֶׁשֶּׁם הוּא מְקוֹם הַתְּשׁוּבָה כִּמְ"ש גְּדוּלָה תְּשׁוּבָה שְׁמַגְעַת עַד כִּסֵּא הַכְּבוֹד שׁוּזָה מְקוֹם אִמָּא, וּמִדַּת הַתְּשׁוּבָה נִמְנַעַת מֵהֶם, בְּרִידָא בְּתִיב וְעַל זֶה כָּתוּב, וּבְרַב גְּאוֹנֶךָ שְׁעוֹלָה ז"א עַד מְקוֹם א"א, לְמַעְלָה מֵאִמָּא שֶׁהוּא מְקוֹם הַגְּאוֹת תִּתְּהַרֵּם קְמִיד ח"ו הֵם עַם יִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא הוֹלְכִים בְּדֶרֶךְ הַנְּכוֹנָה.

ר' יצחק אומר חולק על פי' קמ"ך שהם פושעי ישראל, אלא "קמ"ך" נאמר על הגוים, ה"א קרא זה הפסוק תהרס קמ"ך, בַּשְׁעָתָא דְּאַתְלָבֶשׁ קוּדְשָׁא בְּרִידָא הוּא גְּאוּתָא, עַל עֲמֻמָּיָא דִּיתְכַּנְשׁוּן עָלֶיהָ בשעה שיתלבש הקב"ה בלבוש גאות, על העמים שיתאספו ללחום נגדו, בְּמָה דְּכְתִיב כמו שכתוב, (תהלים ב ב) וְרוֹזְנִים נוֹסְדוּ יָחַד עַל יְהוָה וְעַל מְשִׁיחוֹ. וזה נאמר על גוג ומגוג והשרים אשר אתם, שיעמדו בזמן מלך המשיח על ה' ועל משיחו, וְתֵאנָא, וְמִינִין אֲנוּן שְׂבָעִין קֶסְטוּרִין מִכָּל עֵיבָר, לְאַתְכַּנְשָׁא בְּהָהוּא זְמַנָּא (נ"א עמ"ן) ולמדנו, שעתידים אותם שבעים שרים מכל צד, והממונים על שבעים אומות, להתאסף באותו זמן של ביאת המשיח, בְּאוּכְלוּסִין דְּכָל עֲלָמָא באוכלוסין של המוני האומות של כל העולם, וְלִמְעַבְד קְרָבָא עַל יְרוּשָׁלַם קְרָתָא קִדְיָשָׁא ולעשות מלחמה על ירושלים עיר הקודש, וְלֵאחָדָא עֵיטִין עָלֶיהָ דְּקוּדְשָׁא בְּרִידָא הוּא ולתפוס ולטכס עצות על הקב"ה, על עיוות הדין לטובת ישראל, ולטעון שאינם ראויים לגאולה ולשלום וכו'. וּמַאי אָמְרִי, נוֹקִים עַל פְּטְרוּנָא בְּקִדְמִיתָא, וּלְבַתָּר עַל עֲמִיָּה, וְעַל הִיכְלִיָּה ומה הם אומרים, נעמוד על פטרונום בתחילה על שעושה עיוות הדין, ואח"כ על עמו ועל היכלו.

בְּרִין זְמִין קוּדְשָׁא בְּרִידָא הוּא לְחֵיכָא עָלֶיהָ או עתיד הקב"ה לצחוק עליהם, דְּכְתִיב שכתוב, (תהלים ב ד) יוֹשֵׁב בַּשָּׁמַיִם יִשְׁחָק עַל עֲצָתָם וּמַחֲשָׁבוֹתָם אֲדֹנָי יִלְעַג לָמוֹ ה' ילעג עליהם. בְּהָהוּא זְמַנָּא יִלְבֹּשׁ קוּדְשָׁא בְּרִידָא הוּא גְּאוּתָא עָלֶיהָ, וְיִשְׁיַצִּינוּן מִן עֲלָמָא באותו זמן יתלבש הקב"ה בלבוש גאות עליהם, וישמיד אותם מן העולם, בְּמָה דְּכְתִיב כמו שכתוב, (זכריה יד יב) וְזֹאת תִּהְיֶה הַמִּנְפָּה באופן זה תהיה המגפה אֲשֶׁר יִגַּף יְהוָה אֶת כָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר צָבְאוּ עַל יְרוּשָׁלַם כל אותם שחונים סביב לירושלים למלחמה, הָמָּךְ בִּשְׂרוּ וְהוּא עֹמֵד עַל רִגְלָיו ימס בשרו של כל אחד ואחד כשהוא עדיין עומד על רגליו, ואז יתבטלו השרים למעלה ולמטה ולא ישאר בהם עד אחד.

רַבִּי אָבָא אָמַר מְשֻׁמִּיָּה מִשְׁמוֹ דְּרַב יִיסָא סָבָא, וְהָכִי וְכך אָמַר רַבִּי שְׁמַעוֹן, זְמִין קוּדְשָׁא בְּרִידָא הוּא לְאַחֲיָא לְכָל אֲנוּן מַלְכִין דְּעָקוּ לְיִשְׂרָאֵל וְלִירוּשָׁלַם עתיד הקב"ה להחיות לכל אותם מלכים שהצירו לישראל ולירושלים, כלומר להביאם בגלגול בזמן ביאת המשיח, לְאַנְדְּרִיאָנוּס קִיסַר שֶׁהָרִיב אֶת בֵּיתָר, לְלוּפִינוֹס שֶׁהָרַג עֶשְׂרֵה הַרוּגֵי מְלֻכָּה, וְנִבְּוִדְנָצֵר שֶׁהָרִיב בֵּית רַאשׁוֹן, וְלִסְנִחְרִיב שֶׁהִגְלָה אֶת עֶשְׂרֵת הַשְּׁבֻטִים, וְלְכָל שְׂאֵר מַלְכֵי עַמּוּן, דְּחָרִיבוּ בֵּיתָהּ, וְלְכָל שְׂאֵר אֲוֻמוֹת הָעוֹלָם שֶׁהָרִיבוּ אֶת בֵּיתוֹ, וְלְשִׁלְטָאָה לֹזֵן בְּקִדְמִיתָא ולהשליט אותם כבתחילה, כדי לעורר את הקליפות הקשות שלהם כדי שיהיו ככוחם אז, ואז יבטל אותם בנקמה גדולה, וְיִתְכַּנְשׁוּן עֲמָהוֹן שְׂאֵר עַמּוּן ויתקבצו עמהם שאר האומות וילחמו בעם ישראל, וְזְמִין קוּדְשָׁא בְּרִידָא הוּא לְאַתְפָּרְעָא מְנִיָּהּ בְּאַתְנָלִיא, סְחָרְנֵי יְרוּשָׁלַם ועתיד הקב"ה להפרע מהם בגלוי כשהם חיים בגוף ונפש, ולא באתכסיא בגיהנם, אלא בגלוי סביבות ירושלים. תָּדָא הוּא דְּכְתִיב וזה שכתוב (זכריה יד יב),

וְזֹאת תְּהִיָּה הַמִּגָּפָה אֲשֶׁר יִנָּף יְהוָה אֶת כָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר צָבְאוּ עַל יְרוּשָׁלַם. אֲשֶׁר יִצְבְּאוּ לִשׁוֹן עֵתִיד לֹא בְּתִיב לֹא כְּתוּב, אֲלָא אֲשֶׁר צָבְאוּ לִשׁוֹן עֵבֶר, שֶׁהֵם כֹּל אֱלֹהֵי שִׁכְבָּר הָיוּ בַּעֲלָם. בְּדִין בְּתִיב שֶׁאֵין כְּתוּב שְׁמוֹת טו ז, וּבְרַב גְּאוּנָה תִּתְּהַרֵם קִמְיָה יִבְטֵל אוֹתָם מִן הָעוֹלָם, וְדָא, לְזִמְנָא דְאַתָּא מְשִׁיחָא בְּתִיב, וְשִׁירְתָּא דָּא, שִׁירְתָּא דְעֵלְמִין הִיא וְזֶה לְזִמְן שִׁיבָא מֶלֶךְ הַמְּשִׁיחַ כְּתוּב, וְשִׁירָה זֹה, הִיא שִׁירַת עוֹלָמִים שִׁישׁוּרָרוּ אוֹתָהּ לְעוֹלָם, שִׁישׁ בָּהּ נִסִּים עַל הָעֵבֶר וְעַל הָעֵתִיד. (וכפי שרואים שנשיא אמריקה ששמו אובמ"ה צורת פניו בדיוק כמו פרעה של זמן מצרים, וכאשר אובמ"ה היה במצרים אמר בפיו זה אני, כאשר הצביע על פרעה, וכן אשתו של אובמ"ה בדיוק צורת פניה של אשת פרעה).

ח"א ויצא קנ"א ע"א

רַבִּי חֵיִיא וְרַבִּי חֲזַקְיָה, הָיוּ יְתִיבֵי תַּחֲוֹת אֵילָנִי דְחֶקֶל אוֹנוֹ רַבִּי חֵיִיא וְרַבִּי חֲזַקְיָה הָיוּ יוֹשְׁבִים תַּחַת הָאֵילָנוֹת אֲשֶׁר בְּשֹׁדֵה בַּכּוּר אוֹנוֹ, אֲדָמוֹד רַבִּי חֵיִיא, חָמָא לִיהּ לְאֵלִיָּהוּ נִתְּנָם רַבִּי חֵיִיא וְרָאָה אֶת אֵלִיָּהוּ הַנְּבִיא זָכוֹר לְטוֹב בַּחֲלוּמוֹ, אָמַר ר' חֵיִיא לְאֵלִיָּהוּ הַנְּבִיא, מִקְּסָטִיטוּרָא דְמָר, חֶקֶלָא נְהִיר מִהֲזִיו וְהָאֹר וְהַהֲדָר שֶׁל כְּבוֹדוֹ, הַשְׁדָּה מֵאִירָה. אָמַר אֵלִיָּהוּ הוֹכִיחַ לִר' חֵיִיא, תְּשִׁתָּא אֲתִינָא לְאוּדְעָא, דִּירוּשָׁלַם קָרִיב אִיהוּ לְאַתְחָרְבָּא עֵתָהּ בָּאתִי לְהוֹדִיעַ לְכַבּוּדוֹ שִׁירוּשָׁלַם קְרוּבָהּ הִיא לְהַחֲרֹב, וְכָל אַנְוִין קְרָתִין דְּחַכְמִיָּא וְכָל אוֹתָן עָרִים שֶׁל הַחֲכָמִים יִחַרְבוּ עִמָּהּ. בְּגִין דִּירוּשָׁלַם דִּינָא אִיהוּ הֵיכָן וִירוּשָׁלַם, כִּיּוֹן שְׁאִין בַּהּ תּוֹרָה, מִיּוֹסְדָתָהּ עַל הַדִּין הִיא, וְעַל דִּינָא קִיּוּמָא וְעַל הַדִּין הִיא עוֹמְדָתָהּ, כִּי יְרוּשָׁלַם שֶׁל מִטָּה כִּנְגַד יְרוּשָׁלַם שֶׁל מַעֲלָה, שֶׁהִיא בַּחֲוִי הַמְּלָכוֹת בַּחֲוִי הַדִּין, וְעַל דִּינָא אֲתַחְרַב וְעַל הַדִּין שֶׁעָבְרוּ עָלָיו תַּחֲרַב ח"ו, וְהָא אֲתִיָּהִיב רִשׁוֹ לְסַמָּא"ל עָלָהּ, וְעַל תַּקִּיפֵי עֲלָמָא וְהָרִי נִיתָן רִשׁוֹת לִס"מ לְשִׁלוֹט עַל יְרוּשָׁלַם, וְעַל גְּבוּרֵי הָעוֹלָם שֶׁהֵם הַת"ח וְהַצְדִּיקִים הַמַּעֲמִידִים אֶת הָעוֹלָם, וְאַתִּינָא לְאוּדְעָא לְחַכְמִיָּא, דְּלָמָּא יוֹרְכוּן שְׁנֵי דִּירוּשָׁלַם וּבָאתִי לְהוֹדִיעַ לְחַכְמִים, אוֹלֵי יֵאָרִיכוּ אֶת הַשָּׁנִים שֶׁל יְרוּשָׁלַם, ע"י עֶסֶק הַתּוֹרָה וְהַתְּפִלָּה, דְּהָא כָּל זִמְנָא דְּאוּרִיָּתָא אֲשֶׁתִּבַּח בָּהּ, הִיא קִיּוּמָא שֶׁהָרִי כָּל זִמְן שֶׁהַתּוֹרָה פִּי לִימּוּד הַתּוֹרָה נִמְצָא בָּהּ הִיא קִיּוּמָתָהּ. בְּגִין דְּאוּרִיָּתָא אֵילָנָא דְּחֵי דְּקִיּוּמֵי עָלָהּ לְפִי שֶׁהַתּוֹרָה הִיא עַץ הַחַיִּים שֶׁהָעוֹלָם עוֹמֵד עָלֶיהָ, (תְּרִי נּוֹסְחֵי אַנְוִין) כָּל זִמְנָא דְּאוּרִיָּתָא אֲתַעֲר לְתַתָּא, אֵילָנָא דְּחֵי לֹא אַעֲדִי לְעִילָא כָּל זִמְן שֶׁהַתּוֹרָה מִתְּעוֹרֶרֶת לְמַטָּה ע"י שְׁלּוּמֵי תּוֹרָה וּמִקִּיּוּמִים אוֹתָהּ, אֵילָן הַחַיִּים שֶׁהוּא פְּרָצוֹף ז"א לֹא יִסְתַּלֵּק לְמַעֲלָה, אֲבָל אִם ח"ו פָּסַק אוּרִיָּתָא לְתַתָּא, אֵילָנָא דְּחֵי אִסְתַּלֵּק מֵעֲלָמָא (מִיָּנָה) פָּסַק לִימּוּד הַתּוֹרָה לְמַטָּה, אִם אֵילָן הַחַיִּים שֶׁהוּא ז"א, מִסְתַּלֵּק מִן הָעוֹלָם וְעוֹלָה לְמַעֲלָה לְמַעֲלָה.

וְעַל דָּא, כָּל זִמְנָא דְּחַכְמִיָּא יַחֲדוּן בָּהּ בְּאוּרִיָּתָא, לֹא יָכִיל סַמָּא"ל בָּהּ וְעַל זֶה כָּל זִמְן שֶׁהַחֲכָמִים יִשְׁמַחוּ בַּתּוֹרָה וּלְוִמָּדִים וּמִשְׁתַּדְּלִים בָּהּ, לֹא יִכּוֹל הַס"מ לְקַטְרֵג בָּהֶם וּלְהוֹזִיקָם, דְּהָא בְּתִיב שֶׁהָרִי כְּתוּב, (בְּרָאשִׁית כ"ז כ"ב) הָקֵל קוֹל יַעֲקֹב וְהִידִּים יְדֵי עֲשׂו וּדְרָשׁוּ חז"ל, הָקוֹל קוֹל יַעֲקֹב, דָּא הוּא אוּרִיָּתָא עֲלָאָה, דְּאֶקְרִי קוֹל יַעֲקֹב זֶה תּוֹרָה שֶׁל מַעֲלָה שֶׁנִּקְרָאת קוֹל יַעֲקֹב, בְּעוֹד דְּתַהוּא קוֹל לֹא פָּסַק בְּעוֹד שְׁאוֹתוֹ קוֹל הַתּוֹרָה לֹא פָּסַק, דְּבִיּוֹר, שְׁלִטָּא וְיִכְלָא דְּבוֹר

שהיא השכינה שולטת, ויכולה לעמוד נגד הס"א והקליפות להכניעם, ועל דא לא אצטריך אורייתא למפסק ועל כן לא צריך את קול התורה להפסיק. ואתער (דף קנא ע"ב) רבי חייא, ואילו ואמרו מלה דא לחבימא ונתעורר רבי חייא והלכו ואמרו דבר זה לחכמים שיזהרו יותר על התורה.

אמר רבי ייסא כאשר שמע את החלום, בלא ידעין דא כולם יודעים שעסק התורה מקיים את העולם, ורוצים מן השמים שנתחזק יותר בתורה, והכי הוא, דבתיב וכך הוא שכתוב, (תהלים קכז א) אם יהיה לא ישמר עיר שוא שקד שומר, אלין אנון דמשתדלין באורייתא, קרתא קדישא קיימא עליהו אלה הם אותם שמשתדלים לעסוק בתורה, עיר הקודש עומדת עליהם, ולא על גברין תקיפין דעלמא ולא על אנשים גבורים שנקראים בפי העולם בעלי מלחמה וכו', תיינו דבתיב זהו שכתוב, אם יהיה לא ישמר עיר וגו'. כיון שאין עוסקים ח"ו בתורה, אז שוא שקד שומר שהוא בחי' המלכות. כי השכינה לא תוכל לעזור לעם ישראל, כי מסתלק ממנה כח ז"א כח התורה, ואינה יכולה לבדה לעמוד נגד המקטרגים.

מאמרי הפרשה

"אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן במדבר בערבה מול סוף בין פארן ובין תפל ולבן וחרצת ודי זקב" (א, א)

אלה הדברים - כדבורים, שלהם דבש אך גם עוקץ

כתב רבנו הגדול כמוה"ר יוסף חיים זצ"ל בספרו עוד יוסף חי (ריש דברים), איתא במדרש (דברים רבה פרשה א' סי' ו') אלה הדברים - כדבורים, דובשן מתוק ועוקצן מר. וצריך להבין מהו הדבש ומהו העוקץ שיש בתוכחות הכתובות כאן.

ונראה לי בס"ד דמצינו כאן שנתחכם משה לדבר עם ישראל ברוח הקודש תוכחות ברמזים, על ידי שהזכיר להם המקומות הכתובים כאן [במדבר בערבה וגו']. והוא על פי משל שהובא במדרש רבה (על הפסוק זכור את אשר עשה לך עמלק). משל למלך שהיה לו פרדס החביב עליו עד מאוד, והנה עת הזמיר הגיע, והפרדס הניב פירות מדושנים. על כן הניח המלך לשמור את השדה כלב עז, לבל יכנסו לשדהו גנבים, ויטלו את תנובת שדהו החביבה עליו. יום אחד הציץ המלך מארמונו, והנה רואהו להפתעתו כי אהובו נכנס בהיחבא מן פירצה אחת בגדר, כדי לגנוב מן הפירות ולאכול מהם. מיד הכלב רץ אליו וקרע לו בגדיו. האיש תיכף ומיד ברח כל עוד נפשו בו. אמר המלך לעצמו, אם אשאל את רעי אהובי במפגיע, כיצד גנבת מן פירותי, הרי שהוא יתבייש. ואם לא אומר לו דבר, הוא יחשוב שלא ידעתי במעשיו ויחזור וינסה לגנוב. מה עשה המלך, למחרת שפגשו אמר לו ברמיזה, כמה עז וקשה זה הכלב שקרע את כל בגדיך. וכך הבין שהמלך היה רואה בעת שבא לגנוב מפרדסו והכלב קרע את בגדיו.

כן הענין גם כאן, אמר משה רבינו עליו השלום, אם אומר לעם ישראל ראו איך חטאתם במקום הזה, ואיך חטאתם במקום זה, הרי הם מתביישים, ובפרט כשאומר להם תוכחה זאת בתחילת דברו אתם במשנה תורה. מה עשה, הזכיר להם "במדבר", הן שם היטיב איתם הקב"ה טובה גדולה שנתן להם לחם מן השמים, אולם הם יודעים שהלחם היקר הזה שנתן להם במדבר, היה אחר שחטאו בדיבור שלהם, בתלונה שנתלוננו כשכלתה צידתם. על כן כשזכר להם את טובת הלחם שנתן להם השם במדבר, ממילא הם זוכרים את החטא שחטאו ב"דיבור", כי "במדבר" הוא גם במשמעות "דיבור". נמצא כי יש כאן "דבש מתוק" והוא הזכרת הטובה של הלחם שהוריד להם השם "במדבר" מן השמים, ויש כאן גם "עוקץ" שיזכרו את חטאם שחטאו ב"דיבור", שבעבורו נתן להם את הלחם.

כך גם הזכיר להם "בערבה" היא ישיבתם בשיטים, שהיו שם דשנים ורעננים ושבעים מהטובה הגדולה של שלל סיחון ועוג, ועל ידי כך יזכרו ממילא מה שאירע להם מחמת טובה זו שזנו את בנות מדין ובנות מואב. הרי גם כאן מחד דבש מתוק ומאידך עוקץ מר. גם הזכיר להם "מול סוף" זו קריעת ים סוף, שמחד היא טובה גדולה שהיטיב להם השם, הן ביזת הים גדולה מביזת מצרים (במדבר רבה נשא פרשה י"ג סי' כ'), ועוד זכו שם להשגה נפשית על הים מה שלא ראה יחזקאל הנביא ע"ה (ילקוט שמעוני בשלח רמז רמד), וממילא יזכרו את מה שהמרו על הים בים סוף, ודיברו קשות באומרים "המבלי אין קברים" (שמות יד, יא), עד שאמר להם "התייצבו וראו את ישועת ה'" (שמות יד, יג). הרי לנו שהזכיר להם דברים אשר דבשם מתוק ועוקצם מר, לכן אמרו רבותנו ז"ל, אלה הדברים - כדבורים.

"אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל" (א, א)

עיקר הנהגת האדם בעולם היא רק ע"פ הנהגת גדולי הדור

הנה ספר דברים, הוא ספר המוסר של משה רבנו: "אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל". בראש חודש שבט, חמישה שבועות קודם פטירתו לחיי עולם, עמד וסיכם ארבעים שנות הנהגה (ילקוט ראובני כאן). ארבעים שנה נצר את הביקורת בלבו, ארבעים שנה הבלג: "מלמד שלא הוכיחן אלא סמוך למיתה, וממי למד, מיעקב, שלא הוכיח את בניו אלא סמוך למיתה" (רש"י בסמוך א, ג).

יעקב אבינו הוכיח את השבטים לפני פטירתו (בראשית מט, ג-ז) כי כאשר האדם נוטה למות, לב קרוביו מתמלא צער ויגון, ואז לב השומעים מתעורר לקבל את תוכחת המוסר וכן עשו גם יהושע בן נון (יהושע פרק כד) וכן שמואל הנביא (שמואל א, יב, ג) וכן דוד המלך (מלכים א, ב, א).

והנה רבותינו כאן אמרו שמשה רבנו שאב את הנהגתו מיעקב אבינו, והשאלה הנשאלת היא, הרי משה רבנו היה רבם של ישראל, והוא סוד הדעת, והיה כל כך גדול ויודע לבד כיצד לנהוג, ואינו צריך לאחרים, ובכל זאת רבותינו אומרים שלמד הנהגתו מיעקב אבינו? אין זאת אלא משום שכך היא האמת, שבכל הנהגה ושאלה העומדת לפני האדם, צריך לראות מה עשו אבותיו החכמים בדורות הקודמים וכך לנהוג.

הגמרא במסכת סנהדרין (יא.) מביאה מעשה ברבנו הקדוש, רבי יהודה הנשיא מחבר המשניות, שמסר שיעור לפני תלמידיו. והיות והוטורר מריח שום שנדף שם, התקשה באמירת השיעור. ביקש ואמר, מי שאכל שום, יצא. עמד גדול תלמידיו, רבי חייא הגדול, ויצא, כמו כולם בעקבותיו, ויצאו.

למחרת עם שחר פגש רבי שמעון, בנו של רבנו הקדוש, ברבי חייא. אמר לו אתה הוא שציערת לאבא, באכילת שום לפני השיעור, אמר לו: חלילה, לא תהא כזאת בישראל, פירש רש"י: אלא כדי שלא להלכין פניו של אוכל השום יצאתי, כדי שייצאו כולם ולא ידעו מי הוא.

ושואלת הגמרא, ומהיכן למד רבי חייא הנהגה זו? מרבי מאיר. מעשה בנערה שבאה לפני רבי מאיר, ואמרה לו, רבי, אחד מכם נשא אותי לאשה, ואני יודעת מי הוא. ביקשה שתערך חקירה, אך במקום לעשות זאת, קרא רבי מאיר לשני עדים, כתב גט ונתן לה. הבינו כולם, כתבו כולם גיטין ונתנו לה. עמדה הנערה ובחיקה המוני גיטין, כך שכעת גם מי שקידשה גירשה ושוב היא מותרת לשוק, בלא שתערך חקירה, ויצוצו חסדות ותתפתח חרושת שמועות...

ממשיכה הגמרא ורבי מאיר מהיכן למד הנהגה זו? מהתנא שמואל הקטן, שהיה גדול דורו ונקרא כך על שם ענוותנותו. ומעשה שהיה כך היה, כשראה רבן גמליאל הנשיא שיתכן ויצטרכו לעבר את השנה, קבע דיון בנוכחות שבעה מגדולי הדור, שזהו המספר הקבוע לדיון בעיבור השנה. עלה רבן גמליאל לאולם הכינוס, ומצא שם שמונה חכמים. אמר, מי שעלה בלא רשות, יעזוב את המקום. עמד שמואל הקטן ואמר, אני הוא שעליתי שלא ברשות. ולא לעבר את השנה עליתי, אלא לעקוב אחר הדיון, ללמוד הלכה למעשה. נענה רבן גמליאל ואמר, שב בני, שב, ראויות כל השנים כולן להתעבר על ידך, אלא שאמרו חכמים שאין מעברין את השנה אלא במוזמנים לדיון.

וגילתה הגמרא, שלא שמואל הקטן היה, אלא אדם אחר מבין הנוכחים. וכדי שלא יידעו מי הוא וילבינו פניו, נטל זאת על כתפיו. ושמואל הקטן, ממי למד? משכניה בן יחיאל, ששכניה בן יחיאל היה מגדולי הדור בתקופת שיבת ציון, בימי עזרא ונחמיה. כשנודע לעזרא הסופר שיש בעם כאלו שנשא נשים נכריות, קרע את בגדיו ומרט שערותיו ונשא לפני ה' וידוי מזעזע הקורע כל לב. העם בכה בכי רב, ושכניה בן יחיאל קם והצהיר (עזרא י, ב), "אנחנו מעלנו" באלהינו ונושב נשים נכריות מעמי הארץ וגו', ועתה נכרות ברית לאלהינו לגרש את הנשים וגו', וכתורה ייעשה. עד כאן הנה אמר "אנחנו מעלנו", שכלל עצמו עם החוטאים, למרות שהוא לא נשא אשה נכרית, וזאת עשה כדי שלא לבייש את החוטאים. ממשיכה הגמרא, ושכניה ממי למד, מיהושע. ויהושע, ממשה רבנו. עד כאן דברי הגמרא.

ובאמת כל סידרת המעשים המרגשים הכתובים כאן בגמרא אומרת דרשני, היש לנו מושג ברבי חייא הגדול, גדול תלמידיו של רבנו הקדוש (כתובות קג:), שהאמוראים הקדושים לא זכו לראות את מקום קבורתו, ועיניהם כהו כשהביטו במעלתו בעולם העליון (כבא מציעא פה:), האם לא יכול היה להבין מעצמו, שיש לעשות מעשה כדי למנוע ביויון מתלמיד, ושלא ימשוך עליו את הקפדת הרב הגדול רבנו הקדוש, האם לא יכל לחדש זאת מסברתו, והיה צריך ללמוד זאת מרבי מאיר?

כמו כן רבי מאיר, שגלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שאין בדורו כמותו (עירובין יג:), הן בדורו היו גדולי עולם רבי שמעון בר יוחאי, ורבי יהודה ורבי יוסי ורבי אלעזר בן שמוע ועוד, ובכל אופן כתוב שלא היו בדורו כמותו, אם כן איש עצום וגדול כזה היה, וכי היה צריך ללמוד זאת משמואל הקטן?

וכן שמואל הקטן, שיצאה בת קול ואמרה שראוי הוא שתשרה עליו שכונה, והיה בעל רוח הקודש גלויה (סוטה מח:), האם היה צריך ללמוד הנהגתו משכניה.

והתשובה לכל אלו היא, כן! זהו כוחה של מסורת איתנה העוברת מדור דור, זה עניין מורשת האבות. גדולים ככל שנהיה, פקחים וחכמים, ואף גדולי תורה ויראה, בכל הנהגה, בכל שאלה העומדת על הפרק, נשאל את עצמנו, מה כתוב על כך? כיצד נהגו רבותינו? איך עשו אבותינו? הם המקור, הם הדוגמא, ואנו הולכים בדרכם. כנאמר, "אם לא תדעי לך היפה בנשים, צאי לך בעקבי הצאן, ורעי את גדיותיך על משכנות הרועים" (שיר השירים א, ח).

"אלה הדברים" (א, א)

פירושים נפלאים מהספר ליקוטים מפרדס

כתב בספר ליקוטים מפרדס (שרים, ריש דברים), "אלה הדברים אשר דבר משה", אל תקרי הדברים אלא הדבורים, מה דבורה כיון שהיא עוקצת היא מתה, כך משה רבנו עליו השלום, כיון שהוכיח את ישראל, נסתלק. [דהיינו כאן הוכיחם משה בר"ח שבט, ולכן בסמוך בו' באדר נסתלק].

זה היה מן הנסים הנסתרים בתורה, הן היה קולו הולך בכל המחנה. [כלומר כתוב בפסוק כאן שמושה דיבר "אל כל ישראל", והרי היה כאן נס גדול, שקולו היה נשמע בכל המחנה].

ואמר "במדבר", לא הוכיחן אלא ברמז, מפני בושותן של ישראל שהזכיר כל ההכעסות, ואילו היה מזכיר אחת או שתיים לא היה להם בושות כל כך כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא (קהלת ז, כ) [אך כאן שפירט חטאים רבים היא בוש גדולה ולכן משה רק רמז ולא פירשם].

או שזכר כאן המקומות שהוכיחן, שלא תאמר לא הוכיחם אלא בעבר הירדן במדבר קודם שעברו הירדן בהיותן במדבר. [דהיינו הפסוק כאן רמזו על המקומות שבהם הוכיחן משה בפירוט באותה עת, ולא שעתה קודם פטירתו רק רמז להם תוכחות].

"תופל" - הוא מעשה שיטים, מעשה פעור, שהוא דבר בלי טעם כמו התפל בלי טעם.

"בארבעים שנה" - פירוש, שלא תאמר "אלה הדברים" שדיבר במקומות שזכר, אלא רק בראש חודש שבט סמוך למיתתו ביאר להם המצוות בקיצור וברמז.

"אלה הדברים" (א, א)

"אלה הם ל"ו צדיקים

כתב מו"ר החיד"א בנחל קדומים (כאן) על הפסוק אלה הדברים, כתב רבנו אפרים ז"ל קרי ביה הַדְּבָרִים בפתח, על דרך דְּבַר אחד לדור, אלה ג' ל"ו כמספר ל"ו צדיקים דלא פחית עלמא. עכ"ל. כלומר "אלה" הם ל"ו צדיקים [לפי ש"אלה" בגימט' ל"ו], "הדברים" - שהל"ו צדיקים הם הַדְּבָרִים של הדור. והוסיף החיד"א, שלפי דרך זו יש לרמוז, על פי דברי האר"י (על משה שפיר קאמרת), שניצוצי משה מתנוצצים בצדיקים, ונמצא שהנהגה (של כל הצדיקים) היא בכח משה רבינו עליו השלום. וזהו שנאמר כאן "אלה הדברים אשר דיבר משה", "אלה" - הם ל"ו צדיקים, שהם "הדברים" של הדור, "אשר דבר משה" לפי שמושה הוא "הדבר" של כולם, כיון שהצדיקים הם מכוחו של משה רבנו עזרם ומגינם. עד כאן.

"אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל" (א, א)

ראיה לאבל שרבים צריכים לו שמות לו ללמוד תורה

הקשה הגאון רבנו יהונתן אייבשיץ זצ"ל בספרו מדרש יהונתן (דברים מאמר ק"ע) מדוע נאמר כאן "אל כל ישראל", בשונה משאר מקומות בתורה, שבהם נאמר "אל ישראל", או "אל בני ישראל"?

אלא, שמשה בי אר את חומש דברים ג' ימים אחר מיתת אהרן אחיו, ולכאורה כיצד ביאר לעם ישראל את התורה, והרי הלכה היא שאבל אסור בדברי תורה (מו"ק כא. תענית ל.). אלא שכבר ידועים דברי חז"ל (מו"ק שם) שאם רבים צריכים לו, דהיינו כשהרבים צריכים לתורתו מותר לו ללמדם תורה (וכך נפסק בשו"ע יו"ד סימן שפ"ד סע' א').

ועל פי דרך זו יש לפרש את הפסוק, "אלה הדברים אשר דבר משה", על הקושי בפסוק כיצד דיבר משה את הדברים שהרי היה אבל, האסור בדברי תורה על כך תיכף ומיד מתרץ הפסוק "אל כל ישראל" כיון שרבים צריכים לו, ודאי שמותר.

"אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל" (א, א)

"אלה" ראשי תיבות א'בק ל'שון ה'רע

מובא בתלמוד (ב"ב קסה.) שרוב העולם נכשלים בגזל, מיעוטן בעריות וכולם באבק לשון הרע.

רמז נאה לכך כתב החיד"א בחומת אנך (כאן) מהכתוב כאן, אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל, "אלה" ראשי תיבות אבק לשון הרע "הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל" כולם נכשלים בכך, ועל כן הם דברים הצריכים חיזוק.

ר' רפאל כדיר צבאן זצ"ל הביא בספרו "נפש חיה", שמסופר על אשתו של המהר"ם מלובלין שהיו מרננים עליה שהיא מלווה בריבית, והיו מוסיפים לדבר בה סרה כי מרוב טרדותיה במסחר העצים שהיה לה, לא הייתה נותנת ליבה לסדרי הבית. פעם בא עמיתו של המהר"ם מלובלין הגאון הגדול מהרש"ל שהיה אחד מדייני העיר, לדבר על ענייני העיר הצריכים חיזוק, וכן ללבן כמה סוגיות הלכתיות שעמדו על הפרק. הרבנית - אשת המהר"ם, הגישה כוס תה לפני המהרש"ל, וכשהגישה הבחין המהרש"ל במעט אבק שהיה על הכוס. התחילה להתנצל לפניו בטענה שהיא טרודה כל הימים במסחר ואין לה פנאי לעסוק בצרכי הבית. ענה לה המהרש"ל בדרך הלצה, זה בוודאי "אבק" ריבית. הרבנית שהייתה אשת חבר ומשכילה, ענתה לו, לא רבנו, לא "אבק" ריבית אלא "אבק" לשון הרע. (לחזות בנועם ה').

"אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל" (א, א)

התורה סם חיים לישראל וסם המות לאומות העולם, מפני הערבות

כתוב בספר תכלת מרדכי להגאון רבי שלום מרדכי הכהן שבדרון זצ"ל, על הפסוק "אלה הדברים", המדרש (דברים רבה פרשה א' ס"ו ו') דורש, מה הדבורה דובשה לבעלה ועוקצה לאחרים, כך דברי תורה סם חיים לישראל וסם המות לאומות העולם. עד כאן. יובנו דברי המדרש בהקדים קושיא, הן תוכחת משה רבנו ע"ה היתה לכל ישראל, והרי הרבה מהם לא חטאו בחטאים הנזכרים, ומדוע הוכיחם? אלא כיון שכל ישראל ערבים זה לזה (שיר השירים רבה פרשה ז' ס"ח) ועל כן כולם צריכים לקבל את התוכחה. וזוהי טובה לישראל, כיון שה' מנהיג את הבריאה מידה כנגד מידה, וכיון שיש עריבות בעם ישראל, ולכן הצדיקים ראויים לעונש בגלל חטאי הרשעים, כנגד זאת גם הרשעים ינצלו בזכות הצדיקים משום העריבות.

והנה איתא במדרש רבה (ויקרא פרשה ד' ס"ו ו') גוי אחד שאל את רבי יהושע בן קרחה: כתיב (שמות כג, ב) "אחרי רבים להטות" וישראל הם המיעוט ואנחנו מרובים ממכם? והשיב שישאל קרובים "נפש" אחת ככתוב (שמות א, ה) "ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב", והיינו מפני שיש להם אחדות, מה שאין כן אומות העולם הקרויים נפשות ככתוב (בראשית לו, ו) "ויקה עשו את נשיו ואת בניו ואת כל נפשות ביתו", מפני שהגויים כל נפש לבדו.

מעתה מובן המדרש, "אלה הדברים... אל כל ישראל", הן מכאן אנו שומעים את העריבות שבעם ישראל, והעריבות היא סם חיים לישראל וסם המוות לאומות העולם, שעל ידי זה אין ישראל בטלים ביניהם.

**" אֱלֹהֵי הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דָּבַר מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל" (א, א)
כיצד ניתן לדבר לכל הציבור יחד?**

מסופר על הגאון הקדוש החתם סופר זצ"ל שבסיומה של דרשה שדרש בפני קהל עדתו, סיים ואמר: 'אף שלא כוונתי בדברי לאף אחד מהשומעים, אמנם מי הוא אפוא השומע שחושב שנתכוונתי אליו בייחוד, אליו מכוונים הדברים', וזאת כי באמת כיון למי שיעשו הדברים רושם בנפשו. (מוסר חכמים)

" אֱלֹהֵי הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דָּבַר מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל" (א, א)

מעלת האחדות

פירש רבנו הגר"א זצ"ל כי "אלה" הן "הדברים אשר דבר משה" שיהיו "אל כל ישראל", ולא שיתחלקו לאגודות נפרדות, אלא יהיו שרויים באחדות, ואז תחול עליהם ברכת ה'. (מובא בטעם ודעת ריש דברים מאת הגר"מ שטרנבוך שליט"א).

" אֱלֹהֵי הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דָּבַר מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל" (א, א)

מעלת התוכחה בנחת

משה רבינו היה מוכיח את עם ישראל בנחת, וראיתי להביא מעשה איך תוכחה באופן ראוי העלתה אנשים על דרך המלך. סיפר רבי ברוך ידלר על תוכחה שהולידה אהבה לתורה ומצוותיה. פעם שכב רבי ברוך בבית חולים ובמיטה על ידו היה יהודי, חילוני גמור קיבוצניק, והנה יום אחד באו לבקרו משפחתו וכולם היו חרדים לכל דבר, בחורי ישיבות ונערי חמד. רבי ברוך המתין וחיכה לשעת כושר ואז כשהיו לבד הוא שאל את שכנו איך קרה כדבר הזה שכל יוצאי חלציק חרדים? ענה אותו יהודי וסיפר אני התגוררתי בקיבוץ. שבת אחת יצאתי עם רעייתי לטייל לכיוון ירושלים הגעתי עד כיכר השבת שם עמדו ילדים וצעקו "שאבעס!!!!" יצאתי אליהם והם ברחו. נכנסתי שוב לרכב והם הגיעו שוב, כך הלוך חוזר. יצא אלי איזה רב מאחד הבנינים ואמר לי אתה רואה שזה לא הולך, אולי תיכנס אליי הביתה, תשתה ותאכל משהו, תנוח מהדרך עד שתגמר שבת, כי אחרת תאלץ להיאבק כאן הלוך חוזר בלי שאף אחד ינצח... הוא אמר דברים של טעם, עלינו אליו הביתה, התיידדנו אני ורעייתי יחד עמו ועם רעייתו, אח"כ ביקרנו עוד פעם פעמיים ועוד ועוד. לימים קיבלתי שילומים מהנאצים, עליתי יחד עם רעייתי לגור בירושלים, אמנם אני לא חזרתי בתשובה אבל הילדים שלי שכ"כ נהנו מהחיים החרדים שראו אצל הידידים שלנו, חזרו בתשובה ואני לא הפרעתי להם.

"בַּמִּדְבָּר בְּעֶרְבָה מֹזֶל סוּף בֵּין פָּאָרֶן וּבֵין תְּפֹל וְלִבָּן וַחֲצֵרֶת וְדִי זָהָב" (א, א)

מידת הענוה

"במדבר", היה בהם ענוה כמדבר, ואף בפני מי שהוא "ערבה"

כתב רש"י בתחילת הפרשה, שמשה רבנו אמר להם דברי מוסר ברמז ולא בפירוש. אף אנו נפרש את הפסוק ברמז על דרך המוסר, וזאת על פי מאמר חז"ל המפורסם, מאד מאד הוי שפל רוח (אבות פ"ד מ"ד).

כתב הנועם מגדים (ד"ה או יתכן) על הפסוק, אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן, מה דבר אליהם? "במדבר", דהיינו השתדלו תמיד להיות בעלי ענוה ושפלי רוח כמו המדבר, שהכל דשים בו, כמו שאמרו חז"ל (עירובין נד). אמר רב מתנה, מאי דכתיב וממדבר מתנה (במדבר כא, יח), אם משים אדם עצמו כמדבר זה שהכל דשין בו, תלמודו מתקיים בידו, ואם לאו, אין תלמודו מתקיים בידו". דייק משה רבנו ואמר "מדבר", לא "עפר" או "ארץ", משום שהארץ מוציאה פירות ודברים אחרים ליהנות מהם בני אדם, אבל המדבר הוא ארץ מליחה שאינה עושה פירות, וכך יתייחס אדם אל עצמו, שהוא דומה למדבר שאין בו מאומה.

ולא רק ביחס לתלמידי חכמים ואנשים חשובים יחשוב כך, אלא אף "בערבה", אנשים שאין בהם תורה או ריח טוב של מעשים טובים שנמשלים לערבה, גם לפניהם ישפיל את עצמו ולא ישתרר עליהם.

"מֹזֶל סוּף", שישים ליבו את "סוף" חיי האדם

וכיצד ירכוש אדם את מידת הענוה, "מֹזֶל סוּף", כשישים אל מול עיניו את סוף כל האדם, שהוא המות והשיבה אל העפר, על ידי זה יוכל בקלות להחדיר בו רגשי ענוה, וכמו שאמרו חז"ל (ברכות ה.) אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו יזכיר לו יום המיתה, והוא כדי שתבוא אל לבו ההכנעה.

"בין פארן ובין תופל - בין אם הוא מפואר או תפל בעיני הבריות"

אותה ענוה חייבת להיות קבועה בלבו כיתד בל ימוט, מבלי להתחשב בדעתם של הבריות אם דורשים אותו לשבח או לגנאי, וזאת מפאת הכרתו בפחיתות ערכו ומיעוט מעשיו הטובים, ואין זה משנה מה היא דעת הבריות עליו,

וזהו הנאמר "בין פארן ובין תופל", בין אם מפארים אותו ומספרים בשבחו, ובין שתופלים עליו דברים רעים ומספרים בגנותו, עליו להיות איתן בשפלות רוחו.

"ולבן" ואז כל עוונותיו ימחקו. "וחצרות" ויזכה ליראת שמים

מעלה נוספת יש לו לענו, שחטאיו נמחקים ממנו כלא היו, וזהו "ולבן", כל עוונותיו כשלג ילבינו, כמו שאמרו רבותינו (סוטה ה). בא וראה כמה גדולים נמוכי רוח לפני הקדוש ברוך הוא, שבשעה שבית המקדש קיים, אדם מקריב עולה, שכר עולה בידו. מקריב מנחה, שכר מנחה בידו, אבל מי שדעתו שפלה, מעלה עליו הכתוב כאילו הקריב כל הקורבנות כולם. ועוד אמרו חז"ל (יומא כג.) כל המעביר על מדותיו, מעבירין לו על כל פשעיו.

דבר נוסף הבא בעקבות הענוה יזכה גם ליראת שמים, וכמו שאמרו (ע"ז כ): ענוה מביאה לידי יראת חטא. וזה נרמז במילה "וחצרות", על פי הגמרא (שבת לא.) על אדם שיש בו תורה ואין בו יראת שמים, מכריז רבי ינאי, חבל על דלית ליה דרתא (חצר), ותרעא לדרתא עבד. כלומר, חבל על מי שמתקין שער לחצרו, בזמן שאין לו כלל חצר, ואם כן שער למה. הוא הדין מי שיש לו תורה ללא יראת שמים, דומה הוא לשער ללא חצר, שבלי חצר אין מקום לתורה להיכנס בו, אבל על ידי ענוה, יזכה ליראת שמים שנמשלה לחצר וזהו "וחצרות".

"ודי זהב" ויזכה להסתפקות במועט

מלבד כפרת העוונות ויראת השמים שזוכה להם הענו, שבזה רוכש לעצמו עולם הבא, זוכה הוא גם למידת ההסתפקות במועט, שעל ידה נוחל גם את העולם הזה, וזאת על פי הפסוק (דברים ד, ט): "בשמים ממעל ועל הארץ מתחת" כלומר, מי שהוא "בשמים" דהיינו מתגאה ומרים את עצמו עד לשמי רום, הרי הוא "ממעל" - מקנא תמיד בעשירים שרכושם מרובה מרכושו. אבל המתנהג "ועל הארץ", דהיינו השפל ברוחו ויודע שהוא רק על הארץ - הרי הוא "מתחת", מסתפק במה שיש לו, ועי"ז מתייחס בעין טובה אל העשירים ואינו חומד את כספם, וממילא רוכש לעצמו את מידת ההסתפקות, וזה נרמז במילים "ודי זהב", דהיינו כל מה שיש לו די לו בו.

כיצד אדם גדול יכול להיות בעל ענוה?

את השגת הענוה נוכל להבין על ידי סיפור על הרב הקדוש רבי אלימלך מליז'ענסק זצוק"ל הנדפס באבות ישראל (אבות פ"ד מ"ט). הרב הקדוש רבי אלימלך היה כידוע בעל ענוה להפליא, ובכל עת התמרמר ונאנח מקירות לבו על כך שכאילו חטא והכעיס את בוראו. תמיד היה מוצא בעצמו חטאים ופגמים שכאילו פגם בנשמתו הזכה, ולא נתקררה דעתו, עד שיום אחד הכריז ואמר שהוא גרוע יותר מכל אדם. שמע זאת תלמידו ושאלו, מה זאת, רבנו הקדוש לבטח מאמין במה שמוציא מפיו, אין זו ענוה מן השפה ולחוץ חס ושלום, וכיצד אפשר להבין זאת, האם אכן סבור רבנו שאין רשע ממנו?! השיב לו כך, מקל עבה אינו דוקר, מכיון שאינו יכול לחדור לתוך הגוף. אבל מקל דק מסוגל היטב לדקור. הוא הדין בחטאים, עבירה חמורה שנעשית על ידי איש פשוט, אין בכוחה להכאיב לבעליה, כמו עבירה דקה של הצדיק שנכשל בה, שמהווה כעין מחט בבשר החי, ועל דא קא בכינא, על עונות שגם אנשים גדולים עלולים להכשל בהם.

יתכן שאותו דבר אירע אצל משה רבנו, וכאשר היה נדמה לו שחטא בחטא קל שבקלים, ולפי מדרגתו הגבוהה זהו חטא חמור, נמס לבו בקרבו, והדבר ציער אותו יותר ממה שאיש פשוט מתחרט אם נכשל בעבירה גדולה. מסיבה זו חשב בתום לבו שכולם צדיקים ממנו.

היוצא מזה, שענוותנותו של משה רבנו וגדלותו, הן שתים שהן אחת, וככל שמדרגותיו והשגותיו נתרבו, במקביל לכך ניתוספו לו ענוה ושפלות רוח, ורגישותו לחטאים גדלה שבעתיים, עד שכל חוט השערה, נחשב אצלו להר. באופן זה הצליח להגיע לפסגת מדת הענוה, והיה בעיניו קטן עד מאד.

"אֶחָד עֶשֶׂר יוֹם מִחֶרֶב" (א, ב)

מעלת י"א ימים אלו

אפשר לרמוז על פי הרמב"ם (בהקדמתו לפירוש המשניות סדר טהרות) שמנה י"א חלקי טומאות, וכתב המהר"ם פפיראש (מאורות נתן מערכת י' אות נ"ז) שזהו כנגד י"א קליפות, וי"א ארורים. מעתה נראה, שעל ידי "אחד עשר" יום מחורב שקבלו את התורה, היה כח בהם לכלות את הטומאה שלה י"א מיני טומאות וקליפות.

"הר שעיר" (א, ב)

הר שעיר - הוא היצר הרע

יתכן לרמוז, לדברי חז"ל (סוכה נב:) שלעתיד לצדיקים יצר הרע נדמה כהר גבוה, ולרשעים כחוט השערה, וזהו האמור כאן שעברו ישראל "דרך הר", משום שנדמה להם כהר, הבא מ"שעיר" - שהוא באמת כגודל שערה בלבד. ועל זה אמר הרבי רבי בונם מפשיסחא זצ"ל, מגן עדן לגיהנום אינו אלא "כחוט השערה".

"ויהי בארבעים שנה" (א, ג)

די בת"ח אחד בין ארבעים אלף שיגן על דורו

כתב בעל הטורים וזה לשונו, "בארבעים" - ב' במסורה. "ויהי בארבעים" - "מגן אם יראה ורומח בארבעים אלף בישראל" (שופטים ה, ח). לומר, אם יהיה תלמיד חכם אחד בין ארבעים אלף, אין צריכין לא מגן ולא רומח, כי תלמיד חכם מגן עליהם מאויביהם (תנא דבי אליהו פרק י'). דאיירי התם בתלמידי חכמים שנאמר (שם ה, ט) לבי לחקקי ישראל, והכא נמי כתיב בתריה (להלן פסוק ה) ענין התורה, שנאמר, הואיל משה באר את התורה. עד כאן לשונו.

כלומר, בפסוקים בשופטים מבואר שתלמיד חכם אחד בכוחו להגן על ארבעים אלף לוחמים, שלא יהיו נזקקים לא למגן ולא לרומח. וכך גם מרמזו בפרשתנו שמדברת על התורה, ככתוב להלן (פסוק ה) באר משה את התורה, ועל כך נאמר כאן, "ויהי בארבעים", לאמור, שכשיש תורה, הרי היא מגנה על "ארבעים" אלף ישראל.

"אחרי הפתו את סיחון מלך האמרי אשר יושב בחשבון ואת עוג מלך הפשן אשר יושב בעשתרת באדרעי" (א, ד)

תפילין של ראש כנגד קלי' סיחון ותפילין של יד כנגד קלי' עוג

קודם שהכה משה את סיחון ועוג, לא היה יכול להכניס את הדברים בלבם של ישראל, לפי שהמה היו קליפות גדולות, סיחון מלך חשבון - הוא שורש המחשבות הרעות, וכנגד זה אנו מניחים תפילין של ראש לבטלם, וכן עוג בעשתרות באדרעי - הוא שורש התאוות שליכו של אדם נמשך אחריהם, וכנגד זה אנו מניחין תפילין של יד לבטלן. ובוזה יובן ההסבר מדוע פירש משה את התורה בשבעים לשון (סוטה לב), ומדוע נצרך לכך. יש לע' אומות ע' מדרגות להתנגד לקדושה, ועל כן משה רבנו ע"ה המשיך את אור התורה שיוכלו להתדבק בה בשבעים לשון, שאף כשיהיו בגלות תחת כל אומה ואומה משבעים אומות תתגבר הקדושה על הטומאה.

צריכים לקיים את התורה בכל מקום ומקום

וכתב רבנו החתם סופר (בשו"ת סוף חיו"ד) שהטעם שפירש משה רבנו ע"ש לעם ישראל את התורה בשבעים לשון, הוא בכדי להורות שצריכים לקיים את התורה לא רק במדבר, ולא רק בארץ ישראל, אלא בכל מקום שישאל שם, חייבים הם לקיימה עד מקום שידם מגעת.

"הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר, ה' אלהינו דבר אלינו בחרב לאמר רב לכם שבת בחר בחר הזה" (א, ה-ו)

הואיל משה באר - שביאר להם רזי התורה

כתב בספר מחשוף הלבן (כאן) יש לדקדק מהי כוונת התורה במילת "הואיל", הן היה די לומר "באר את התורה" ומה ניתוסף לנו במלת הואיל? אפשר שכוונת המלה "הואיל" היא לרמוז על רזי התורה שאמר משה רבנו לעם ישראל רזי התורה וכדלהלן.

הנה המילה "הואיל" במילוי, נכתבת כך: ה"א וא"ו אל"ף יו"ד למ"ד, ועולה בגימט' "זה הרז", דהיינו שאמר להם משה רבינו רזי התורה. וגם כן מלת "בחרב" היא בגמט' "הרז".

החובה ללמוד את תורת הסוד

ומה שממשיך הפסוק "דבר אלינו בחרב לאמר רב לכם שבת בחר הזה", הכוונה שאמר להם משה לבני ישראל, עד מתי אתם עסוקים בפשט רמז ובדרש של התורה דווקא, "פנו וסעו לכם" ותנו לבכם לדעת סודות התורה, שהם עיקרי התורה, לפי שהתורה בלא סוד, כגוף בלי נשמה.

וזהו "רב לכם שבת בחר הזה", שהוא פשט התורה, לפי שהגימט' של המילים "רב לכם שבת בחר הזה" עם הכולל עולים בגימ' "אלה הם פשט דרש רמז", והיינו עד מתי רצונכם רק בפשטי התורה, והרי אין קיום העולמות רק

בידיעת סודות התורה, כמו שאמר רשב"י ע"ה בזוהר הקדוש (תחילת האידרא), עד מתי נתיב בקיימא דחד סמכא. אמר להם משה "רב לכם שבת בהר הזה", היינו בפשטי התורה, "פנו וסעו לכם ובאו הר האמורי". תיבת "האמורי" כתובה בכתב מלא עם וא"ו, ועם האותיות עולה בגימט' "רזין", דהיינו השתדלו לעסוק ברזי התורה, שזהו עיקר התורה.

העיסוק בתורה שבע"פ ובתורה שבכתב מחבר בין מ"ה וב"ן

זאת ועוד, הנה מלת "הואיל" גימט' "בן" וראשי תיבות המילים הואיל משה הן "מה", והכוונה שדמה שאמר "באר את התורה הזאת" הוא על תורה שבכתב ועל תורה שבעל פה, לפי ש"התורה" היא תורה שבכתב, ו"הזאת" היא תורה שבעל פה, והיינו חיבור מ"ה וב"ן, דמ"ה היא התורה שבכתב וב"ן היא תורה שבעל פה, ועל זה הזהיר משה רבינו עליו השלום את בני ישראל שיהיו זהירים לעסוק בשתי התורות, בתורה שבכתב ובתורה שבעל פה, שזהו עיקר חיבור המ"ה עם הב"ן. ולכן גם מילת "הואיל" בגימט' "זה הוא יחוד", והיינו יחוד המ"ה עם הב"ן האמורים. עד כאן דבריו הנפלאים.

הואיל אותיות אליהו

כתב רבנו שמשון מאוסטרופליא בגימטריאות (הובאו דבריו בספר "שפתי כהן" על התורה סוף סדר זה), "הואיל", אותיות "אליהו", דכאן נרמז דכמו שמשו רבנו ע"ה ביאר את התורה לעם ישראל במדבר כך עתיד אליהו הנביא לבאר את התורה לעם ישראל לעתיד לבוא.

ובצורה אחרת כתב בספר מחשוף הלבן (כאן) שמילת "הואיל" יש בה אותיות אליהו, והנה אליהו ז"ל הוא תלמידו של מרע"ה, ומסר לו סודות התורה, והוא גילה אותם להרשב"י ע"ה ולרבנו האר"י זלה"ה, ועל זה גם נאמר כאן "הואיל משה", "הואיל" הוא רמז לאלהו ז"ל הנרמז במלת הואיל, שגילה לו משה רזי תורה.

"בְּעֵבֶר הִירְדָן בָּאֲרֶץ מִזְבֵּחַ הָאֵל מֹשֶׁה בָּאֵר אֶת הַתּוֹרָה הַזֹּאת לְאָמֹר, ה' אֱלֹהֵינוּ דָּבָר אֱלֵינוּ בְּחֹרֵב לְאָמֹר רַב לָכֶם שָׁבַת בְּהָר הַזֶּה. פָּנוּ וְסֻעוּ לָכֶם" (א, ה-ז)

עם ישראל קיבל את התורה בכפיה ומשה מלמדם שיקבלוה ברצון

הגאון חיד"א בנחל קדומים (דברים א, א) מביא שפירש הגאון המובהק רבי יהוסף קונקי ז"ל, את הפסוקים כאן על פי דברי הגמרא (שבת פח). מודעא רבא לאורייתא שכפה עליהם ההר כגיגית (שבת פח), וכתב הרשב"א דכשנכנסו לארץ ישראל בטלה המודעא, דכתיב, ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חוקיו (תהלים קה, מד), הנה התנה ה' עם עם ישראל את נתינת ארץ ישראל להם בשמירת התורה, ועם ישראל שחפץ בארץ ישראל, קיבל שוב את התורה ברצון. לכך נאמר כאן "בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר את התורה הזאת", משה לימד תורה את עם ישראל מפני "לאמר" משום "אמירה" אחת, ומהי האמירה? שהיו ישראל אומרים "ה' אלהינו דבר אלינו 'בחורב' לאמר" - מפני שה' כפה את הר חורב עלינו, ואמר אם אתם מקבלים את התורה מוטב ואם לאו שם תהיה קבורתכם (שבת שם) זאת אומרת שאנוסים אנו לקבל את התורה. על כך השיבם משה רבנו "רב לכם שבת בהר הזה", די לכם לשבת בטענת ה"הר הזה", "פנו וסעו לכם" וכשאתם תבואו אל ארץ ישראל אין כאן מודעה כלל, שהרי ארץ ישראל לא ניתנה להם אלא בתנאי שיקיימו את מצוות התורה, כמו שנאמר (תהלים קה, מד), "ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים ירשו בעבור ישמרו חוקיו ותורתיו ינצורו". הרי שמרצונם תקבלו את התורה.

"ה' אֱלֹהֵיכֶם הִרְבָּה אֶתְכֶם וְהִנֵּכֶם הַיּוֹם כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לְרַב" (א, ז)

זכות גדולה משנה המזל

אף שאמרו רז"ל (מועד קטן כח). חיי בני ומזוני לא בזכותא תליא מילתא, אלא במזלא תליא מילתא. הנה שהדברים שהאנשים מתאווים אליהם ביותר, חיים, בנים ופרנסה, תלויים במזל ולא בזכויות. מכל מקום זכות גדולה כן משנה את המזל, שהנה בשו"ת חוות יאיר (סימן רי"ט) כתב, כי השומר ברית קודש, אינו תחת המזל, כי אם מזלו שלא יהיו לו בנים מהפך מזלו ויולד. וכפי שזכות מצות המילה של אברהם אבינו שינתה את מזלו להוליד. ולפי זה יש לפרש את הפסוק (כאן) "ה' אלהיכם הרבה אתכם אתכם", בזכות המילה, ויצאתם מידי המזל "והנכם היום ככוכבי השמים לרוב".

"יִסַּף עֲלֵיכֶם כֶּכֶם אֶלֶף פְּעָמִים וַיְבָרֶךְ אֶתְכֶם כַּאֲשֶׁר דָּבָר לָכֶם" (א, יא)

מדוע בירך אותם משה רק במספר אלף ולא יותר

רש"י מביא בשם הספרי (דברים פיסקא יא), שאמרו לו ישראל למשה רבנו, וכי זוהי כל הברכה, רק אלף פעמים?! אמר להם משה "זוהי משלי" אבל הקב"ה "יברך אתכם כאשר דבר לכם".

כתב בספר ילקוט חמישאי בשם ההפלאה, לפרש מדוע ברכם משה דוקא במנין "אלף", על פי הפסוקים בפרשות כי תשא (לב, י), ובשלח-לך (יד, יב), שם מצינו שאמר הקב"ה למשה פעמיים "אעשה אותך לגוי גדול ועצום ממנו", והיינו שממשה ה' יוציא עם גדול ועצום יותר מעם ישראל כפי שהוא כעת. אמנם הקב"ה לא פירש כמה גדול ועצום יהיה, אבל נודע שגדולה מדה טובה ממידת פורענות פי חמש מאות, וכמבואר במס' סוטה (דף יא.), אם כן הקב"ה בירך שמשה יהיה לכל הפחות פי אלף מכל ישראל, שכיון שפעמיים בירכו "ואעשה אותך לגוי גדול ועצום" וכל פעם זה פי חמש מאות מעם ישראל, ביחד יוצא פי אלף מעם ישראל, נמצא שמשה יש בו כבר פי אלף מישראל ע"י ברכתו של הקב"ה, שאע"פ שחזר הקב"ה וסלח לעם ישראל על חטא העגל, מכל מקום כלל הוא שמידה טובה שהוציא הקב"ה אינה חוזרת, וזה שאמר להם משה "זו משלי היא" דהיינו - משלי יש לי לברככם פי אלף מכולכם, ולכן יכל לומר "יוסף עליכם ככם אלף פעמים", אבל הקב"ה "יברך אתכם כאשר דבר לכם".

ומצאתי כתוב בקונטרסי האר"י ז"ל (שער רוח הקודש דף כו ע"א, ובפרי עץ חיים הנהגת הלימוד פרק א'), משה בגי' אל שדי, ואל שדי במילואו כזה: **אלף למד שין דלת יוד**, עולה אלף, וזהו שאמר משה "משלי", לפי שברכם בכל לבבו ובכל נפשו בכל מה שנכלל בשמו. וכך ראוי לאדם לאהוב את ישראל בגופו ונפשו ומאודו.

"שְׁמַע בֵּין אֲחִיכֶם וּשְׁפֹטֶתֶם צֶדֶק" (א, טז)

שמעו את אשר מדברים בעלי הדין בינם לבין עצמם, ועל ידי זה ושפטתם צדק

סיפר בעל הברן איש חי (מובא בטללי אורות, רובין, כאן) פעם באו לדין לפני זקני הגאון זצ"ל יהודי וגוי, והיה זה בבית הכנסת, הגוי תבע מעות מהיהודי, והלה מכחישו וטוען לא היו דברים מעולם. הבין הרב בעיני שכלו שהיהודי משקר, ורוצה להישבע לשקר, אמר לו הרב שדינו שישבע, אלא שרוצה הוא לעיין בדבר. יצא הרב מבית הכנסת, ועלה בלאט לעזרת הנשים לשמוע מה הם מדברים. והנה טוען הגוי ליהודי, כיצד אתה מעז להישבע לשקר? השיב לו היהודי, וכי מה אעשה, דחוק אני מאד במעות. מיד שב הרב לבית הכנסת ונוף ביהודי באמרו, לך ושלם ואיני משביעך, כי כבר שמעתי דברך שאתה חייב לו. והרבה לדבר עמו מוסר ותוכחות על דרכו דרך עיקש שדרך בה.

על המעשה הנזכר הרב ר' יעקב בנו של הברן איש חי קרא את הפסוק, "שמעו בין אחיכם ושפטתם צדק", כלומר שמעו את אשר מדברים בעלי הדין "בין אחיכם", בינם לבין עצמם, ועל ידי זה "ושפטתם צדק".

"שְׁמַע בֵּין אֲחִיכֶם וּשְׁפֹטֶתֶם צֶדֶק" (א, טז)

חכמת הרב להוציא הודאה מפי המכחש

מספרים על הרב רבנו משה חיים זצ"ל, שפעם אחת באו לפניו לדין תורה, והיתה הכחשה בין התובע והנתבע. הרב הבין בעין שכלו וברוב חכמתו שהמכחיש רוצה להישבע על שקר. ויאמר לו הרב, התחשוב שאני משביעך בספר תורה, תאמין לי שאין אני משביעך אלא בשני לוחות הברית. ואל שמש בית הדין הורה, לך תטבול עשר פעמים ותביא לי את שני לוחות הברית, שאשביע את האיש הזה. האיש נבהל עד מאוד בסוברו שהרב מתכוון אל שני לוחות הברית שהוריד משה רבנו ע"ה מן השמים, ובגלות הביאום לבבל ונשארו כאן, ובהם רוצה להשביעו, ולא ידע שכוונת הרב אל ספרו של השל"ה הקדוש הנקרא "שני לוחות הברית". על כן נפלה עליו אימה גדולה ופחד אחז, ויאמר אני אשלם ובלבד שלא אשבע. ויאמר לו הרב, לא, כי כבר נתחייבת שבועה, ועל כן צריך אתה להישבע. אז הודה האיש שהוא כיחש בשקר, ועתה הוא מודה על האמת.

"שְׁמַע בֵּין אֲחִיכֶם וּשְׁפֹטֶתֶם צֶדֶק" (א, טז)

כיצד דחה רבי יהונתן אייבשיץ את היצר הרע קודם היותו בר מצוה

רבי יהונתן אייבשיץ (מובא בטללי אורות, רובין, כאן) ביום היותו בר מצוה נשאל על ידי אחד מבני ביתו, מכיון שעד היום יום מלאות לך י"ג שנה, לא היה בך היצר הטוב, ורק היצר הרע ביקש להשפיע עליך, כיצד היית נוהג כאשר בא אליך היצר הרע לפתותך, במה היית דוחה אותו? השיב הנער החכם, כאשר בא אלי יצר הרע והיה מנסה לשדלני, הייתי עונה לו, כתוב בתורה, שמעו בין אחיכם ושפטתם צדק, ועל כך אומרים חז"ל זו אזהרה לבית דין שלא ישמע דברי בעל דין קודם שיבוא בעל דין חברו, ואזהרה לבעל דין שלא יטעים דבריו לדיין קודם שיבוא בעל דין חברו. בהלכה מפורשת זו, התלהב הנער כמנצח, דחיתי את יצרי הרע, וכך אמרתי לו, שתוק והפסק מיד את שידולך, שכן לפי ההלכה אסור לך להשמיע את דברך, ואף אסור לי לשמוע את טענותיך לפני בוא בעל הדין השני, הלא הוא היצר הטוב. רק כשיהיה נוכח למשפט גם בעל הדין השני הוא היצר הטוב, רק אז תוכל להשמיע דברך, ואשפוט עם מי משניכם הצדק.

"לא תכירו פנים במשפט" (א, יז)

לא תשפטו על פי הכרת הפנים, רק על פי עדים

הגמרא (יומא סט.) אומרת שבעשרים וחמשה בטבת אסור להספיד מפני שהוא יום הר גריזים, לפי שבאותו היום בקשו כותים את בית אלהינו מאלכסנדרוס מוקדון להחרבו, ונתן להם רשות. באו והודיעו את שמעון הצדיק. מה עשה, לבש בגדי כהונה ונתעטף בבגדי כהונה, ולקח מיקרי ישראל עימו ואבוקות של אור בידיהן, וכל הלילה הללו הולכים מצד זה, והללו הולכים מצד זה, עד שעלה עמוד השחר, וכיון שעלה עמוד השחר, אמר להם מי הללו, אמרו לו יהודים שמרדו בך. כיון שהגיע לאנטיפטרס זרחה חמה, ופגעו זה בזה, וכיון שראה לשמעון הצדיק, ירד ממרכבתו והשתחוה לפניו. שכשראה את שמעון הצדיק, אשר קדושת ה' מרחפת עליו, כמו שכתוב, וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך (דברים כח, י), מיד ירד ממרכבתו והשתחוה לפניו. אמרו לו מלך גדול כמותך ישתחוה ליהודי זה!! אמר להם, דמות דיוקנו של זה מנצחת לפני בבית מלחמתי. ופירש המהרש"א ז"ל, מלאך בדמותו בא במלחמה לנצח לפניו. בדרך אחרת רצונו לומר, עבור אנשים כאלה אני עושה מלחמה, כי רצוני שכולם יהיו אנשים כמוהו. רואים אנו שאלכסנדר מוקדון הכריע את משפטו על פי הכרת הפנים.

כך גם ראינו במשפט שלמה המלך (מלכים א, ג) שעל ידי פסק הדין שפסק לגזור את הילד נודע מי האם האמיתית, כי באמת לא היה צריך שלמה את הבחינה שאמר לגזור את הילד כדי להכריע את הדין, שכיון שחכמת אלהים בקרבו, הכיר מעצמו מי היא האם האמיתית מדיבורה ומתנועת פניה. ועשה את בחינת הגזירה לפני הסנהדרין, רק כדי להוכיח להם שהכרתו אמת.

מעשה יש לומר שזוהי כוונת התורה כאן בציוויה, לא תכירו פנים במשפט, רוצה לומר, אל תשפטו על פי הכרת הפנים, רק על פי עדים דוקא! וליכא מידי דלא רמיזא באורייתא. (ר' יצחק מוילנא)

אין להכריע את הדין לפי ראות שרטוטי תווי הפנים, אלא "שמוע בין אחיכם"

בדומה לכך דרש רבי ליבוש חריף בדרך הלצה, שאם הדיין הוא חכם גדול ומכיר ובקיא בחכמת הפרצוף, אל לו להכריע את הדין לפי ראות שרטוטי תווי הפנים, אלא "שמוע בין אחיכם", וזה שאמר הכתוב: לא תכירו "פנים" במשפט.

"לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלהים הוא" (א, יז)

ר"ת "לאמת" וס"ת "אוי" "יטמא"

"לאמת" ראשי תיבות לא תגורו מפני איש, שכל מגמתם של הדיינים יהיה להוציא את הדין "לאמת", וסופי תיבות לא תגורו מפני 'אוי', כלומר "אוי" לשופט שלא ידון כדין. וגם סופי תיבות כי המשפט לאלהים הוא, "יטמא", כי הדיין אם מטה את הדין "מטמא" את הארץ כידוע.

"כי המשפט לאלהים הוא" (א, יז)

החטאים גורמים צער לשכינה

אפשר לפרש את הפסוק, על פי דברי הזוהר הקדוש (רעיא מהימנא פרשת צו דף כ"ח ע"ב), שעוונות עם ישראל חס ושלום מכבידים על כנפי השכינה, ומעתה אם הדיין לא יציל עשוק מיד עושקו, וישאר הגזל ביד הגולן, אותו עוון יש בו צער ח"ו לשכינה. וזה שכתוב כאן, כי המשפט לאלהים הוא, שנגע זה חס ושלום למעלה, כלומר יש צער לשכינה.

"כי המשפט לאלהים הוא" (א, יז)

כשיש דין למטה אין דין למעלה

בענין המשפט נקטה התורה שם "אלהים", ולא השתמשה בשם הויה, משום ששם אלהים הוא בחינת דין כידוע, ועל כן באה התורה לרמוז שבעת שיש דין למטה, אין דין למעלה. וכך אמרה הגמ' במסכת שבת (קטז:), מי שיש לו זכות יקזי דם בשני ובחמישי, שבית דין של מעלה ושל מטה שוין כאחד, עד כאן. דהיינו היות ובימי שני וחמישי בית דין של מטה יושבים לדון ואז יושבים גם בית דין של מעלה לדון את האדם, על כן בימים אלו, אין לאדם להכניס עצמו לסכנה ולהקזי דמו, שהם ימי דין, אלא אם כן אינו חושש מן הדין, משום שיש לו זכויות.

גם לרמוז שאם חס ושלום יהיה עיות הדין בדין, בין אם זה מצד התובע שאינו טוען אמת, בין אם מצד הנתבע שאינו מודה על האמת, ובין אם מצד הדיין, מדת הדין מזומנת להיפרע מהם. ואם ישפטו באמת ובצדק, הרי שהיא מזומנת לפרוע להם את שכרם במושלם.

"וְאֶצְוָה אֶתְכֶם בְּעֵת הַהוּא אֶת כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן" (א, יח)

חכמת הגר"א בן שמעון להחזיר בתשובה

סיפור מרן הגאון סבא קדישא רבי עזרא עטייה זצ"ל ראש הישיבה, במצרים כיהן כרב ראשי הגאון המפורסם רבי רפאל אהרן בן שמעון זצ"ל שזכה לסייעתא דשמיא גדולה. פעם אחת הוזמן הרב בן שמעון לערוך חופה וקידושין ל-בתו של אחד מעשרי העיר שהיה איש מכובד ונשוא פנים אך היה ידוע כמחלל שבת. החתונה נערכה בחצר ארמונו של הגביר אבי הכלה, ואל החתונה הגיעו כל האנשים החשובים מנכבדי הקהילה, גבירים, שרים, רוזנים וגדולי המלכות. בעת החופה נעמדו כל המוזמנים סביב לאפריון, ועיני כולם נשואות אל הרב מסדר הקידושין, החכם באשי הגר"א בן שמעון. בידים רועדות קימעה מסר הגביר את גביע הברכה לידיו של הרב ומילאו ביין משובח ישן נושן אשר זה עתה העלה ממרתף היין אשר לו.

הגר"א בן שמעון פנה אל הגביר ולחש באוזנו כי היין אינו ראוי לברכה, הגביר שלא הבין את כוונת הרב ניגש אל המרתף והביא יין אחר משובח מקודמו. אולם שוב פנה אליו הרב ולחש כי גם יין זה פסול הוא ואינו ראוי לברכה. חזר הגביר בפנים מסמיקות למרתף והביא את היין משובח ביותר שלו. ושוב פנה אליו הגר"א בן שמעון בלחישת אף בתקיפות, היין פסול ואינו ראוי לברכה.

בצר לו, פנה הגביר לרב וביקשו אחר הסליחה רבה מכבוד תורתו, להתלוות עמו אל מרתף היין. פנה הרב לגביר ואמר לו, בני יקרי, לצערי הגדול איני יכול לברך על כל היין שברשותך, כי יין נסך הוא. הגביר הביט ברב והשתומם על דבריו. אמר לו הרב, הלכה היא שמומר לחלל שבת בפרהסיא דינו כגוי ויינו יין נסך, לדאבוני, העושר והכבוד גרמו לך להתרחק מדרכי אבותיך, והנך מחלל שבת בפרהסיא לעיני כל ישראל, על כן יינך יין נסך ולא אוכל לברך עליו ולקדש בו.

דברי הרב שנאמרו מלב כואב וכדבר איש אל בנו אהובו, חדרו עמוק ללבו של הגביר, והזדעזע עד עמקי נשמתו על כך שהרב משווהו לגוי שיינו יין נסך. בשברון לב פנה אל הרב ואמר לו העמידני על האמת והשיבני אל יהדותי, והריני מקבל עלי מעתה לשמור את השבת ולהיות יהודי נאמן ובעל תשובה גמור. כראות הרב, שהדברים נאמרו באמת ובלבב שלם, פנה לגביר ואמר לו: אשריך בני שקבלת עליך לשוב בתשובה שלמה, אשר על כן צדיק גמור אתה מעכשיו, והיינות שברשותך כשרים הם לברכה.

בפנים מאירות חזרו הרב והגביר לחצר, לערוך החופה וקידושין, ומאז חזר הגביר לשמור שבת כהלכתה ולעבוד את בוראו בלבב שלם.

מעשה תקיפות נוסף בגר"א בן שמעון כדי להעמיד את הדת

סיפור נוסף סיפר מרן הגאון רבי עזרא עטייה על הגר"א בן שמעון ואף הוא עוסק בענין קידושין. הרב בן שמעון הוזמן לערוך חופה וקידושין לאחד מעשרי הקהילה, והנה לפני עריכת החופה לחשו באוזניו של הרב, שבין הנוכחים ישנה אשה הלבושה בלבוש בלתי צנוע. הרב עצר את השמחה והודיע שעל האשה לעזוב מיד את בית הכנסת. גם אחרי שבעלי השמחה הודיעו לו כי האשה מכובדת היא עד מאד, לא שעה הרב לדבריהם, ואמר להם כל זמן שהאשה לא תעזוב את המקום, לא אערוך את החופה. מחוסר ברירה התבקשה האשה לעזוב את המקום, אך היא התחצפה נגד הרב ולא רצתה לצאת, אני ממתינ שאשה זו תצא אמר הרב, והנה כעבור דקות אחדות נפלה האשה ונפחה נשמתה (מוסר חכמים).

"וְתִקְרְבוּן אֵלַי בְּלִבְכֶם" (א, כב)

יש לכבד ולהקדים לפניו את כל מי שיש לו דין קדימה, ואיזהו מכובד המכבד

פירש רש"י, בערבוביא (כלומר, קריבה זו אל משה היתה ללא סדר, ילדים לפני זקנים, וכדלהלן). ולהלן (ה, כ) הוא אומר, ותקרבוני אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם ותאמרו הן הראנו וגו'. אותה קריבה היתה הוגנת, ילדים מכבדים את הזקנים ושלחום לפניהם, וזקנים מכבדים את הראשים ללכת לפניהם. אבל כאן, ותקרבוני אלי כולכם, בערבוביא, ילדים דוחפין את הזקנים וזקנים דוחפין את הראשים. עד כאן.

הן מן המדות המעולות היא שיחזיק האדם במדת הענוה, קל וחומר שיש לכבד ולהקדים לפניו את כל מי שיש לו דין קדימה, ואיזהו מכובד המכבד את הבריות (אבות פ"ד מ"א).

"יהושע בן נון העמיד לפניך" (א, לח)

יהושע בשימושו את משה זכה למלא את מקומו למנהיג ישראל

בתרגום יונתן פירש דמשמש בכית אולפנך, וכן איתא בבעל הטורים שגדולה שימושה יותר מלימודה, וטעם הדבר שהמשמש את החכמים ושוהה במחיצתם תמיד, מתבונן בדרכיהם ואורחות חייהם, ישכיל וילמד אופן הנהגתם את ישראל, ויוכשר למלא את מקומו של מנהיג ישראל, וזה שכתוב "העומד לפניך", שבשימושו את משה זכה לעמוד לפניו ולהתבונן בדרכיו תמיד, ומכאן לימוד גדול לתלמידים, שאין די בלימודם אצל הרב, אלא חייבים הם בשימוש רבותם שבזה דוקא יקנו גדולה לנפשם, כשישימו לבם להתבונן וללמוד מדרכיהם.

"וַיִּרְדְּפוּ אֹתְכֶם כְּאִשֶּׁר תַּעֲשִׂינָה הַדְּבָרִים" (א, מד)

המחבלים הם כמו הדבורים

פירש מרן הגרי"ז מבריסק: כתוב "כל גויים סבבני בשם ה' כי אמילם, סבוני גם סבבני בשם ה' כי אמילם, סבוני כדבורים דועכו כאש קוצים בשם ה' כי אמילם". בפסוקים אלו ישנה המחשת גודל שנאת האויב לישראל: בתחילה, כל גוים סבבני - ערכו מצור על ישראל, אך כאשר חוששים הצרים פן יפרצו את המצור, עושים הם מצור שני, סבוני גם סבבני, וגם לאחר שעשו מצור על מצור מוכנים להילחם, אף שיודעים שיהרגו כמו הדבורים שמוכנות הן ליהרג, וזהו - סבוני כדבורים.

"וְלֹא שָׁמַע ה' בְּקִלְכֶּם" (א, מה)

כשמתפללים עלינו לבקש על כבוד הקב"ה

בספר עבודת הלויים פירש על פי דאיתא ברבנו יונה דתפילת האדם מתקבלת לפני הקב"ה אם מתפלל על כבוד השי"ת אבל לא כשמתפלל רק לטובת עצמו, והיינו דכתיב הכא ולא שמע ה' בקולכם היינו לטובתכם.

"רַב לָכֶם סֵב אֶת הָהָר הַזֶּה פָּנֵי לָכֶם צִפְנָה" (ב, ג)

להיכן יש לברוח אם עשו רודף אחרי עם ישראל

איתא במדרש (ילקוט שמעוני דברים רמז ת"ו) שבזמן שעשו יבקש להתגרות בכס לא תתגרו כנגדו, אלא הצפינו עצמכם בתורה, ובזה תנצלו, עיין שם. והיאך יכול אדם להצפין את עצמו בתורה? אלא יש לומר כי הכוונה היא, שיקיפו דברי תורה את האדם, ותהיה לו כחומה סביבו, וזה הצפינו.

כך גם מצינו שהתורה מלמדת אותנו לא לעמוד נגד האומות, ואפילו בשעה שמתגרות בנו, עלינו ללכת בעקבות יעקב אבינו במלחמתו עם עשו אחיו, וכדברי הרמב"ן ז"ל (ריש פרשת וישלח) שכתב שהתורה רמזה בזה לדורות, וזה לשונו, כי כל אשר אירע ליעקב אבינו עם עשו יארע לנו תמיד עם בני עשו. וראוי לנו לאחוז בדרכו של צדיק, שנזמין עצמנו לשלושת הדברים שהזמין הוא עצמו, לתפלה ולדורון ולהצלה בדרך מלחמה - לברוח ולהינצל. עד כאן.

וכתב על כך החפץ חיים (בספרו על התורה) וכל זמן שהלכנו בדרך הכבושה הזאת, הצילנו הקב"ה מידם. ומאז הודחנו מדרכנו וחדשים מקרוב באו והנהיגו מנהגים חדשים, עזבו נשק אבינו, ואחזו בכלי קרב של שונאינו, הלכנו הלוך וחסור, ומצאונו צרות רבות ורעות, ירחם ה' על עמנו וישיב שופטינו כבראשונה.

"עַד מְדַרְךָ כַּף רָגְלִי" (ב, ה)

עד דמטו רגלין ברגלין

אפשר שהכוונה עד שיתבררו הרגלים מהסטרא אחרא, על דרך מה שכתב רבנו האר"י זצ"ל (ספר הליקושים שופטים סימן כג) בכונת מה שאמרו חז"ל (משנה בסוטה מט ר"ע) בעקבות משיחא חוצפא ישגא, וזה מרומז כאן בפסוק לגבי עשו "אל תתגרו בם כי לא אתן לכם מארצם עד מדרך כף רגל" עד שיתבררו ניצוצי הקדושה מן העקב.

"אֲכַל תִּשְׁבְּרוּ מֵאֲתָם בִּכְסֵף וְאֲכַלְתֶּם וְגַם מִיָּם תִּכְרוּ מֵאֲתָם בִּכְסֵף וּשְׂתִיתֶם" (ב, ו)

הטעם שכתוב אצל אכילה לשון שבירה, ואצל המים כתוב לשון חפירה

נראה בסיעתא דשמיא לבאר את הטעם שאצל אוכל נכתב לשון שבירה, ואילו אצל מים נכתב "תכרו", שהוא לשון חפירה. בעבור שהקונה לחם ושאר דברי מאכל, מכיון ששוקלם נצרך הוא לחסר או להותיר, ועל ידי זה נמצא משבר, לכן כתוב "תשברו". ואילו המים כיון שנוטלים אותם מן הבור, ועל בור נאמר, וכי "כרה" איש בור (שמות כא, לג), לכן נכתב כאן לשון כריה אצל המים.

ומה שהוסיף הכתוב לומר "ואכלתם" ו"שתיתם", והוא דבר הצריך ביאור לשם מה נכתבה כאן תכלית קנית האוכל והמים, לאכילה ושתיה, הן זה דבר ידוע וברור? ויש לומר שהוא על דרך מה שאמר יעקב אבינו ע"ה, "ונתן לי לחם לאכל ובגד ללבוש" (בראשית כח, כ). שגם שם קשה כאמור לשם מה הוא מבאר את תכלית הלחם והבגד והוא נראה מיותר? אלא פירושו שהוא ביקש מה' שיהיה בריא כך שיוכל לאכול ויוכל להתלבש. ומעתה כן יש לומר אף כאן שאומר להם משה רבינו ע"ה שיהיו בריאים וחזקים, שיוכלו לאכול לשתות, וללבוש, ולא יפסידו ממונם.

הזהירות באכילה משבת התאווה

עוד יש לבאר את הכתוב שהזכיר אצל אכילה לשון שבירה, ככתוב "תשברו", על דרך דברי הראב"ד (בספרו בעל הנפש שער הקדושה) שאדם המפסיק באמצע אכילתו קצת מלאכול, בזה "משבר" הוא את תאוותו, ואפילו אם שוב חוזר לאכול, מ"מ חשוב הדבר כתענית וקרבן. וכן אמרו רבותינו ז"ל (גיטין ע.), סעודתך שהנאתך ממנה, משוך ירך הימנה. על כך רמזה כאן התורה "אוכל תשברו", דהיינו בעת ה"אכילה" "תשברו" את התאווה על ידי 'תענית הראב"ד'.

וכתב מרן ז"ל בשולחנו הטהור (או"ח סי' רע"ג סע' א') אין קידוש אלא במקום סעודה. ויש לומר שבא לרמוז, שלא יתקדש האדם בקדושה יתירה לפלוט הסיגים הבלועים בו, אלא במקום סעודה, שהוא הפה, אז יהיה נזהר בעניני האכילה, הן מצד הברכות שיהיו בכוונה, והן מצד האכילה שתהיה נקיה מכל תערובת איסור וגזל, כמו כן יזהר בלימוד תורה על שולחנו, ויתרחק מכל דבר אסור על השולחן ובפרט מהכעס, וזאת כי בעניני האכילה, יהיה יסוד לכל תיקוני עבודת הקודש שיעבוד האדם את בוראו, כי היצר הרע מתגרה בענין האכילה ביותר, כיון שגם את חוה הסית ופיתה בענין האכילה. וכתבו היראים לומר קודם האכילה, "אינני אוכל להנאת גופי, אלא דוקא שיהיה לי כח ובריאות לעבודתו יתברך". ובזה הדיבור נברא מלאך טוב להליץ בעדו.

וכן, הטעם שמברכים ברכת "המוציא לחם", לפי שצריך להילחם עם היצר הרע בשעת האכילה, שיהיו לו מחשבותיו טהורות וקדושות בתורה וישבר תאוותו, ויכוין לברר ניצוצי הקדושה שיש באכילה.

ועל הדרך הנזכרת נכון להביא כאן בדרך הלצה "תרופה" לחלישות הנשמה בדרך "אכילה":

קח שרשי השפלות ועשבי המצוות, ושבולת הענוה, ופרחי הצדקה, ותכתוש במכתשת החרטה, ועשה מהם תחבושת ותשימהו עם עלי התשובה.

"אֲכַל תִּשְׁבְּרוּ מֵאֲתָם בִּכְסֵף וְאָכַלְתֶּם" (ב, ו)

להזהר מאונאת ממון

יבואר בסייעתא דשמיא אכל תשברו מאתם ראשי תיבות "אמת". משה רבינו מורה לעם ישראל שבעת הקניה והמכירה לא ישקרו ויונו חס ושלום את רעם. ובכלל האונאה שאסור לשאול את המוכר כמה עולה חפץ זה, כשאנו חפץ לקנותו כלל (שו"ע חו"מ סי' רכח ס"ד). ואמרו רבותינו ז"ל בגמ' (בבא מציעא נט.) כל השערים ננעלו חוץ משערי אונאה.

דרוש לשבת חזון

שבת חזון

שבתות בין המצרים - עת רצון גדול

איתא מהרה"ק ה'שם משמואל' זי"ע (מסעי תר"ע) בשם הרה"ק 'היהודי הקדוש' זי"ע ששבתות אלו (וביותר בשבת חזון, עיי' שפתי צדיק ועוד) של בין המצרים - כל ה'מעת לעת' הוא 'רעוא דרעוין', שהרי כל הטעם שזמן המנחה דשבת קודש הוא רעוא דרעוין (פירוש 'רצון הרצונות' ועת רצון לכל היא), כי איתא בזה"ק דבשעה זו בכל ימות השבוע (בעת מנחה) מתגברים הדינים עד מאד, לאידך באותה שעה ביום השבת הם נמתקים מקדושת השבת, וכאשר דין נהפך לרחמים הרי הוא שעת רחמים ועת רצון גדול מאד, ולכך באותה שעה רעוא דרעוין אשתכח. עפי"ז יש לומר על ימי בין המצרים שבימות החול נחשב כל היום עת דין ומכאוב (לא רק בשעת מנחה), ממילא כאשר 'באה שבת באה מנוחה'

והקב"ה פורש על העולם סוכת רחמים נמתקים הדינים השורים באלו הימים, וכל השבת כולה היא המתקת דינים והתעוררות שערי רחמים וכולה עידן רעוא דרעיון.

ומוכיח דבריו מהמבואר בספרי האריז"ל כי גם בזמן הזה אעפ"י שביהמ"ק חרב ואין עבודה ואין קרבן, מ"מ בשבת נעשים כל הייחודים שנעשו אז ע"י הקרבנות ועבודת ביהמ"ק ממילא בהעלאת העולמות כמו קודם פגם אדם הראשון, וזה פ' הפסוק (ויקרא יט, ל) 'את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו', כאשר את שבתותי תשמורו ייחשב לכם כאילו המקדש על מכוננו ונעשו כל העבודות.

שבת חזון - יש אפשרות לחזות בה דברים עתיקים ועליונים

שבת זו היא שבת חזון, ובחסידות מובא כי הוא מלשון חזיון, שבשבת זו יש אפשרות לחזות דברים עתיקים ועליונים, וכמו שימי חול אלו הם קשים מאד, כן שבת זו היא למעלה מן הכל, שאין בה שליטת הס"א, וזה שאומרים "רב לך שבת בעמק הבכא", כלומר "עמק הבכא" אלו ימי אב שבהם עומק הבכיה, אבל יום השבת "רב לך" - הוא גדול מאד מאד.

הפטרת חזון

ידע שור קנהו וחמור אבוס בעליו

ההפטרה השלישית מהפטרות "תלתא דפורענותא", הנקראות בשלושת השבועות שלפני תשעה באב, נקראת מספר ישעיהו (פרק א'), "חזון ישעיהו", ועל שם ההפטרה נקראת גם השבת שלפני תשעה באב בשם "שבת חזון". בהפטרה זו מוכיח הנביא ישעיה את עם ישראל על עוונותיהם, אשר בגינם נחרב הבית.

ביאור ראשון על ידע שור קנהו

אחד התוכחות אשר מוכיח הנביא ישעיה את העם: "ידע שור קנהו, וחמור אבוס בעליו, ישראל לא ידע עמי לא התבונן" (שם פרק א' פסוק ג'). והיינו, השור יודע את בעליו ומכירו, והחמור את האבוס, היינו את הכלי בו מאכילו בעליו, אך ישראל לא יודעים ולא מתבוננים בה' אשר מטיב להם.

המשנה במסכת מכות (כב:) מתארת את הרצועה בה היו לוקים בבית הדין, הרצועה היתה רצועת עור עגל, שהיה כפול בארבעה קפלים, ובראשו היו תלויות שתי רצועות של חמור, ובגמרא שם (כג.) דרשו טעם לדבר, על שם הפסוק "ידע שור קנהו וחמור אבוס בעליו", אמר הקב"ה, יבא מי שמכיר אבוס בעליו, ויפרע ממנו שאינו מכיר אבוס בעליו.

כותב הגאון ר' שלום שבדרון זצ"ל, נשאלת השאלה:

וכי השור והחמור למדו? בגימנסיה (אוניברסיטה) להכיר את בעליהם, זו הוי מציאות טבעית שנוולדת עם השור והחמור, א"כ מה ה' רוצה מאיתנו ומה אשמתנו?!, הם יודעים באופן טבעי ללא מאמץ והתבוננות, ולנו הדבר כרוך בלימוד והתרגלות, ומדוע מכנים אותנו כגרועים מהשור והחמור?!

התשובה טמונה בתוכחה עצמה. הנביא מגלה לנו בתוכחה זו, ואומר בשם ה', לשור נתתי טבע שיכיר את בעליו, ולחמור את האבוס, גם לכם נתתי טבע להכיר אותי! כן כן! כלומר, לעם ישראל יש טבע קדוש שנטע ה' בתוכנו להכיר את ה' יתברך!.

אנו רואים כך מאז ומעולם. לדוגמא, מסירות הנפש - כאשר עלו על המוקד באינקוויזיציות, נשרפו באש וקפצו למים ילדים צעירים על קידוש ה', וכל יהודי באשר הוא, בשעה שמת אומר "שמע ישראל", ואפילו הפחותים ביותר.

שמעתי מעד ראייה ישיש, כי בתקופת הקומוניזם, בימים הקשים, כאשר יהודים רבים שירתו יחד במפלגת הקומוניסטים וגם היו לראשי המפלגה "מהרסיך ומחריבייך ממך ייצאו!". והנה יהודי קומוניסט אחד שחטא והחטיא בעיירתו, הגדיל לעשות בחטאיו - וערב בהיר אחד נעמד ברשות הרבים הוציא עימו ספר תורה והחל לקרוע את גווילי הספר ברחובה של עיר, ה' ירחם. והיה לפלא, כי ממש בעודו קורע ואוחז בגווילים חלפה שם מרכבה עם סוס. העגלה סטתה, ופגעה בו. הוא נסחף מתחת לגלגלים, עצמותיו החלו להישבר. ואז שמעו כולם איך שצועק בין הגלגלים: "שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד!"

הקומוניסט הזה....

רבי שלמה וולבה זצ"ל סיפר על הימים ששכב בבית החולים בשוודיה, היה זה לאחר המלחמה. בבית החולים אושפזה גם כן אשה ששבה מאשוויץ, והיא סיפרה לו, כי באותם שנתיים שעבדה ליד תאי הגזים באשוויץ, לא היה אחד

שנכנס לתאי הגזים ולא אמר 'שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד', רבבות משומדים פורקי עול וכולם הכירו את בוראם ומתו על קדושת שמוטבע קדוש של יהודי, ה' ינקום דמם. רואים מכאן שגם הדור הפחות ביותר עיקבתא דמשיחא, יש לו טבע קדוש להכיר את ה'.

וכאמור זהו יסוד גדול, כי לכך מתאונן הנביא בתוכחתו - "ידע שור קונה וחמור אבוס בעליו, ישראל לא ידע" אם אינכם יודעים זו טענה עליכם. כי בראתי אתכם בטבע נעלה להכיר אותי.

ומה הסיבה שבאמת לא יודעים ולא מכירים, התשובה נמצאת באותו פסוק: "עמי לא יתבונן" אילו אדם היה מתבונן היה מכיר ויודע את ה'. ובלי התבוננות הוא גרוע מהשור. וי, וי, - "עמי לא התבונן".

הנחש באפגניסטן שלא המית

אספר לכם בענין מה שאמרנו כי ה' נטע בקרבנו טבע קדוש שיכירו את ה'. ובמעט התבוננות יהודי מכיר את ה' יתברך. הנה רואים בעשרות שנים האחרונות התעוררות של בנים אבודים בכל קצווי תבל אפילו באפריקה, רוסיה ואסיה - ישנם יהודים היושבים ולומדים משניות וגמרא, מי הביאם לידי כך, וכי הקומוניסטים הבולשביקים? מי עוררם? אם לא מאמר הכתוב "ולקחתי מכם לב אבן מקרבכם ונתתי לכם לב בשר" בקצווי תבל אפשר לפגוש 'תינוק שנשבה' שבעבר לא ידע אפילו שיש תורה בישראל, אבל כיון שהתחיל להתבונן: מה אני איפה אני? הגיע.

בחור עולה מרוסיה הביא לפני חבריו מכתב שנשלח אליו מידיד בן גילו - יהודי בצבא ברוסיה - בולשביק מושבע, והם סיפרו לי מה שכתוב במכתב. תשמעו מעשה ותתפעלו.

הוא נסע עם פלוגת חיילים בשליחות הצבא הרוסי באפגניסטן. אם אתם יודעים או לא יודעים, שם בהרי אפגניסטן מורדים נלחמים ברוסים, יש לרוסיה צרות מהם כבר שבע שנים רצופות. פלוגה זו נשלחה למשימה חשובה.

קבוצת החיילים חנתה באחד הכפרים, הבחור יצא לו קצת לטייל בסביבות הכפר והנה הבחין בנחש ארסי וכיון שאהב בעלי חיים ולמד בשיעור טבע כי אפשר להתיידד עם נחשים, ניסה את מזלו, שב למחנה הביא לנחש אוכל, הנחש אכל בתאבון.

למחרת הביא לו שנית, כן כמה ימים עד שחש בטחון עם הנחש והשניים - הנחש והוא, הסתובבו זה לצד זה בידידות. היה זה בהר הסמוך לכפר.

הוא הקפיד לשהות עם הנחש במשך שעה ויותר מידי יום. ידידים...

ויהי היום, התקבלה הפקודה להתקדם במהירות האפשרית ביותר, לעזוב הכפר ולצאת לאחד ההרים, ומשם לעבור להר רחוק יותר. לפני שיצאו לדרך מיהו הבחור היהודי ורץ להיפרד מהחבר החדש שלו, הנחש... פשוט הביא לו אוכל בפעם האחרונה. הנחש אכל. ולפתע...

לפתע הזדקף מולו בפה פתוח וקול שריקת נחש ארסי (בזעם ורצון להכיש ארס). החייל רעד מפחד. אך. גם זאת למד בספרי הטבע, כי אם נקלעים חלילה, לכוזה מצב, שהנחש עומד ממול זקוף כמקל, אסור לברוח. בריחה תניא אותו אחר כך, ובדרך כלל הוא המנצח והסוף הוא מות. לכן מה עושים? נשארים לעמוד זקוף ממולו, בעמידה איתנה. **הבחור** באמת הצליח להתייצב לעמוד על פי הכללים ועפ"י ההוראות. שעה. עמד עוד שעה והנחש מולו - שעתיים. שלוש, אתם שומעים?, ארבע, חמש שעות תמימות! הוא היה על סף עילפון.

החברים שלו שהמתינו שעה קלה לבואו, משלא הגיע יצאו במהירות לדרכם לפי הפקודה ותוואי הדרך. אך הוא נשאר שם על עומדו כשהוא מתאמץ ונוהר לא לעשות אפילו תנועה קלה של בריחה.

לאחר שש שעות ירד הנחש, התקפל, פנה לדרכו ונעלם לו.

והוא הרי בחור קומוניסט, מה כבר יכול היה לחשוב על מה שקרה, וכי ידע את הכלל "שיויתי ה' לנגדי תמיד - שהכל מהקב"ה? טוב, הוא מיהר למחנה, שכמובן היה ריק מאנשי הקבוצה שיצאה לדרכה, נטל את מטלטליו. וכיון שידע אה כיוון הליכתם, יצא אחריהם בדילוג וריצה, קיווה לעקוף אותם עוד לפני רדת החשיכה. ירד מההר ורץ לפי השבילים. והנה באחת הפינות מצא את כל הקבוצה שוכבים שחוטמים המורדים ארבו להם והרגו אותם בחרב.

אתם רואים נס? חמש שעות הראה הקב"ה לתינוק שנשבה - תראה, איך אני מציל אותך...

בסוף המכתב הוא חתם בנוסח שלו (אני אומר בנוסח שלנו): ולפיכך התעוררתי להאמין שבבורא עולם הוא מנהיג לכל הברואים והוא עושה ויעשה לכל המעשים.

ביאור שני על "ידע שור קנהו"

וכי יעלה על דעתך שהקב"ה ידאג לך פחות בפרנסה ממה שהוא דואג לחמור

"ידע שור קנהו וחמור אבוס בעליו" ולכאורה צריך להבין, בשלמא ברישא - ידע שור קנהו, פירושו שאפילו השור מכיר את בעל הבית שלו, ומדוע אתם בני ישראל לא מכירים את הקב"ה שהוא הבעלים שלכם. אבל מה פירוש 'וחמור אבוס בעליו' מה התוכחה כאן? וכי רוצה הוא לומר שכמו שהחמור מכיר היכן לילך לאכול כך גם בני צריכים לדעת היכן ללכת לאכול? על מה מקונן כאן הנביא ישעיה? אלא, הפירוש הוא כך: תתבונן על החמור הזה וראה שאינו דואג מהיכן יהיה לו לאכול, הוא סומך על אבוס בעליו, שזן ומפרנס אותו, וא"כ מדוע אתם עמי כל הזמן מודאגים על הפרנסה, מדוע אינכם מכירים באבוס הבעלים שלכם שהוא הקב"ה שזן ומפרנס לכולם. וכי יעלה על הדעת שהוא ידאג לך פחות ממה שהוא דואג לחמור?

היה אומר מרן המשגיח הגאון רבי יחזקאל לוינשטיין, שבכל פח ופח יש המוני חתולים מסתובבים ובני אדם מגרשים אותם משם במקלות, ועדיין מעולם לא קרה שחתול מת מרעב, אז אתה חושב שהקב"ה דואג לך פחות ממה שדואג לחתולים? היעלה על הדעת כן?!

בילקו"ש (פרשת דברים רמז תתח) כתוב על הפסוק "ידע לכתך את המדבר הגדול הזה זה ארבעים שנה ה' אלוך עמך לא חסרת דבר". מהו 'ידע לכתך'? הלוך לכלוכך צורך בפרנסתך. ע"כ. דהיינו, שהקב"ה יודע איך שהאדם מתלכלך מחמת הפרנסה שלו, איך שהראש מתמלא דאגות וטרדות וכמה מתלכלך מהפרנסה שלו מחמת חוסר אמונה ובטחון בהש"ת. אז מהי העצה? ממשיך הפסוק ואומר: ה' אלוך עימך - דהיינו, שתזכור היטב, שהכל הוא מאת הש"ת, כי הוא המוציא והמביא, הוא הקוצב מזון לכל חי ומזונותיו של אדם קצובים לו מר"ה ועד ר"ה. וממילא כשה' אלוך עמך - לא חסרת דבר. בין תבין, שלא חסר לך מאומה כי הש"ת דואג לכל צרכיך בבחינת 'שעשה לי כל צרכי'.

ומה מאוד צריך האדם לשים לנגד עיניו ולזכור בכל עת את דברות קדשו של אור החיים הקדוש בפרשת משפטים (שמות כב, ו) על הפסוק 'כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמור', שאמר כי אין לך שעה ורגע אחד ביום שאין הש"ת עושה פעולה עם האדם בין בבחינת גופו ובין בבחינת צרכיו! דהיינו, שהקב"ה אינו מסיח דעתו ממנו ואפילו לרגע אחד וכל הזמן רק מייטיב עמנו ודואג לכל צרכנו, וכמה יש לנו להאמין בו ולבטוח בו.

מדוע התעכב החזו"א בללויה

מסופר על החזו"א שפעם אחת יצא מגדרו והלך להלוויה של תלמידו רבי שלמה כהן ונשאר שם עד סתימת הגולל. וכאשר נשאל לפשר הדבר, השיב, שהנפטר הזה, היה בעל הבית דפוס הראשון בבני ברק ברחי רבי טרפון. והנה, לאחר איזה זמן בא מאן דהו ופתח באותו רחוב בית דפוס מתחרה ממולו. מיד הלך ר' שלמה כהן בעל הדפוס הראשון ודפק על דלתו של שכנו וישב עמו להסביר לו מהם סודות המקצוע, וכיצד יצליח במלאכת הדפוס כהלכה, עם איזה סוחרים כדאי לו ליצור קשר כדי להשיג 'לוחות דפוס' בזול, ועוד כהנה וכהנה עצות ומסקנות שהיו בידו מתוך פרי נסיונו. בנוי של רבי שלמה, לא האמינו למראה עיניהם: אבא, לא די שאתה מעביר על מידותיך אלא גם הולך ללמד את המתחרה שלך איך מצליחים בדפוס?! השיב להם ר' שלמה בבטחון: הלא מזונותיו של אדם קצובים לו מר"ה ועד ר"ה, ואם כן בלאו הכי אקבל בדיוק מה שהש"ת קצב לי, ואדרבה השכן הזה שהגיע לכאן לעסוק באותה מלאכה, רק עוזר לי שאזיע פחות, שהרי עתה חלק מהלקוחות ילכו אליו, ואני בלאו הכי אקבל בדיוק את המגיע לי! אם כן, האם לא מגיע לו לפחות שאלמד אותו מפרי נסיוני? זהו בטחון אמיתי בהש"ת!

ומרן החזו"א התבטא על המעשה הזה בספרו אמונה ובטחון וכתב כך: וכמה קדושה מוסיף בעולם אדם, שכאשר באים להתחרות איתו, לא רק שלא נלחם, אלא עוד עוזר! אשריו ואשרי דורו.

ביאור שלישי על "ידע שור קנהו"

עוד יש לומר שעם ישראל לקו כפליים, בחורבן בית ראשון ובחורבן בית שני, ובזה יש לרמז את דברי הנביא: "ידע שור קנהו" - השור מרמז על חטא העגל, וכפי שנאמר בספר תהילים (פרק ק"ו פסוק כ') "וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב", ובחטא העגל חטאו בעבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים (שמות רבה כי תשא פרשה מ"ב אות א'), וגם בית ראשון חרב בעוון עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים (יומא ט:). ומפני כך אמר הנביא ישעיה "ידע שור קנהו", ובזה הוכיחם על חטאי בית ראשון שבעטיין נחרב, וכנגד השור אמר "ישראל לא ידע", לא ידעו לשוב בתשובה מעוונות אלו.

"וחמור אבוס בעליו" הגמרא בפסחים (מט:) מספרת, רב עקיבא אמר, כשהייתי עם הארץ, אמרתי, מי ייתן לי תלמיד חכם ואנשכנו כחמור, כיוון שחמור נושך ושובר את העצמות. ואלו הן היו האמירות שלפני חורבן הבית, אמירות מלאות בשנאת חינו. ועוד מפרש בספר אלף המגן (הפסרת דברים) כשהחמור רעב, הוא נושך בשיניו את האבוס. וכך היו ישראל בדור שלפני החורבן נושכים ומריעים זה לזה, וכנגדם רמז הנביא לחמור ואמר "עמי לא התבונן", שלא מתבוננים להבין שבגלל שנאה זו חרב הבית.

ביאור רביעי על "ידע שור קנהו"

ועוד רמז על שור וחמור, כי בהן רמז לגאולה, וכפי שהובא במדרש (בראשית רבה פרשה ע"ה סימן ו'), "שור זה משיח בן יוסף שנאמר "בכור שורו הדר לו" (דברים פרק ל"ג פסוק י"ז). חמור זה מלך המשיח שנאמר "עני ורוכב על חמור" (זכריה פרק ט' פסוק ט'). ולו נשכיל לדעת ולהתבונן, נזכה לגאולה הקרובה במהרה בימינו.

השור יודע שהיום שבת, ישראל לא ידע

הגמרא בירושלמי (סוף תענית) מספרת על יהודי חסיד שהיו לו שדות וכרמים, והיה לו שור שהיה חורש בו בשדות ובכרמים, והנה באחד מן הימים ירד מנכסיו ומכר שדותיו ולא היה לו מה לעשות עם השור ומכר אותו לגוי אחד. והנה השור הזה היה רגיל שביום שבת היה נח ולא היה עובד בשבת וכשמכר אותו לגוי גם כן לא רצה לעבוד ביום שבת, הגוי התלונן על זה ובא בטענות ליהודי על השור שמכר לו ואמר לו - השור שמכרת לי אינו טוב, כל השבוע הוא עובד טוב אבל בשבת כל מה שאני עושה לו הוא לא אז ממקומו ולא רוצה לעבוד. הלך היהודי ולחש לשור באזנו ואמר לו כל זמן שהיית ברשותי היה אסור לך לעבוד כי היהודי מצווה על שביתת שורו, אבל עכשיו שאתה ברשות הגוי שאין הוא מצווה על שביתת הבהמה, ולכן מותר לך לעבוד, מיד קם השור ועבד בשבת.

שאל הגוי את היהודי מה לחשת לשור, איזה כישוף עשית לו, אמר לא לא עשיתי לו שום כישוף רק אמרתי לו שבזמן שהיה ברשותי היה אסור לו לעבוד בשבת אבל עתה שהוא ברשות הגוי מותר לו לעבוד בשבת כי אין הגוי מצווה על שביתת בהמתו. ראה הגוי כך ואמר, מה אני יותר גרוע מבהמה, אם השור יודע את קונוה שהוא הקב"ה שציוה על השבת, איך אני אעבוד בשבת ומיד הלך ונתגייר, והיו קוראין אותו רבי יוחנן בן תורתא, על שם השור שגרם לו להתגייר.

וקשה למה נקרא בן תורתא בלשון נקבה, והיה צריך לקרוא לו בן התור, שהרי השור היה זכר. אלא שהשור הזה היה גלגול של ושת, שהיא היתה מרשעת גדולה, והיתה מפשיטה את בנות ישראל ומעבדה אותם בשבת, והיה מזה צער גדול לשכינה ולבנות ישראל, ולכן נתגלגלה היא בשור הזה, שעל ידי השור הזה יתקון קצת עוון השבת, שיתפרסם גודל מעלת השבת ע"י השור הזה, וגם כנגד מה שהיתה מפשיטה את בנות ישראל, נגזר עליה להתגלגל בבהמה שהיתה ערומה כל ימיה, ומכיון שהשורש של השור הזה היה נקבה, לכן נקרא רבי יוחנן בן תורתא, בלשון נקבה על שם ושת.

וכן כתב הרמ"ע מפאנו (ספר גלגולי נשמות אות ו') ושתי שאנו קוראים עליה במגילה, נתגלגלה באותה פרה שמכר החסיד ולא היתה רוצה לחרוש בשבת. כי היתה רוצה שיעשו בנות ישראל מלאכה בשבת, ואותו חסיד היה מכירה [ידע שהפרה גלגול של ושת] לכן מכרה לגוי ולא רצה לתת לה הנאה שלא תעבוד בשבת. ואותו גוי המתגייר בגלל המעשה שקרה, הוא אחשוורוש, וכך היה תקונוה. רואים אנו איך השור הוא יודע את קונוה יותר מבני אדם.

בזמן ויכוח אליהו הנביא עם נביאי הבעל השור דיבר

גם מצאנו אצל אליהו הנביא ע"ה בשעה שהתווכח עם נביאי הבעל, אמר להם להביא שני שוורים שוים בקומתן שנולדו יחד וגדלו יחד ואכלו מאבוס אחד, ויהיו דומים במראה ובקומה אחד לשני, וכך עשו והביאו השוורים, והטילו גורלות על שני השוורים איזה שור יהיה לה' שיקריב אותו אליהו הנביא ז"ל, ואיזה שור יהיה "לעזאזל" שיקריבו אותו נביאי הבעל, השור שנפל עליו הגורל לאליהו הנביא, תכף ומיד רץ אליו, אבל זה שנפל עליו הגורל לנביאי הבעל לא רצה לזוז ממקומו, כל מה שהיו עושים לו נביאי הבעל לא רצה לזוז. עמד אליהו הנביא ואמר אל השור דע לך כי כמו שמתקדש שם שמים על ידי השור שמקריבים לה', כך יתקדש שם שמים על ידך, לך וקדש את ה', מיד הלך השור, זהו שכתוב ידע שור קונוה וחמור אבוס בעליו, ישראל לא ידע עמי לא התבונן.

חמורו של ר' פנחס בן יאיר לא אוכל תבן שאינו מעושר, - עמי לא התבונן

גם ידוע ענין חמורו של רבי פנחס בן יאיר שפעם אחת גנבו אותו גנבים ונתנו לו לאכול תבן שאינו מעושר, ולא רצה לאכול שלא מן המעושר, והיה החמור צועק, עד שנכנעו ושחררו את החמור, וחזר לבית רבי פנחס בן יאיר, הרי

איך השור והחמור לפעמים עולים בדרגה גבוהה יותר מבני אדם, וזהו שמקונן הנביא ומוכיח את ישראל שיחזרו בתשובה, ולא יהיו גרועים יותר מהבהמות.

והביא בסדר הדורות ב' אלפים ל"ד וז"ל: ישמעאל נתגלגל בחמורו של ר' פנחס בן יאיר (עמק המלך), בחלק תנאים ואמוראים - אות פ' וז"ל: ובעשרה מאמרות בפ"י, י"מ ר' פנחס בן יאיר ניצוץ אברהם, וחמורו שנגנב - לתקן נפש ישמעאל שיש בהם גנבים, ועיין ילקוט ראובני (פרשת בלק דף קנ"ד ג' בשם ע"ה ד"ח). ישמעאל עם ו' אותיות גימטריא אתון (גלגולי נשמות). הרע שבעשו נתגלגל בחמורו של ר' פנחס בן יאיר (עיין חלק א', ב' אלפים תפ"ח).

ע"י לימוד בתלמוד יבוא הגאולה

הפטרה של פרשתינו בסופה מובא "ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה", "ציון במשפט תפדה" גימ' תלמוד ירושלמי (וסימן, כי ציון היא ירושלים). "ושביה בצדקה" גימ' תלמוד בבלי. הרי שהגאולה תלויה גם בלימוד הש"ס, לכן בעזרי"ת נשתף את שני הכוחות יחד ונוכח לגאולה.

אם תפסיקו לטנף מעשי ותשמרו עצמכם כראוי מיד הוריד לכם בית המקדש מן השמים

וכבר אמרו משמו של הצמח צדק זצ"ל להמשיל את הדבר, למלך שעשה לבנו בגד יקר ומפואר בכל מיני פאר והדר, אך הבן לא השכיל להעריך את חשיבות הבגד ויקרו, ולא שמר עליו כראוי, ונקרע הבגד לכמה קרעים, והוכרח האב לתפור לו בגד חדש, ועדיין לא השכיל הבן להחשיב את יקר תפארת גדולת הבגד החדש, ושוב לא שמרו וקרעו כבתחילה, מה עשה האב ברחמיו על בנו, תפר לו בגד בשלישית, אך הפעם לא נתנו לבנו אלא תלאו במקום שמור, ומפעם לפעם קרא לבנו ואמר לו, ראה בני, זה הבגד מוכן עבורך, אמנם לא תקבלהו עד אשר תשוב מדרכיך הנלוזות ותלמד לשמור את עצמך ובגדיך - אז תשוב לקבל את הבגד המפואר, והנמשל, הקב"ה בנה לנו את בית הבחירה, וכבר נחרב הבית בראשונה ובשניה על אשר לא שמרנו עצמנו מטינוף ולכלוך, על כן בשלישית הכין לנו מקדשנו אלא שעדיין לא נתנו לנו, ובכל שנה בשבת חזון, קורא לנו, ומראה לנו - ראו נא את הבית השלישי עומד מוכן לרדת ארצה באש מן השמים, אמנם 'בידכם הדבר' - 'שובו אלי ואשובה אליכם'. אם תפסיקו לטנף מעשי ותשמרו עצמכם כראוי מיד אורידנו לכם בית המקדש מן השמים, במהרה בימינו אמן.

דרוש לתשעה באב

מתוך החושך מתגלה האור

הנה, אמרו חז"ל (יומא נד, ב): "בשעה שנכנסו האויבים להיכל, ראו את הכרובים [-צורת שני תינוקות שהיו מעל ארון הקודש המונח בקודש הקודשים, האחד בצורת זכר והשני בצורת נקיבה] מסתכלים אחד כלפי השני". והדבר תמוה, הרי אמרו חז"ל (ב"ב צט, א): "בזמן שישאל עושים רצונו של מקום [הי יתברך] - הכרובים פניהם איש אל אחיו, ובזמן שאין ישראל עושים רצונו של מקום - פניהם אל הבית". ובזמן החורבן הרי עם ישראל לא עשו רצונו של מקום, א"כ כיצד יתכן שהיו הכרובים באותה שעה פניהם איש אל אחיו, מעשה המסמל את גודל אהבת ה' לעם ישראל?

מבואר האדמו"ר בספר נתיבות שלום (במדבר עמ' קצ"ה) משל למה הדבר דומה? לאבא שאהב את בנו אהבת נפש, אך הבן הימרה את פי אביו, נטל את מפתחות המכונית של אביו ללא רשותו, התניע את המכונית שעמדה בחנייה, ונסע עם עוד חברים לבלות ולעשות שטויות. כשחזרו מהבילוי, נהג הבן בשכרות ועשה תאונת דרכים. הרכב הפך לגרוטאה, והוא יצא עם חבלות קשות בראשו ובעוד מקומות בגופו.

כששמע על כך אביו, כעס עליו ביותר. אבל היות שהאבא היה מנתח בכיר, הוא זה אשר ניתח את בנו. ובאותם הרגעים שחתך האב בבשר החי של בנו, הוא הוצף ברגשי רחמים ואהבה כלפי בנו. כל רגשות החיבה והאהבה העמוקים ביותר ששכנו בתוך נימי נפשו, פרצו להם באותה שעה מתוך לבו של האב. כעת, אהב האב וריחם על בנו, אפילו יותר מאשר אהבו לפני התאונה.

והנמשל, ה' יתברך הוא אב רחום לנו, ואנו נחשבים לבניו, וכמו שכתוב "בנים אתם לה' אלוהיכם". ואנו נוקטים להלכה כדעת רבי מאיר בעל הנס, שגם בשעה שעם ישראל חוטאים עדיין נקראים הם בנים, שנאמר "בנים משחיתים", (קידושין לו, א). ולכן בזמן החורבן, כשעם ישראל השחיתו דרכם: מחד גיסא, ה' כעס על עם ישראל, החרב את בית המקדש והגלה את בניו לבין העמים. זוהי הסיבה שימים אלו הם ימי דין ופורענות, ה' ירחם. מאידך גיסא, אחר שאבינו הרחום - אשר נשאר בגדר אבא גם בשעה שישראל חטאו, וכאמור - הוצרך לעשות את הניתוח לעם ישראל, בהבאת פורעניות קשות עליהם. באותה שעה, בראות אבינו הרחמן את הסבל שבניו אהוביו עוברים, התעוררו רחמיו ואהבתו אלינו ביתר שאת וביתר עוז. כי זאת עלינו לדעת, עונשיו של הקב"ה אינם בגדר נקמה, אלא הם באים בכדי לנקות ולטהר את האדם או את העם מטומאת עוונותיהם. מעתה מובן מדוע יום תשעה באב הוא גם "מועד", כיון שבאותו היום ה' מגביר רחמיו ואהבתו לעם ישראל, ומבחינה "פנימית" יום זה הוא יום של רחמים. וזו הסיבה גם כן, שבשעת החורבן היו הכרובים פניהם איש כלפי רעהו, כי הקב"ה רצה להודיע לעם ישראל, שלמרות שהם חטאו ופשעו, ולמרות שה' שפך חמתו על עצים ואבנים, והיגלם לבין האומות, עדיין אהבתו שלימה עמם. ודבר זה התבטא בכך, שהכרוב הזכר המרמז לשכינה פניו היו כלפי הכרוב הנקבה המרמז לעם ישראל.

המסר העולה מן הדברים הנ"ל, שגם עתה בהיותנו שרויים בגלות החשוכה, על אף הנהגת הסתר הפנים שה' נוהג עמנו, אשר בגינה אנו סובלים מפיוגעים ורציחות וכו' מידי שונאי ישראל, עם כל זאת, אהבתו אלינו לא פסקה, וכמו שכתוב "ואף כן זאת בארץ אויביהם, לא מאסתי, ולא געלתי וכו'". ואדרבא, אהבתו גדלה יותר אלינו בזמן הגלות, מתוך רחמים על מצבנו האומלל. ה' יתברך, מצפה בכליון עיניים, שנשוב אליו בלב שלם, ונחזור בתשובה שלימה מדרכינו הרעה, כדי שיוכל לשוב ולגאלנו גאולה שלימה בקרוב, אמן.

מזמור לאסף, קינה לאסף היה צריך לומר

שפך חמתו על עצים ואבנים הדרישה מאיתנו

כתוב בתהלים (פ"ב) "מזמור לאסף אלהים באו גויים בנחלתך, טמאו את היכל קדשך, שמו את ירושלים לעיים, נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים, בשר חסידך לחיתו ארץ". ושואלים רבותינו (קידושין ל"א) מזמור לאסף, קינה לאסף היה צריך לומר.

ומתריצים, כי השירה והשמחה היא, על שהקב"ה שפך חמתו על עצים ואבנים של ביהמ"ק, ומתוך כך נשארו ישראל חיים וקיימים, שאל"כ לא היה נשאר משונאיהם של ישראל שריד ופליט. משל לאמא שהיתה מעוברת והעובר היה מסכן את אמו, ראו הרופאים שאם לא תפיל את העובר תמות, והחליטו כי כדאי שתפיל את העובר ואז תוכל לחיות ותזכה להביא עוד ילדים. אבל האם החליטה שכדאי לה למות בשביל בנה, שיחיה וילמד תורה ויאמר קדיש, וכך היה. כשגדל הילד וחונך על התורה ועל העבודה הביא אותו אביו אל קבר אמו וסיפר לו על מה שמסרה אמו נפשה בשבילו, וכל זה כדי שילמד תורה ויאמר עליה קדיש, אך הילד לא רצה לשמוע בקול אביו ואמר שאיננו מכיר את אמו, איזו בושה גדולה. וכן הדבר עם ישראל, כי השכינה הקדושה הסכימה שיחרב ביתה וכו' רק למען עם ישראל שיחזרו בתשובה וילכו בדרך ה' ויתאבלו על החרבן, וזו תביעה עצומה עלינו, שלא נהיה כאותו הילד שלא מכיר באמו.

מדוע בת"ב בבוקר בכיה ובצהרים נחמה

והמתבונן יראה פליאה גדולה על עצם יום ט' באב, שהרי בו ביום, שהוא יום אבל וחרבן, שבו סבלו ישראל צרות ויסורים, וזה כאלפיים שנה שאנו בוכים ומבכים, ועם כל הצער והבכי, כבר בו ביום אחר הצהרים אנו מתנחמים וקוראים פסוקים של נחמה, "נחמו נחמו עמי". וכן בו ביום בשעה זו, נולד משיח צדקנו. וכי לא נמצא זמן אחר אך ורק ביום קשה ומר זה. על שאלה זו כבר עמדו המפרשים ותרצו, שידוע, כי דבר שאין לו תקנה, במשך הזמן נשכח מן הלב ולא מתפעלים ממנו, כגון אדם שמת לו מת ב"מ, בתחילה מצטער הרבה ולבסוף הולך ונשכח. משא"כ אם יש תקנה לדבר, כגון אדם שיש לו חולה בבית ב"מ, הרי כל זמן שיש תקוה שיחיה, בודאי שאינו נשכח ותמיד משתדלים עבורו בכל מיני דרכים להחיותו. וכן ביארו מ"ש אצל יעקב אבינו ע"ה "וימאן להתנחם", כי לבו הרגיש שיוסף חי ויש עדיין תקוה. ומעתה מובן, כי מה שבבוקר בכינו והצטערנו, אדרבה, זה מכיון שיש תקנה לגלותנו, כי אם לא היתה תקנה הרי עברו כבר אלפיים שנה ולמה עלינו עוד להצטער. וכמו שמסופר על המצביא נפוליון שראה את עם ישראל בוכים בט' באב, ושאל על זה ואמרו לו שבוכים על החרבן, ושאל מתי היה החרבן, ואמרו לו לפני

כאלפיים שנה, אמר להם אם עדיין אתם בוכים עליו סימן שיבנה בחזרה. ולכן אחר הצהריים אנו אומרים נחמו, כי עצם הבכיה מראה לנו על בנית בית מקדשנו, וכן זוהי העדות על לידת המשיח שיבא אלינו בב"א לגאלנו.

מידת הדין מהוה סימן והוכחה שלא הסיר הקב"ה את השגחתו וחמלתו מעלינו

עוד אפשר לומר, שהרי אנו יודעים שהקב"ה טוב ומטיב לכל, ואפי' בשעה של צרה נוהג ומשתף את מידת הרחמים וכמו שאמר דוד המלך ע"ה "שבטך ומשענתך המה ינחמוני". וכמו ששמעתי בשם הסבא מנובהרדוק ז"ל, כמו רועה שלוקח את צאנו ומנהיגם ביערות מקום שנמצאים שם חיות טרף, וכאשר הכבשים שומעים אותם הם מצטופפים ונדחקים זה בזה מפחד, אמנם אם יחושו על גופם באותה העת את מקל הרועה החובט בהם, הם מתאוששים ושמחים מאוד, שכן הם יודעים שהרועה עומד כעת עליהם ושומר אותם ומגן בעדם ויש להם על מי לסמוך ולהשען בשעת צרתם. כן הדבר כאשר עם ישראל חשים בשבט מוסר שהקב"ה מראה להם מידת הדין, זה מהוה סימן והוכחה שלא הסיר הקב"ה את השגחתו וחמלתו מעלינו, ומידת דין זו היא עצמה מידת הרחמים, ולכן בו ביום נולד משיח ובו ביום כבר נאמרים פסוקי נחמה.

עמו אנכי בצרה

וידוע שבאותן שעות של יסורים, גם הקב"ה כביכול נמצא עמנו וחש אותם אתנו, כמ"ש "עמו אנכי בצרה" וכמו שמספרת הגמ' (מס' גיטין דף נ"ו) כאשר טיטוס הרשע עלה להחריב את בית מקדשנו ונכנס לבית קה"ק וביצע את עברתו באותם עבירות חמורות, לא הסתפק בכך אלא שלף את חרבו ודקר את הפרוכת וראה שמתוך הפרוכת מבצבץ דם וחשב אותו רשע שהרג את עצמו, ובאמת מדוע עשה הקב"ה כדבר הזה, אלא שרצה להראות לכל העולם "עמו אנכי בצרה" וכמ"ש "ובכל צרתם לא צר", כתוב "לא", באלף, ואנו קוראים בוי"ו.

האמא מטפלת בתינוק אף כאשר הוא שקוע בלכלוך וגם אז אינה פוסקת מלנשקו ולחבקו. כמו כן השכינה הקדושה וכמאמר הזה"ק שבשעה שמדת הרחמים מתעוררת לבא לעולם אזי השכינה הקדושה מתלבשת ובאה בדמות אשה בדמות אם, ומסביר ר' חיים מוולוז'ין ז"ל האב נושא את התינוק ומחבקו ומנשקו עד בלי די, אמנם בעת שמגלה האב שבנו מלוכלך נשאר חסר אונים ומזעיק את האם לבא לעזרה, והוא לא מסוגל לטפל ולסבול את לכלוך התינוק. אבל האמא מטפלת בתינוק אף כאשר הוא שקוע בלכלוך וגם אז אינה פוסקת מלנשקו ולחבקו. כמו כן השכינה הקדושה מגן ומחסה לעם ישראל אפי' שהם מלוכלכים בעבירות, וכמ"ש "אני ה' השוכן אתם בתוך טומאתם".

לאחר הישיבה בחושך יזריח האור לעם ישראל

מסופר בגמרא (מכות דף כ"ד:): פעם אחת הלכו רבן גמליאל, ור' יהושע, ור' אלעזר בן עזריה, ור' עקיבא והיו עולין לירושלים, כיון שהגיעו להר הצופים קרעו בגדיהם, המשיכו להר הבית וראו שועל שיצא מבית קה"ק, התחילו הם בוכים ור"ע מצחק, א"ל מפני מה אתה משחק, א"ל מפני מה אתם בוכים, אמרו לו מקום שכתוב בו והזר הקרב יומת, עתה שועלים הלכו בו, אמר להם לכך אני משחק, שכיון שראיתי כי נבואתו של ירמיה התקיימה במקדש ראשון שאמר ציון שדה תחרש, א"כ בידוע שנבואתו של זכריה שאמר עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים תתקיים גם היא.

והמהר"ל מסביר את זה כמ"ש למעלה שמצב זה של אבדן וחרישת בית המקדש מראה שחייב להיות תהליך לגאולה האמיתית, וכמו שאמר "אל תשמחי אויבתי לי, כי נפילתי קמתי, כי אשב בחושך ה' אור לי". שדוקא לאחר הנפילה תבא הישועה. לאחר הישיבה בחושך יזריח האור לעם ישראל. וכמו שידוע כי האדם אינו רואה מתוך החלק הלבן שבעין אלא מתוך נקודות השחור שבגלגל העין. וכן רק לאחר שהגרעין נרקב באדמה אזי צומחים פירות וזרעים טובים.

כל דור שלא נבנה בית המקדש בימיו כאילו נחרב בימיו, ומה נענה אנו, אנו צריכים להכין את עצמנו לבנות ביהמ"ק, וכמו המעשה עם החפץ חיים שאסף את הקהילה בראדן ואמר להם אנו נכין את עצמנו לקבל פני משיח, אמרו לו אנחנו? אברהם אבינו ע"ה, יצחק יעקב משה, זקנים ונביאים וכו' הם לא זכו אנחנו מה, אמר להם משל למלך שהלך לבקר בכמה ערים, הלך למקום גדול יצאו אליו נכבדי העיר בלבוש מכובד, אמנם הגיע לאיזה כפר ויצאו אליו גדולי הכפר בלבוש של עורות עזים וכו'.

אדם שהולך לבנה"ח למחלקה קשה שלכולם יש כאבים, והצעקות שם נוראות, גדולים וקטנים, הנה כשבא הרופא ונותן להם תרופה, הילדים מצחקים ונרגעים, אמנם הגדולים עדיין נשארים בלי מצב רוח, ואדרבה צועקים יותר, כי

עתה כשנרגעו מכאוביהם יש להם זמן לחשוב מה יהיה בסופם, וכן היה בזמן החרבן, שהרגישו מאוד את הכאב היות וכל אחד חש מה שראה אצל חבירו והיה הצער גדול עד שציוו חכמים להוציא את הסכין מעל השולחן שמא מחמת הצער האדם ידקור את עצמו בברכת בונה ירושלים. וכן הוא גם היום, ואע"פ שהדבר רחוק מאד, שאדם יקח סכין לדקור היות וחבירו הציק לו וכו', מ"מ עבור צער החרבן הגדול חששו חכמים לכך.

בתוך החרבן נרמז הגאולה

בתוך הגלות יש גילוי. כיון שהחרבן היה בסוד "ציון שדה תחרש" ושדה הנחרשת חוזרת ונורעת, דהיינו היה פה חזרה בבניה שבנו האבות הקדושים כהכנה לבנין ביהמ"ק. כי נודע שאברהם אבינו קראו הר, ואילו יצחק קראו שדה כמ"ש: "ויצא יצחק לשווח בשדה", ויעקב קראו בית שנאמר: "ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה, אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים". והמתבונן יראה כי יש כאן תהליך הדרגתי של הורדת השכינה לתחתונים: "הר" שאין מה לעשות בו, אח"כ "שדה" אפשר לזרוע בו ולהוציא פרדסים וכו' ואח"כ "בית" הבית מכיל את כל טוב בתוכו. בית זה ב' ית, י"ת גי' קודש. אם כן המהות של "בית" זה ב' פעמים קודש. הקדושה של השכינה השורה על הבית מתחברת עם הקדושה של דרי הבית. כך היה כשבית המקדש היה קיים בסוד בית הרי שהוא היה חיבור של העליונים עם התחתונים.

והנה כאשר נחרב ביהמ"ק מהיותו בית, וחזר להיות שדה כמו שקראו יצחק, "ציון שדה תחרש", ושדה ענינו להצמיח, לכן חורשים שדה על מנת לזרוע בו, כך גם הגלות ענינה היה להצמיח את הגאולה. בתוך הגלות ישנו הגילוי, הגילוי של ה"אלף" שהופכת את הגולה לגאולה, כאשר יהודי לומד ממה שעבר עליו בשנות הגלות הארוכות, וממה התחייבה עליו הגלות, יש בזה תקוה אמיתית שבתיקון ובשיפור המעשים שלנו ניתן להפוך חשוכא לנהורא ולצאת בב"א מגלות לגאולה. מתוך אבל יצמח הששון ומתוך היגון יצמחו השמחה והנחמה.

"יוצר אור ובורא חושך" - יצירת האור היא תוצאה מכך שתחילה נברא החושך

אם נתבונן מעט על חוקי הנהגת העולם, כפי שרצה הבורא מתחילת הבריאה ועד עתה, נראה שבכל ענייני העולם הזה אין דבר שיכול להגיע לתכליתו האמיתי קודם שיהיה בו העדר מוחלט. וזהו שאמרו רבותינו בילקוט (מיכה ז', רמז תקנ"ח) מתוך צרה - רוחה... מתוך נפילה - קימה, שנאמר "כי אשב בחשך ה' אור לי". ובמקום אחר דרשו רבותינו באותו ענין "אלמלא נפילתי - לא קמתי, ואלמלא ישבתי בחשך - לא היה ה' אור לי". דהיינו, זה הכרח בבריאה שלפני יצירת דבר מה, יהיה זה בבחינת העדר. הנה למשל הביצה המודגרת, על מנת שיצא ממנה אפרוח, עוברת בשלב הראשון תהליך של ריקבון והרס, כל תוכה הפנימי הולך ומצטמק. אך דווקא מתהליך זה יוצא לבסוף אפרוח חי. הזרע הנזרע באדמה, על מנת שיצא ממנו צמח, הולך ונרקב בשלב הראשון ובסופו של התהליך נובט הצמח החי. אמנם, לא העדר גמור יהיה לצורה הקודמת כי אז לא יגדל ולא יצמח ממנה מאומה, באשר אין ההתפתחות החדשה באה בבחינת יש מאין, אלא שמתוך היש הקודם שנשתנה צורתו, צומח ועולה היש החדש. נשאר, אפוא, ביש הקודם ההולך ומתאפס, נקודת חיים איתנה, שאינה כלה ואינה מתאפסת, אדרבה, ההעדר והריקבון הכללי, מעורר ומגרה נקודה זו, ביתר שאת וממנה צומח ועולה היש החדש. כך היה בתחילת בריאת העולם. האור בא מכח החושך שקדם לו, כמו שנאמר "והארץ הייתה תהו ובהו וחושך... ויאמר אלהים יהי אור". כי מציאות החושך היא הסיבה לאור. "ויהי ערב ויהי בקר" - הערב הוא הסיבה לבוקר שבא בעקבותיו, "יוצר אור ובורא חושך" - יצירת האור היא תוצאה מכך שתחילה נברא החושך. כן הוא גם מצב הגלות, טרם בקיעת שחר הגאולה. הגאולה בביאת המשיח, שהיא התחדשות הווייתו של עם ישראל - קודמת לה גלות, שהיא העדר צורתו הקודמת בשבתו על אדמתו ובית המקדש על תילו. זהו פשר דברי רבותינו האומרים כי בתשעה באב, ביום שנחרב בית המקדש, נולד המשיח. כולם תמהים ושואלים, וכי לא נמצא למשיח יום אחר שיום הולדתו חל דווקא ביום המר והנמהר? דבר זה אינו מוחשי עתה, בתקופת ההעדר, אולם הוא יתברר לבסוף, כאשר תבוא ההווה החדשה. כיוון שיום החורבן יום בכי ומספד שאין כמוהו והחושן מכסה תבל ומלואה, מתון החושך וההעדר יוצא המשיח. רמז מופלא לרעיון זה, אמרו בדרך צחות, כי על פי סדר אותיות א"ת ב"ש הרי ביום שחל ראשון של פסח יחול גם יום תשעה באב. והדבר פשוט, כי תחילת גאולתנו בפסח, וסוף הגאולה בט' באב, המעגל נסגר, כביכול מאל"ף עד תי"ו. אולם כיוון שלגלגל אין סוף, הרי שהסוף, הופן להיות התחלה...

הבה ונבחן אם כן שוב את אנחתנו. האם כל סבל או צער הוא בהכרח רע? כותב על כך "השפת אמת" (פרשת ויצא) "כי כאשר יתקיימו כל ההבטחות לעתיד לבוא, יתברר אז למפרע כי הכל היה לטובה. ולכן נקרא הקדוש ברוך הוא 'בעל הנחמות' - כי הנחמות של בני האדם, אינן יכולות לתקן כל צער העבר, אבל הנחמה שתהיה מהקדוש ברוך

הוא על ידי זה שתהפך כל הצער לטובה, והגם כי אין אנו מבינים איך יהיה מתהפך מה שעבר, לפי שאנחנו בתוך הטבע והזמן, אבל לעתיד נראה ונבין כי זה הצער והייסורים היה אך ורק לטובה!".
מתוך החושך מתגלה האור

הסיפור המופלא הבא שלפנינו כפי שסיפר הסופר הנודע רבי חנוך טלר שאירע בסוף מלחמת העולם השנייה ימחיש לנו דברים אלו היטב. הנאצים, ימח שמם, רצחו את רוב היהודים באירופה. כוחות בעלות הברית ניהלו מלחמה עיקשת נגד הנאצים ובעזרת הקדוש ברוך הוא הצליחו גם לדחוק אותם לתוך גרמניה. הנאצים נסוגו בכל החזיתות וכן לא נתנו ליהודים מנוחה, הם לקחו אותם לגרמניה, מסע של מאות קילומטרים, חלקו עשו ברגל וחלקו ברכבות. במחנה "ברגן בלזן" שבגרמניה, לשם נלקחו חלק גדל מהיהודים שנותרו, גדלה האוכלוסיה תוך חודש פי שלוש. המצב במחנה עצמו היה קשה מנשוא. רעב, צמא ומחלות היו רק חלק מן הצרות שאפפו את יושבי המחנה, המחנה היה מחולק לאגפים ובאחד מהם היו גם חיילים רוסיים שבויים. מספר ניצול מאגף זה: בוקר אחד הגיעו הנאצים לאגף זה, והכריזו "אנחנו יודעים כי בעוד כמה ימים יגיעו הנה האנגלים ואנו רוצים שתספרו להם כמה טוב היה לכם אצלנו... לכן הבאנו לכם לחמניות טריות". הרעב ששרר במחנה היה נורא, בלתי ניתן לתיאור. אותו יהודי במשך חמש שנים כמעט ולא אכל, וכל מחשבתו הייתה נתונה רק לשאלה אין להשיג אוכל. אם היה נשאל באותו רגע מה הוא מעדיף: להשתחרר או לחמניה! היה מבקש לחמניה! המוח נעשה אטום ואינו מסוגל לחשוב על שום דבר מלבד על אוכל. הוא נעמד בתור. וכשהביט לעבר סל הלחמניות, ראה שלא נותרו בו הרבה לחמניות, התעורר בליבו החשש שמא בדיוק כשיגיע תורו יגמרו הלחמניות. מחשבה זו גרמה לו לדפיקות לב מואצות. זעה קרה נגרה ממנו מרוב פחד. התור מתקדם, שישה אנשים לפניו, הוא מביט ורואה שנשארו שבע לחמניות, מה שאומר שהוא יזכה באחרונה. והנה מתקדמים לאט לאט ובאמת קיבל את הלחמניה האחרונה. הוא היה מאושר. הנה בידו הלחמניה. אמנם קטנה, אבל טרייה וריחנית. באותו רגע הבחין לפתע שליד החייל מניחים סלים נוספים מלאים בלחמניות. מיד עלה בדעתו רעיון, אם יש כל כך הרבה לחמניות, מדוע לא לקחת עוד אחת. הרי הנאצי ודאי לא יזהה אותו בין כל כך הרבה יהודים. ואז כשהנאצי שאל מי הבא בתור אמר "אני" וקיבל עוד לחמניה. עתה בידו היו שתי לחמניות טריות. הוא היה מאושר. לפתע הוא הרגיש יד לופתת את צווארו, וקול מאיים לוחש באוזניו "ראיתי, יהודי!". הוא הסתכל לראות מי הדובר, זה לא היה נאצי אלא חייל רוסי שבוי. אותו רוסי בריון תפס בו בחזקה ואמר "תן לי את שתי הלחמניות!". היהודי ערך לעצמו חשבון, הוא הרי אסיר כמוני, מה פתאום שאתן לו, "לא אתן לך" אמר בנחישות. היהודי הרגיש את צילו של מלאך המוות פורש עליו את כנפיו, נשא עיניו למרום וקרא "ריבונו של עולם, דווקא עכשיו למות, רגע לפני השחרור!! אם רצית לקחת ממני את נשמת, במשך חמש השנים האלה היו לך מאות הזדמנויות לעשות זאת!!". וכך, כשהוא מלא טענות כריזמון כלפי מעלה, איבד את הכרתו. כשהתעורר משנתו ראה שמש זורחת. הוא לא הבין איך זה יכול להיות. חמש שנים הוא לא ראה שמש זורחת כשהוא קם, שכן הנאצים היו מעירים את כולם בארבע לפנות בוקר למסדר. ומי שלא קם לא זכה לקום יותר... אז איך ייתכן שהוא ישן - והשמש זורחת! ניקרה בראשו השאלה. לאט לאט חדרה למוחו ההכרה: הנאצים כבר אינם נמצאים כאן, הם ברחו. השתחררנו... אבל למה כזה שקט מסביבי! הביט סביבו וראה שכולם... מתים! ואז הוא הבין, הלחמניות היו מורעלות! והיות וגזר עליו ממרום לחיות, דאג בורא עולם שייקחו ממנו את הלחמניות... אמנם הוא סירב לתת אותם, אז הוא קיבל מכות. כן, כדי שיוכל להמשיך לחיות! הסבא מקלם היה דורש את הכתוב (תהלים קיח, כא) "אודך ה' כי עניתני ותהי לי לישועה" - בדרך זו: אני מודה לך, ריבונו של עולם, על שעניתני... (לשון עיני) שעל ידי זה באה לי הישועה הגדולה!...

אם מגרשים אדם מהעבודה ידע שזה רק לטובתו

בסה"ק הביאו מעשה שהיה פעם שמש בבית כנסת, באחת העיירות הקטנות שבמחוז גליציה. עיר קטנה ועניה היתה וכמוה בית הכנסת אשר בה, בית כנסת קטן ודל. וכמוהם גם השמש עני ואביון, משכורתו דלה עד מאד. לימים העשירו בני העיירה הזאת, רבים מבניה. מעיינות מרפא שנתגלו בעיירה הפכו את המקום לאבן שואבת לתיירים. עסקי העיר פרחו ועמהם שפר חלקם של בני העיר. כאשר היטיב ה' עמהם, נתנו לבם ראשית דבר להיטיב עם בית הכנסת הדל שלהם. אמרו ובנו בית כנסת חדש לתפארת, ברוב פאר והדר. כאשר עמד בית הכנסת על תילו הכל חדש בו ונוצץ, נתנו ראשי הקהל דעתם על השמש, שאינו מתאים עוד לבית כנסת החדש. בית הכנסת בתבניתו החדשה, גמרו ראשי הקהל בדעתם, מצריך שמש שידע לכתוב, לרשום קבלה, לעשות חשבונות, אולם השמש שלא נמצא בו כל חסרון מעולם לא למד את מלאכת הכתב. נמנו וגמרו לתת לשמש ארכה של ששה חודשים בהם יצטרך לרכוש את מיומנות הכתיבה והחשבון, אחרת יפוט, באין ברירה. ששת החודשים חלפו. הגבאים ישבו מכונסים יחד במועד שנקבע

מצפים להופעתו של השמש לשמוע אם אכן עמד בתנאים ורכש את מלאכת הכתיבה, אחרת יודיעו לו... כפוף קומה ונבוך הופיע השמש ובגמגום מתנצל החל להסביר שלמרות רצונו לא עלה בידו לעמוד בתנאים. קשה היה לו בגיל הזה, בצפיפות הגדולה בדרך בודד, כאשר עשרה טפלים כרוכים אחריו, כאשר גם אשתו לא היתה בקו הבריאות... "לא עמדתי בתנאים..." נאנח השמש, בידעו שדינו נחרץ. ואכן ההחלטה לא הפתיעה את השמש, בו במקום הודיעו לו על פיטוריו הבלתי נמנעים. כדי לא לקפחו העניקו לו סכום פצויים כגמול על שירותו המסור במשך השנים הרבות. הכסף תם. ומה עושה אדם שאינו יודע לכתוב? כמובן, אינו יכול לחשוב על עסקי פקידות ובנקאות. הלך והשכיר עצמו לאחד מסוחרי העצים לעזור במסחרו. אחד מענפי המסחר בימים ההם של היהודים היה המסחר בעצים. היו קונים מן המושלים, הפריצים, יערות עצים. כורתים העצים ומשווקים אותם למקומות שונים בעולם, ומזה מחייתם ופרנסתם של יהודים לא מעטים בימים ההם. השמש עשה חיל בעבודתו החדשה. איש חרוץ ונבון היה למרות אי ידיעתו לכתוב. לאט, לאט עלה וטיפס במסחר העצים, עד שנעשה עצמאי לגמרי. קונה בעצמו יערות מן הפריצים ומוכרם ומשווקם לארצות. עסקיו שגשגו והפך להיות אחד מן העשירים הגדולים באירופה.

לימים, בהזדמנו בפני המנהל של אחד הבנקים הראשיים, שאלו מנהל הבנק בתדהמה, כאשר נוכח שהלקוח הגדול ביותר שלו אינו יודע כלל לכתוב: - "כיצד זה יתכן שיהודי עשיר מופלג כל כך, נבון וחכם אינו יודע לכתוב ו" "הכיצד"...? שאל בתדהמה. חייך הסוחר ונענה במנוד ראש "הו, זה כל המזל שלי... אילו ידעתי לכתוב הייתי נשאר שמש עד היום הזה!..."

מעשה נורא

אנו בעיני הבשר שלנו המוצקות רואים הרבה פעמים לאחור את הטוב ואת החסד המבצבים מבעד להסתר פנים ולצרה. הסיפור הבא שלפנינו ימחיש לנו דברים אלו היטב. מעשה נורא אירע שנים ספורות קודם פרוץ מלחמת העולם השנייה. כף ידו של ילד קטן, יצחק סלוצקי שמו, הוכנסה בטעות בהיותו בן שבע, באחד המערבלים של המאפיה הגדולה של אביו, וחתיכות גדולות של עור כף יד נקרעו. הפציעה בכף היד נחשבה לחמורה במיוחד, כזו ששרידיה ילווהו עוד שנים רבות. קול הצווחה הנוראה התפשט במרחב למרחקים עצומים, קולות נאקה, כאב ובכי, שבקעו מפיו של הילד הקטן. ההורים החרדים והבוכים הבהילו את יצחק בנם במהירות האפשרית לבית החולים המקומי בניסיון להציל את שניתן. "הרפואה המודרנית" בתקופה ההיא, לא הייתה מפותחת דיה וכמובן שכל ענייני השתלות העור עדיין היה בוסר, אולם בכל זאת נעשו טיפולים מעין אלו ובכף ידו של יצחק הושתלה פיסת עור שנלקחה מאחת מרגליו של הילד, והושתלה במקום הכוויה. ההשתלה עברה בהצלחה, ופיסת העור, נקלטה היטב. זמן לא רב עבר עד שהילד שוחרר מבית החולים ושב אל ביתו מנסה לשקם את ידו הפצועה. אולם הרופאים המעולים ששמחו על הצלחתם, לא שמו לב כי פיסת העור שנלקחה הייתה ממקום שעיר ברגלו של הילד, בתוך זמן קצר "נהנה" יצחק הקטן מכף יד ובה שערות רעננות שצמחו להם כאות וכעדות להצלחתה של השתלת עור... עוגמת הנפש הייתה ממשית. תופעה שכזאת איש עוד לא ראה. שערות בכף היד...? ואולם האם הצדקנית, דאגה תמיד לשבר את אוזן בנה שללא ספק "כל דעביד רחמנא לטב עביד ומי יודע שאתה עוד תראה שזה יהיה לך לטובה" כך אמרה. איש לא הבין כיצד ומדוע... אך היו אלה מעט דברי ניחומים שהקלו על צערו של הילד ועל צערם של בני המשפחה, והזקום באמונה תמימה בבורא ובמעשיו. שנים ספורות עניו, ורעמי המלחמה נשמעו מעל שמי בתי היהודים. שנות הזעם והאימה פרסו כנפיהם, כשרבבות מאחינו בית ישראל, מובלים ברכבות בקר אל תוך מחנה המוות וההרג. צרו הצעדים מלכת ברחובות, ואיש לא ידע מה ילד יום. משפחות התפוררו, נפרדו, נעלמו והושמדו במגוון שיטות אכזריות וקול מסמריהם של מגפי הקלגסים הנאצים היה כפעמון על גלימתו של מלאך המוות, המבשר על חרב ששולטת בעולם וכורתת את ראש יושביו. ילדים קטנים בגרו ביום אחד. יסורי איוב היו מנת חלקם של רבים וטובים, כל קללות התוכחה נחתו על ראש בני עמינו. גם הוריו של יצחק נלקחו, כמו כל שאר בני המשפחה אחים ואחיות. זה היה לפתע, הוא אפילו לא נפרד מהם, סתם כך לא שבו הביתה, ופעמיים אל הבלתי נודע. יצחק שיצא באותו יום לטייל עם אחותו הקטנה, נותר שם לבדו ילד בן שש עשרה בקושי, ואיתו אוצר, פיקדון של ממש, אחות קטנה בת ארבע בלבד. "שמרתי עליה מכל משמר" סיפר לימים רבי יצחק שגר בעיר מונסי שבארצות הברית, "נמסכו בי כוחות עילאיים מן השמיים. הפכתי לאיש מבוגר היודע כי הוא שומר על משפחתו". יצחק לא עזב את אחותו אף לרגע בבית ובכל מקום בו הוא היה אחותו הקטנה הייתה צמודה אליו. הוא הרגיש אחריות מופלגת וידע כי חייה של אחותו מסורים בידו, ובכל זמן התפלל עליה ונשא תחינה לבורא עולם כי יושיעם מצר ומציק. הוא דאג לה למזון, שיחק עמה ודאג להעניק לה כל שיכל. היא הייתה בשבילו כל עולמו. באחד הימים סמוך לשעת בין הערביים, נוכח יצחק כי אחותו הקטנה נרדמה והיא ישנה

שינה עמוקה ומתוקה. הוא עדיין לא התפלל מנחה, וכך עזב את אחותו לדקות מספר על מנת להתפלל מעומק ליבו. הוא האריך מעט בתפילתו וכשחזר גילה לתדהמתו את מיטתה של אחותו הקטנה ריקה. "הם לקחו אותה" אמר לו אחד השכנים, "הם" הוא ידע אליו מלאכי החבלה אנשי האס.אס. היא הובלה על ידם אל משרדי הריכוז, מקום שכל באיו לא ישובו! אחותו מלכה לבלי שוב, כך ידע, הכל קרס וחרב. מה יהיה...? יצחק נתקף בטירוף לרגע. הוא איבד את היקר לו מכל. הוא פרץ בריצה מטורפת נגד כל שיקול הגיוני לכיוון משרדי הריכוז מקום מושבם של חיילי הנאצים. הוא רץ אל תוך הגיהנום, לידיהם של מלאכי חבלה הנוראים. כל גופו רעד ורתח, ומראהו אימה. ילד בן שש עשרה המנסה לפרוץ לתוך מפקדה של אנשי האס.אס. חמושים, ילד הקופץ אל תוך כבשן האש. יצחק נעמד בחזית המפקדה, הוא החל צורח במר, בכל כוחו: "איפה האחות שלי הביאו לי אותה מידי אני רוצה את אחותי תוציאו אותה". והם הוציאו את הנשק הדרך למולו, כמה חיילים צוהלים, "לך מפה יהודי מזוהם שכמותך לפני שאנחנו..." הניף אחד החיילים את נשקו, ויצחק כמו עיוור חרש, אינו שומע ולא רואה, הוא זועק וצועק "תביאו לי מיד את אחותי, עכשיו מיד תנו לי אותה...". העסק התחיל להרגיז את החיילים, וקולותיהם כמו גם צווחותיו המוזרות של הילד היהודי, הגיעו עד לחדרו של מפקד משרדי הריכוז, זה האחרון הטריח עצמו לקום מכיסאו ויצא אל החצר כדי "להסביר" לחצוף הקטן מי כאן בעל הבית ומה דעתו על צעקותיו של האורח הבלתי קרוא. "מה אתה רוצה?" צרח המפקד על יצחק "מה אתה רוצה?". "תביאו לי את אחותי" ענה יצחק, "אני יוצה שתחזירו לי אותה מיד, היא ילדה בת ארבע ולקחתם אותה עכשיו!!!". "ילד", צרח המפקד "תסתלק מפה מיד לפני שאצווה לירות בך כמו בכלב. דע, לך, כמו שאין סיכוי שבכף ידך יצמחו שערות, כך לא תראה את אחותך לעולם!". "הנה!" צרח יצחק למולו, ופשט כף יד שעירה אל מול פניו הנדהמות של הגרמני... "אתם מכשפים כולכם, היהודים" צרח מפקד המשרד! בטירוף. "תנו לו את הילדה ושילכו מכאן מיד!" הקטנה: המבוהלת הוצאה מתוך משרדי הריכוז הישר אל ידיו של אחיה, ולעיניהם הנדהמות של חיילי האס.אס. שראו לראשונה יהודי יוצא מתוך משרדי הריכוז חי ומשוחזר. כך הרפואה הוקדמה מן השמיים למכה...

נחמה אמיתית אינה פיצוי ולא שילומים. היא פוקחת עיניים לראות עכשיו את האסון שקרה בעבר בפנים חדשות, אמיתיות, כי לא אסון היה זה אלא ישועה והצלה, ואפילו הצלה כפולה. כל המאמינים יודעים ומודים כי הקדוש ברוך הוא הוא כל יכול. אבל לפי הבנתם המוגבלת, דבר שקרה בעבר הרי כבר התרחש, ואיך אפשר שיכולת כלשהי תשנה אותו למשהו אחר לאחר שכבר קרה. אבל האמת היא ששליטתו של הקדוש ברוך הוא בורא הכל על העתים והזמנים, מגעת גם על העבר כמו על ההווה והעתיד. וכבר כתב הגר"א באיגרתו לבני ביתו: "למחר תבכה מאשר היום תשחק, ולמחר תשחק מאשר היום תבכה!". הוסיף על כך רבי חיים שמואלביץ זצ"ל בסיפרו 'שיחות מוסר': "ואסונו של האדם הוא שדן את המקרה הפרטי בעוד אין הוא אלא חוליה קטנה ממערכה גדולה, והחשבון עלול להשתנות מן הקצה אל הקצה".

מעתה מה נפלאים הם הדברים שכתב רבינו בחיי בספרו "חובות הלבבות" (שער הבחינה, פרק ה'): "וממה שראוי לך לבחון בו מענייני העולם, שתסתכל תמיד באחרית הדברים שהם מזדמנים לנו ומתקשים עלינו, ותראה בהם פליאה גדולה. כי הרבה דברים באים על כורחינו - ושבח באחריתם!". על זו הדרך מפרשים גדולי ישראל את הכתוב: "דימינו אלוקים חסדך בקרב היכלך" (תהילים מ"ח, י) "דימינו אלוקים" לאור הצרות וחסוים החולפים עלינו, חשבנו שמדובר במידת הדין, המתבטאת כידוע בתואר 'אלוקים' אבל אצלך, אבינו שבשמיים, היה זה בבחינת "חסד בקרב היכלך", כל מה שעשית ותעשה עימנו הכל הוא בבחינת חסד. אלא שלמרות הכל אנחנו מתפללים ש"הראנו ה' חסדך", שנוכל גם לראות את החסד הזה בעינינו.

ביאור ההפטרה הפטרת דברים

הקשר בין ההפטרה לפרשה

הפטרה זו השלישית של שלשה דפורענותא שקוראים לפני תשעה באב, ובה מסופר על הפורענות שתגיע לישראל בחורבן המקדש וירושלים על עוונותיהם.

תוכן ההפטרה

ישעיה התנבא בימי ארבעה מלכים: עוזיהו, יותם, אחז וחזקיהו מלכי יהודה.

ואומר שה' מעיד בהם שמים וארץ, על שעברו על מצוותיו למרות הטובות שגמלם, הם מורדים בו, ואומר שישראל חטאו ונהיו גרועים אפילו מהבהמות, כי השור והחמור מכירים את בעליהם, ואילו ישראל שכחו את ה' יתברך.

גם אינם מבינים על מה הם מקבלים מכות, כי חושבים שהכל בא במקרה, ולמרות שהמכות היו מרובות, ארצם שממה כסדום ועמורה, עם כל זאת ממשיכים במריים, לכן ה' אומר להם שהוא מואס בקרבנותיהם, כי אינם שבים בתשובה, וגם כשיתפללו אליו, אינו מקבל את תפילתם כי יש בידם עוון שפיכות דמים, עד שיתרחצו מעוונותיהם וישבו בתשובה אמיתית, ואז עוונותיהם ימחו.

והנביא תמה ואומר, איך יכול להיות שירושלים שהיתה עיר של אמונה, הפכה להיות עיר של מרצחים, מרמים במשקלות ובמדות. השרים, הם בעצמם סוררים וחברי גנבים, שופטים, מטים את הדין תמורת בצע כסף, עושקים יתום ואלמנה. **לכן** ה' ינקם באויביו הרשעים ואז ינוח מכעסו, וימשיך להביא עליהם מכה אחר מכה, עד שיזדככו ויטהרו וישבו בתשובה, ואז יעמיד עליהם שופטים כשרים וצדיקים כבתחילה, ושוב ציון תיקרא קריה נאמנה. כי רק בזכות המשפט והצדקה, יגאלו ישראל וישבו לארצם.

ישעיה פרק א' פסוק א' – פסוק כ"ז.

חֲזֹן נְבוּאָה הַנְּבוּאָה שֶׁל יִשְׁעִיָּהוּ בֶן-אֲמוּץ [א] אֲשֶׁר חָזָה נְתַנְבָא (ת"י) עַל-יְהוּדָה וִירוּשָׁלַם

עיונים והארות

ורוממתי וגו', אחר זמן בקשו ישראל מן הקב"ה וקבלו, אותו הפה שאמר והם פשעו בי, חזר ואמר מחיתי כעב פשעיך וגו' וקבלו, אמר ליה ישעיה, רבון כל העולמים אין אתה חותם על מה שכתבת לכפור בבניך, אמר לו הקב"ה איני כופר בבני, שמה דמית אותי, שנאמר וביד הנביאים אדמה.

דבר אחר, חזון ישעיהו, זה שאמר הכתוב יראת ה' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצורנה, יראת ה' תוסיף ימים זה ישעיה שחיה שנים הרבה, טליתו של ישעיה כמה מלכים קפל, שנאמר חזון וגו', אמרו רבותינו מאה ועשרים שנה חיה ישעיה כנגד ק"כ שנה של ארבע מלכים הללו, עוזיהו יותם אחז יחזקיהו, למה יראת ה' תוסיף ימים.

דבר אחר חזון ישעיהו, בעשרה לשונות דברה הנבואה, אמירה, הגדה, חידה, משל, מליצה, נבואה, משא, הטפה, וחזון, ואין את מוצא קשה מכולן אלא חזון, שכן אמר ישעיה חזות קשה הוגד לי, וכשנגלה הקב"ה על אברהם בחזון נגלה עליו, היה מתירא שנגלה עליו בדבר קשה, שנאמר אחר הדברים האלה וגו' במחזה לאמר, אמר לו הקב"ה מתיירא אתה

א. זה שאמר הכתוב ודברתי על הנביאים ואנכי חזון הרביתי וגו', אמר הקב"ה ודאי ודברתי על הנביאים, אלא אנכי חזון הרביתי, שכולם אין נבואתו של זה דומה לזה, והיאך, עמוס רואה אותי עומד, שנאמר ראיתי את ה' נצב על המזבח וגו', מיכה ראה אותי יושב, שנאמר ראיתי את ה' יושב על כסאו וגו'... לכן נאמר וביד הנביאים אדמה. ואף ישעיהו כשנתנבא אמר תחלה התוכחות, למה היה דומה, לבעל הבית שהיה לו בן והכעיסו הבן, עבר אביו וראה את הבלבל יושב, קרא אותו ואמר לו לך כתוב שאני כופר בבני, והלך וכתב ולא היה שם עדים ולא חכם, אחר זמן הלך הבן ונפל לרגלי אביו ובקש הימנו וקבלו, ואחר כך עבר אביו אצל אותו הבלבל, ואמר לו מה לך הנחת אגרת שכתבת לכפור בבניך ואמרת לי הבא עדים וכתוב שאני כופר בבני, אמר לו שמה אמרת לי בכעסי אכפור כי חם לי, וכי יש לי אחר בעולם אלא הוא, אין אני כופר בבני, שמה מרמה אתה אותי. כך הכעיסו ישראל להקב"ה וקרא לישעיה ואמר לו כתוב שאני כופר בבני, התחיל וכתב שמעו שמים וגו', למה כופר אני בהן שהן הכעיסו אותי, בנים גדלתי

במראות הנבואה **בִּימֵי עֲזִיָּהוּ יוֹתָם אָחֹז יִחְזְקִיָּהוּ מִלְכֵי יְהוּדָה** בימי ארבעת מלכים אלה נתנבא, ושרתה עליו שכנה מיום שנצטרע עוזיהו עד שעמד מנשה והרגו (רש"י): **שָׁמְעוּ שָׁמַיִם [ב] וְהָאֲדָמָה אָרֶץ [ג]** מה שאני מתרעם על ישראל **כִּי יְהוָה דִּבֶּר** כי דברי הם דברי ה' אשר שלחני שהוא צועק על בניו, ואומר **בָּנִים נִדְּלַתִּי וְרוּלְמָתִי** על כל האומות **וְהֵם פָּשְׁעוּ בִּי** עברו על תורתִי להכעיסני (רד"ק) ולא השיבו כגמולי (מ"ד): **הֲלֹא יָרַע מְכִיד שׁוֹר [ד] קָנְהוּ**

עיונים והארות

אלא בלשון האזנה, ותשמע הארץ היתה אומרת הארץ לא שמעתי אלא בשמיעה, בא ישעיה וסמך לדבר שמעו שמים והאזיני ארץ, ליתן האזנה ושמיעה לשמים והאזנה ושמיעה לארץ (ילק"ש).

ובזהר הקדוש כ' תאנא, בההוא זמנא דאמר ישעיהו, שמעו שמים והאזיני ארץ, כמה גרדיני טהירין אזדמנו לתברא רישיה, נפקא קלא ואמר, מאן הוא דין דבעי לארעשא עלמין, עד דפתח ואמר, לאו אנא ולא דיד, אלא כי יהו"ה דבר, ולא אנא, במשה מה כתיב, האזינו השמים ואדברה, אנא ולא אחרא, ואדברה בלא דחילו, ותשמע הארץ אמרי פי, ולא מאחרא, זכאה חולקיה: אמר רבי אבא, באתון גליפן דרבי אלעזר, האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ, הכא אתרמיז שמא קדישא עלאה: רבי יוסי אמר, תו, מה בין משה לישעיהו, משה אמר האזינו השמים, השמים, שמים עלאין, אינון דאשתמודען, דאקרון שמא דקודשא בריך הוא, ותשמע הארץ, ארץ עלאה, ההיא דאשתמודעא, ואיהי ארץ החיים, בישעיה כתיב, שמעו שמים, ולא השמים, האזיני ארץ, ולא הארץ, ואינון שמים וארץ תתאין, ועם כל דא בעו לאענשא ליה, עד דאמר, כי יהו"ה דבר, ולא אנא, ומשה אמר כולי האי, דכתיב האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי: (זהר האזינו דף רפז).

ג. **ורד"ק** כ' הטעם ואעידה בם את השמים ואת הארץ לפי שהם קיימין לעולם והדורות הולכין ועוד לפי שאם יעברו על הברית השמים לא יתנו טלם והארץ לא תתן את יבולה.

ד. **ורש"י** כ' קונוהו - מתקנו בחרישה ביום ומאחר שהרגילו בכך יודע בו אבל חמור אטום אינו מבין בעליו עד שיאכילנו וישראל לא נתפקח לידע כשור כשקראתיו ישראל יהיה שמך והודעתיו קצת חוקותי והם עזבוני כדמפורש (ביחזקאל כ"ט) ואומר איש את גולוי וגו' ואף לאחר שהוצאתים ממצרים והאכלתים את המן וקראתי אותם עמי בני ישראל לא התבוננו כחמור (סא"א) ד"א ידע שור קונוהו מכיר השור קונוהו להיות מוראו עליו לא שינה מה שגזרתי עליו לומר איני חורש היום וחמור לא אמר לבעליו איני טוען היום ומה אלו שנבראו לשמשכם ואינם לא לקיבול שכר אם יזכו ולא לשילום פורענות אם חוטאים לא שינו את מדתם שגזרתי עליהם וישראל שאם זוכים מקבלים שכר ואם חוטאים מקבלים פורענות. לא ידע - לא אבו לידע וידעו ודשו בעקב ועמי לא נתן לב להתבונן, ע"כ, ועיין מלב"ם.

שנראיתי לך בחזון, חייך שאיני מראה לבניך אלא בחזון האין אני פורע משונאיהם, שכך ראה דניאל...

דבר אחר חזון ישעיהו, שני נביאים נתנבאו בלשון זה, ישעיה ועובדיה, ישעיה גדול שבנביאים ועובדיה קטן שבנביאים, ויש אומרים גר היה, ומנין, אלא כל נביא שאינו מזכיר אבותיו מזכיר מקומו, וכן את מוצא הושע בן בארי הרי אביו שהוא נביא, עמוס הזכיר מקומו... עובדיה לא הזכיר לא אביו ולא מקומו אלא סתם חזון עובדיהו וכו', ולכן נתנבאו שניהם בחזון, שחזון בגימטריא שבעים ואחד, שנתנבאו שניהם בע"א סנהדרין. רבי בנייה אומר חזון שנתנבאו שניהם בע"א לשון, הגדול שבנביאים והירוד שבנביאים, למה כי אין לה' מעצור להושיע ברב או במעט. (ילק"ש)

חזון ישעיהו בן אמוץ, אמר ר' יוחנן כל נביא שנתפרש שמו ושם אביו נביא בן נביא, וכל שנתפרש שמו ולא שם אביו בידוע שהוא נביא ולא בן נביא (מגילה ט').

בן אמוץ, א"ר לוי דבר זה מסורת בידינו אמוץ ואמציה אחי הו, מאי קא משמע לן, כי הא דאמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן כל כלה שהיא צנועה בבית חמיה זוכה ויוצאים ממנה מלכים ונביאים, מנלן מתמר, דכתיב ויראה יהודה ויחשבה לזונה כי כסתה פניה, משום דכסתה פניה ויחשבה לזונה, א"ר אלעזר מלמד שכסתה פניה בבית חמיה, מלכים ונביאים מנלן, מלכים מדוד ונביאים מאמוץ (מגילה י').

ב. **אמר** הקב"ה לישעיה אמור לישראל הסתכלו בשמים שבראתי לשמשכם שמא שינה את מדתו, או שמא גלגל חמה אינו עולה מן המזרח ומאיר לכל העולם כולו, כענין שנאמר וזרח השמש ובא השמש, ולא עוד אלא שמח בשליחותו, שנאמר והוא כחתן יוצא מחופתו... והלא דברים קל וחומר, מה אלו שנעשו לא לשכר ולא להפסד, אם זוכין אין מקבלין שכר, ואם חוטאים אינם מקבלין פורענות, לא שנו את מדתם, ואתם חסים על בניכם ועל בנותיכם על אחת כמה וכמה שאתם צריכים שלא תשנו מדתכם.

דבר אחר לפי שהיה משה קרוב לשמים אמר האזינו השמים, ולפי שהיתה הארץ רחוקה אמר ותשמע הארץ, בא ישעיהו ואמר שמעו שמים שהיה רחוק מן השמים, והאזיני ארץ ליתן המרובין למרובין והמועט למועטת, וחכמים אומרים אין הדבר כן, אלא כשהעדים מעידים, אם נמצאו דבריהם מכוונים עדותן קיימת ואם לא אין עדותן קיימת, כך אלו אמר משה האזינו השמים ושתק, היו השמים אומרים לא שמענו

[ה] בעליו המגדלו ונותן לו צרכיו [ו] **וְחִמּוֹר** [ז] הסכל ביותר יודע מקום **אָבוֹס** [המקום המיוחד למאכל בהמות] של **בְּעֲלָיו** אבל **יִשְׂרָאֵל לֹא יָדַע** לא אבו לדעת אותי אף שהם **עַמִּי** ואני בעזרתם, עם כל זה **לֹא הִתְבּוֹנֵן** לא מתבוננים לדעת מי מספק להם את צרכיהם (מ"ד): **ד' קו"י** | הנביא מתאנח על ישראל שהיו גוי קדוש וכיצד אפשר שנהפכו להיות **גֹּי חֵטָא עִם כָּבֵד עוֹן** עם כָּבֵד בריבוי עוונות **זָרַע מִרְעִים** רשעים **בָּנִים מִשְׁחִיתִים** את דרכם, אשר **עֲזָבוּ אֶת-יְהוָה נֶאֱצָו** הכעיסו וביזו **אֶת-קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל נָזְרוּ** פרשו ללכת **אֶחָזֵר** מאצל המקום (רש"י) א"נ הפנו לאל עורף ולא פנים (רד"ק): **ה** אתם לא חושבים **עַל מָה תִּכְּבוּ** על מה אתם מוכים, לכן אתם **עוֹד תּוֹסִיפוּ סָרָה** [ז] עדיין מוסיפים לעשות עוונות ולסור מִצִּדְקָתִי (רש"י), הלא כבר קבלתם עונשים ומכות עד ש**כָּל-רֹאשׁ מְזוֹמֵן לַחֲלִי** ע"י המכות (רד"ק) **וְכָל-לֵב דִּי וְכָל הָלֵב כּוֹאֵב וְחוֹלָה**, ומדוע לא תקחו מוסר (מ"ד): **ו** **מִכָּף-רֶגֶל וְעַד-רֹאשׁ** [ח] כל הגוף כולו **אֵין-בּוֹ מָתָם** [ט] מקום שלם, כי אין מקום שאין בו **פָּצַע** [מכה שיוצא ממנה דם] או **וְחִבּוּרָהּ** [מכה שהדם נצטר בתוכה] או **וּמִכָּה טְרִיָּה**

עיונים והארות

לבא, דבר אחר מי גרם לישראל שיהיו מנוולין ומטפשין, שלא היו בונים בדברי תורה, וכן הוא אומר הלא נסע יתרם במ ימותו ולא בחכמה בלא חכמת התורה, בנים משחיתים עזבו את ה'.

(ילק"ש)

ז. המניד מדובנא מסביר את הפסוק על פי משל: אדם אחד ניגש לחנוני עם שק ריק כדי שהחנוני ימלאנו בעשרים קילו קמח. לאחר שהשק נתמלא בשבע עשרה קילו מחמת הנפח, הוצרך החנוני להכות בידו על דפנות השק מכל צדדיו כדי שהקמח ישקע, וכך יוכל למלאותו בעוד שלש קילו.

והנמשל, בכל השנה מתמלא האדם מעוונות מכף רגל ועד ראש, וכיון שברצונו להכניס עוד חטאים ועוונות,

מכה האדם על בטנו באמרו: "אשמנו בגדנו", ועל זה אמר ישעיה הנביא: "על מה תוכו עוד תוסיפו סרה", כלומר: אתם מכים עצמיכם למען תוכלו להוסיף עוד עוונות...

ח. ויונתן פתר כל המקרא בלשון דוגמא על שהם מלוכלכים ומנוגעים בעון ותרגם מכף רגל ועד ראש מקטנים ועד גדולים אין בו מתום אין טוב בו פצע וחבורה פשע ועוונות וחטאים, לא זורו וגו' כלומר לא נתרפאו לשוב בתשובה שלימה ולא רככה בשמן אפילו צד הרהור תשובה אין בלבם (רש"י).

ט. כאשר מגיעים ימי הדין, ראש השנה ויום הכפורים, רוב בני אדם חוזרים בתשובה על עוונותיהם, מפני פחד הימים הנוראים. פחד זה עודנו נמשך עד להושענא רבה, שהוא יום החתימה. אולם, כאשר עוברים ימי הדין, הכל חוזר לקדמותו... זהו שרומז כאן הכתוב: "מכף רגל" מסופו של יום טוב (היינו שמיני עצרת, שהוא סופו של חג הסוכות) "עד ראש" עד ראש השנה של השנה החדשה "אין בו מתום" אין שלימות, אלא פגמים של חטא, רק מראש השנה עד אחרי הושענא רבה עוד מאזרים כוח להתאפק קימעה (מענה של תורה).

ה. מסופר על רבי יוחנן בן תורתא שמכר שור לנוכרי, והתעקש השור ולא רצה לחרוש בשבת, על אף מכותיו הנמרצות של הנוכרי, עד שבא רבי יוחנן ולחש לו באוזנו: יהא ידוע לך שאינך עוד ברשותי, כי אם ברשותו של הנוכרי. מיד קם השור לעשות את עבודתו. כיון שראה הנוכרי כך, הלך ונתגייר. ומאז נקרא רבי יוחנן בן תורתא.

כיוצא בזה מספרים חכמינו על השור שנתן אליהו הנביא לנביאי הבעל, על מנת להקריבו על מזבחם בהר הכרמל, ולא רצה השור בשום פנים להיות נשחט לעבודה זרה, עד שאמר לו אליהו הנביא, כי גם על ידו עתיד להתקדש שם שמים, ורק אז נכנע השור והלך.

כמו כן מסופר על חמורו של רבי פנחס בן יאיר, שסירב לאכול תבואה שלא הופרש ממנה מעשר. כל זה מרומז בפסוק זה: "ידע שור קונוהו" יש שור היודע בעליו, כגון אותו שור שלא רצה להיות קרבן לעבודה זרה, או שורו של רבי יוחנן בן תורתא שלא רצה לעשות עבודה בשבת. "וחמור אבוס בעליו" וכמו כן יש חמור היודע את אבוס בעליו ומסרב לאכול תבואה שלא הופרש ממנה מעשר, כדוגמת חמורו של רבי פנחס בן יאיר ואילו אתם, עמי, נשפלתם אפילו מן השור והחמור "ישראל לא ידע עמי לא התבונן". (מענה של תורה בשם צוארי שלל).

ו. [שנו] רבותינו כיצד מלקין אותו, כופת שתי ידי על העמוד וחזן הכנסת עומד ואוחז בבגדיו אם נקרעו נקרעו אם נפרמו נפרמו עד שמגלה את לבו, והאבן נתונה מאחוריו, וחזן הכנסת עומד עליה ורצועה של עגל בידו, כפולה אחת לשתיים ושתיים לארבע, ושתי רצועות עולות ויורדות בה, ידה טפה ורחבה טפה, ומגעת עד פי כרסו... תנא רצועה היתה של חמור, כדדרש ההוא גלילה עליה דרב חסדא ידע שור קונוהו, אמר הקב"ה יבא מי שמכיר אבוס בעליו ויפרע ממני שאינו מכיר אבוס בעליו, ישראל לא ידע לשעבר, ועמי לא התבונן לעתיד

[לחזק ורטובה שאינה מתרפאת] (רד"ק) אשר **לא-זרו** לא פוזרו עליהם סממנים המרפאים; **ולא חפשו** ולא כרכו עליהם תחבושות **ולא רבבה בשמן** לרככה ולרפאותה (רש"י); { **ארצכם** תהיה **שממה** [י] הרוסה **עריכם שרפות** **אש** פרי **אדמתכם לנגדכם** מול עיניכם (רד"ק) תראו איך **זרים** נכרים **אכלים אתה** ואין לכם כח להצילה **ושממה** תהיה הארץ **במהפכת** אויבים שהם **זרים** בארץ ואין חוששים להחריבה (מ"ד); ח **ונותרה** ותשאר **בת-ציון** ירושלים ריקנית ושוממה **בסכה** כסוכת השומר **בכרם** שלאחר לקיטת הכרם והקציר מניחה והולך, וכן תהיה **במלונה** סוכת לילה שישן בה **במקשה** בשדה קישואים לשומרה מפני הגנבים, ו**בעיר נצורה** שהצרים עליה עושים סוכות להסתתר בהם וכשכובשים העיר עוזבים אותם שוממות (רש"י ע"פ ת"י); ט **לולי** אם לא היה **יהוה צבאות** [יא] **הותיר** משאיר **לנו שריר במעט** מעט שארית (מ"ד) מאליו וברחמיו ולא בצדקותינו (רש"י) **בסכם היינו** [יב] נשמדים וכלים ח"ו ו**לעמרה דמינו** היינו דומים לעיר עמורה שנחרבה כליל (ע"פ רד"ק); י **הנביא** מוסיף לומר תוכחה מגולה: **שמעו דבר-יהוה קציני סדם** שרים הדומים במעשיהם לשרי סדום **האזינו תורת אלהינו עם עמרה** עם שהוא דומה במעשיו לעם שהיה בעמורה (ת"י); יא הואיל ואינכם שבים בתשובה **למה-לי** [יג] **רב-זבחיכם יאמר יהוה** כי הקרבן לרצון כשתתוודו עימו, ולכן **שבבתי** מאסתי ואני קץ (רד"ק) ב**עלות אילים וחלב מריאים** צאן מפוטמות (רש"י) **וידם פרים וכבשים ועתודים** זכרים של עיזים (מ"צ) **לא חפצתי: יב פי תבאו לראות פני** בעליה לרגל, אז אומר לכם **מי-בקש זאת מידכם רמס** לדרך **חצרי** במקדש (רד"ק) אחרי שאין לבבכם שלם עמי (רש"י); יג מתרה אני בכם **לא תוסיפו הביא מנחת שוא** שבאה לחנם ואין בה תועלת, כי **קטרת** עליית העשן על המזבח **תועבה היא לי** אני מואס בה, ואפילו בראש **חדש ושבת** ובימי מועד, אשר **קרא מקרא** שאתם קוראים אותם מקראי קודש, ואתם נעצרים בהבאת קרבנות **לא-אוכל** לסבול את שני ההפכים האלה, שמוחד גיסא **אין** השקר והעוון בלבבכם שנוטה לעכו"ם, ומאידך גיסא **ועצרה** העכבה שאתם נעצרים ומתאספים לפני כצדיקים (רש"י);

עיונים והארות

י. **ורש"י** פירש שממה מלשון שוממה מבעליה - ריקה מבעליה.
יא. **וב' הרד"ק** ז"ל: כי נקרא על שם צבאות מעלה ועל צבאות מטה שהם ישראל שנקראו צבאות לפיכך לא רצה לכלותינו כולנו כמו שהיינו חייבים לכלותינו כולנו כמו שהיינו חייבים והותיר לנו שריד למען שמו הנקרא והותיר לנו שריד למען שמו הנקרא עלינו, והשריד הוא מעט ולולי כי ברחמיו הותיר לנו כמעט כסדום היינו ולעמורה דמינו (ב).
יג. **ואמר** רבי אלעזר גדולה תפלה יותר מן הקרבנות שנאמר למה לי רוב זבחיכם וכתוב ופרשכם כפיכם (ברכות דף לב:).

יב. **אמר** רבי יוסף וכן תאנא משמיה דרבי יוסי, לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן, אמר רב יוסף מאי קראה, דכתיב כמעט כסדום היינו לעמורה דמינו, וכתוב בתריה שמעו דבר ה' קציני סדום (ברכות י"ב).
יג. **ואמר** רבי אלעזר גדולה תפלה יותר מן הקרבנות שנאמר למה לי רוב זבחיכם וכתוב ופרשכם כפיכם (ברכות דף לב:).

יד [זבחי (ט"ז)] [יד] **חֲדָשִׁיכֶם וּמוֹעֲדֵיכֶם שְׁנֵאתָה נַפְשִׁי** [טו] **הָיוּ עָלַי לְטָרָח** [טז] למשא כבד כי אני חפץ בהם, עד ש**נִלְאֵיתִי** התעייפתי **נִשָּׂא** לשאת ולטבול אותם (רד"ק) [יז]: **טו וּבְפָרְשֶׁכֶם כַּפֵּיכֶם** בתפילה **אֲעֲלִים** אסתר **עֵינַי מִכֶּם** שלא אקבל תפילתכם ו**גַּם כִּי-תִרְבוּ תַּפְלָה** ותצטעקו כל היום **אֵינְנִי שֹׁמֵעַ** לא אקבל תפילתכם (רד"ק), כי **יְדֵיכֶם** שפיכות **דָּמִים** [יח] נקיים **מִלָּאִו** מלאים (ת"י): **טז רַחֲצוּ** [יט] והסירו כתמי העוונות ע"י תשובה (ט"ז) **הִזְכֵּרוּ** [כ] תחזרו לתורה (ת"י) ותרבו זכויות [כא] ותהיו זכים ובהירים (ט"ז) **הִסִּירוּ רַע מֵעֲלֵיכֶם** מעשיכם

עיונים והארות

עכורה שנא' (ישעיה א) ובפרשכם כפיכם וגו' אינני שומע מפני מה שידיעכם דמים מלאו ומנין שכל מי שמרחיק עצמו מן הגזל תפלתו זכה שנאמר (תהלים כד) נקי כפים ובר לבב מה כתיב אחריו (שם) ישא ברכה מאת ה' זה דור דורשיו: (מדרש רבה שמות - פרשה כב פסקה ג).

בגמ' אמר ר' אלעזר מאי דכתיב ידיכם דמים מלאו אלו המנאפים ביד (נדה דף יג:) ומרן השו"ע בחלק אבן העזר (סימן כג, ב) פסק כן וז"ל: אלו שמנאפים ביד ומוציאים שכבת זרע, לא די להם שאיסור גדול הוא, אלא שהעושה זה בנידוי הוא יושב ועליהם נאמר: ידיכם דמים מלאו (ישעיה א, טו) וכאלו הרג הנפש, ואסור לאדם שיקשה עצמו לדעת או יביא עצמו לידי הרהור, אלא אם יבא לו הרהור יסיע לבו מדברי הבאי לדברי תורה שהיא אילת אהבים ויעלת חן (משלי ה, יט) וכ"ו עכ"ל ובזוה"ק פרשת וישב (דף קפח/א) כ' וז"ל: ותא חזי, בכל אינון חובין דאסתאב בהו בר נש בהאי עלמא, דא איהו חובא דאסתאב ביה בר נש יתיר בהאי עלמא ובעלמא דאתי, מאן דאושיד זרעיה בריקניא, ואפיק זרעא למגנא בידא או ברגלא ואסתאב ביה, כמה דאת אמר (תהלים ה) כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע, בגין דא לא עאל לפרגודא, ולא חמי סבר אפי עתיק יומין, כמה דתנינן כתיב הכא לא יגורך רע, וכתיב ויהי ער בכור יהודה רע בעיני יהו"ה, ובגין כך כתיב (ישעיה א טו) ידיכם דמים מלאו, זכאה חולקיה דבר נש דדחיל למאריה ויהא נטיר מאורח בישא, וידכי גרמיה לאשתדלא בדחילו דמאריה עכ"ל.

אמר רבי יוחנן כל כהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו שנאמר ידיכם דמים מלאו (ברכות דף לב:).

יט. רחצו הזכו - רחצו הזכו הסירו חדלו למדו דרשו אשרו שפטו ריבו לכו י' אזהרות של לשון תשובה יש כאן כנגד עשרת ימי תשובה וכנגד עשרה מלכיות זכרונות ושופרות (רש"י).

כ. אפשר במה שכתוב בזוהר הקדוש על פסוק (שמואל ב' יב, ג) 'גם ה' העביר חטאתך לא תמות', דכשומר 'חטאתי' (שם), הוסר המקטרג מלפניו יתברך שהיה מקטרג תמיד, והוא הקטיגור שנברא מהעון. ואחר כך הפליא לעשות דוד המלך ע"ה, עד שהמית למקטרג.

וזה שכתוב 'רחצו' רחיצת הלב 'הזכו' בחרטה וידוי, וזוה 'הסירו רע מעלליכם מנגד עיני', שהמקטרג הנברא בעון

יד. והמלבי"ם כ' וז"ל: חדשיכם - ר"ל וכ"ש חצי היום השני שאתם מיחדים לצרכיכם, זה שנאה נפשי לגמרי, כי אין בו לא מעשה טובה ולא מחשבה, אחר שאינכם מתענגים לשם ה'. היו עלי לטרח - הדבר מצד עצמו היא טרחא בעיני, מצד שהוא נגד רצוני. וגם נלאיתי נשא - מצד אורך הזמן שאתם מתמידים ושונים בחטא, (כי משא כבד יהיה למעמסה אף זמן מועט, וגם משא קלה ילאה הנושאה זמן ארוך, וכ"ש הנושא משא כבד זמן ארוך).

טו. אמר רבי יוחנן מפני מה מועדים שבבבל שמחים, מפני שלא היו באותה קללה, שנאמר והשבתי כל משושה חגה חדשה ושבתי, וכתוב חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי. מאי היו עלי לטורח, אמר רבי אלעזר, אמר הקב"ה לא דיין לרשעים שהם חוטאים, אלא שמטריחין אותי לידע אי זו גזירה קשה אביא עליהם. אמר רבי יצחק אין לך כל רגל ורגל שלא בא בולשת לצפורי (שבת קכ"ה).

שאל נכרי אחד את ר' עקיבא בצפורי, למה אתם עושין מועדות, לא כן כתיב חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי, אמר לו ר' עקיבא אלו נאמר חדשי ומועדי שנאה נפשי הייתי אומר כן, אלא אמר חדשיכם ומועדיכם, אותם מועדות שעשה ירבעם בן נבט, שנאמר ויעש ירבעם חג בחודש השמיני, אבל המועדים האלו אינם בטלים לעולם, שנאמר אלה הם מועדי (תנחומא).

טז. הנה השם יתברך נתן לנו שבתות וימים טובים בכדי להשלים מה שחסרנו בימי החול בגלל טרדות הפרנסה, אבל בימי השבת נוכל לעסוק בתורה, וכפי שאמרו רבותינו (ירושלמי שבת טו, ג) "לא ניתנו שבתות וימים טובים אלא לעסוק בהם בדברי תורה", ולכן הכין לנו השם יתברך בימי החול פרנסתינו אף ליום השבת, בכדי שלא נצטרך לעמול בימי השבתות ויהיה לנו פנאי לעסוק בתורה, אבל כשיגיעו ימי השבתות, ואנחנו הולכים לנפשינו אחרי ההבל למלא את תאוותינו שנחסר לנו בימי החול. לכן אמר ה' שנאה נפשי את השבת והיה עלי לטורח מה שאני מכין עבורם אכילה יתירה שלא יצטרכו לעמול על זה, אדרבה אם היו עמלים גם ביום השבת על מחיתם ופרנסתם לא היו חוטאים בשאר תאוות (מסגרת השער).

יז. ויונתן תרגם אשגיתי למשבק כלומר הרבה נשאתי וסלחתי לכם עונותיכם ולא אוכל עוד לסלוח (רד"ק).

יח. אמר ר' חמא ב"ר חנינא מנין שכל מי שהגזל בידו תפלתו

הרעים **מִנְגִּד עֵינַי** כי הם עומדים כנגדי לקטרג עליכם (מ"ד) **חֲדָלְוּ** הפסיקו **הָרַע** מלהרע איש לרעהו (רד"ק): **לְמָדוּ** הרגילו את עצמכם (הגר"א) **הֵיטֵב** להטיב מעשיכם **דִּרְשׁוּ** חקרו היטב **מִשְׁפָּט** שלא תעוותו את הדין (מ"ד) **אַשְׁרֵי** החזיקו [כנ] את ה**חֲמוּץ** הגזול (רש"י) ותזכו אותו (ת"י) **שִׁפְטוּ** משפט **יָתוּם וְרֵיבִי** את ריב **אַלְמָנָה** תשפוטו בצדק ותצילו אותה מיד העושקים אותה (רד"ק): **יָחַד לְכוּ-נָא** בואו ותזדרזו (רד"ק) **וְנִוְכַחְתָּהּ** [נג] ונתווכח מי סרח על מי (רש"י), מזה הטובות שעשיתי עמכם והרעות שאתם עשיתם ותודו שהצדק עימי (רד"ק) **יֹאמַר יְהוָה** ואף אם אתם סרחתם עלי עודני נותן לכם תקוה (רש"י) וז"ש **אִם-יְהִיו חֲטֵאֵיכֶם כְּשָׁנִים** כחוטאים הצבועים בצבע אדום **כְּשֶׁלֶג יִלְבִּינוּ** על ידי תשובה שהעוון ימחק לגמרי, גם **אִם** עוונותיכם **יֹאדִימוּ כַתּוּלָע** השני שבו צובעים צבע אדום חזק **כַּצֶּמֶר יְהִיו** יהיו לבנים ונקיים כצמר לבן שאינו לבן מאד כמו השלג (רד"ק בשם אביו): **יֵט אִם-תֵּאָכְלוּ** תרצו (מ"ד) **וְשִׁמַּעְתֶּם** בקולו, אז **טוֹב [כנ] הָאָרֶץ תֹּאכְלוּ** (רד"ק): **וְאִם תִּמְאָנוּ** תסרבו לשמוע בקולו (ת"י) **וּמְרִיתֶם** ותמרו את פי, ב**חֶרֶב** תהיו **תֹּאכְלוּ** אכולים והרוגים (מ"ד) **כִּי פִי יְהוָה דִּבֶּר: כֹּא הִנְבִּיא מֵתֹאנֶן** איך **הִיְתָה לְזוֹנָה** המשקרת בבעלה, ירושלים שהיתה **קְרִיָּה**

עיונים והארות

כה. איכה היתה לזונה רבי יהודה אומר אין איכה אלא לשון תוכחה, כמה דאתמר איכה תאמרו חכמים אנחנו, רבי נחמיה אומר אין איכה אלא לשון קינה, כמה דאתמר איכה ישבה בדד, איכה יעיב, איכה יועם זהב. משל למטרונא שהיו לה שלשה שושבינין, אחד ראה אותה בשלותה, ואחד ראה אותה בניוולה, ואחד ראה אותה בפחזותה, כך משה ראה את ישראל בשלותו ואמר איכה אשא לבדי, ישעיהו ראה אותן בפחזותן, ואמר איכה היתה לזונה, ירמיהו ראה אותם בניוולו, ואמר איכה ישבה בדד.

קריה נאמנה קרתא דחידתא, קרתא מערבבתא. ר' פנחס בשם רבי אושעיא, ארבע מאות ושמונים ואחד בתי כנסיות כמנין מלאתי היו בירושלים, ובכל אחד ואחד בית ספר לתלמוד, ובית ספר למשנה ובית ספר למקרא, וכולן עלה אספסינוס והחריבן.

מלאתי משפט כגון משנתו של רבי חייא ומשנתו של רבי אושעיא ושל בר קפרא (איכה רבתי).

שנו רבותינו דיני ממונות דנין בו ביום בין לזכות בין לחובה, דיני נפשות גומרין בו ביום לזכות וליום שלאחריו לחובה. מאי טעמא, אמר רבי חנינא דאמר קרא מלאתי משפט צדק ילין בה ועתה מרצחים. רבא אמר מהכא, דרשו משפט אשורו חמוץ, אשרי דיין שמחמץ את דינו, ואידך אשורו חמוץ ולא חומץ, ואידך האי מלאתי משפט מאי עביד ליה, כדרי אלעזר, דאמר רבי אלעזר כל תענית שמלינין בה את הצדקה כאלו שופך דמים, שנאמר צדק ילין בה ועתה מרצחים, והני מילי ברפתא ותמרי, אבל בחטי בזוזי ובשערי לית לן בה (תנחומא).

אמר רבי שמעון בן פזי אין לשון איכה אלא גמטריא ל"ו כנגד ל"ו כריתות שנתחייבו מנין איכ"ה: (מדרש זוטא איכה - פרשה א).

הוא מקטרג תמיד, ובידיו וטהרת הלב יעביר אותו הקב"ה שלא יקטרגו. וזה שכתוב 'הסירו רע מעלליכם מנגד עיני', על דרך 'גם ה' העביר חטאתך וגו'". ואחר זה 'חדלו הרע', השתדלו לבטלו לגמרי. ובזה 'למדו היטב', דמחמת העונות לא יוכל להבין התורה, כי הם מסך מבדיל, [ובמקום וי יהיה הטב, כי וי גימטריא הטב, וי יהפך הטב]. לכן אחר שאמר 'רחצו וגו'', אמר כשתקיימו כל זה 'למדו היטב', שיפתח לכם שערי אורה להבין התורה, ואז 'למדו היטב'. (נחל שורק אות ב).

כא. ובמלבי"ם שעל ידי התשובה תגרמו שהעוונות יהפכו לזכויות.

כב. ורבותינו פירשו לשון חמץ ואמרו אשרי הדיין שמחמץ את דינו (רד"ק) ולכאורה זו כוונת רש"י. עוד כ' רש"י: לישנא אחרינא הדריכוהו בנתיב אמת לזכות בשלו

כג. דרש רבא לכו נא, באו נא מבעי ליה, יאמר ה', אמר ה' מבעי ליה, [אלא] לעתיד אומר הקב"ה לישראל לכו נא ונוכחה, אומרים לפניו רבונו של עולם אצל מי נלך, אצל אברהם שאמרת לו ידוע תדע ולא בקש רחמים, אצל יצחק שבירך את עשו והיה כאשר תריד, אצל יעקב שאמרת לו אנכי ארד עמך מצרימה ולא בקש רחמים, אצל מ"י, יאמר ה', אמר להם הקב"ה הואיל ובי תליתם בטחונכם, אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו. כשנים, כשני מבעי ליה, אמר רבי יצחק אמר הקב"ה לישראל אם יהיו חטאיכם כשנים הללו שבאות סדורות מששת ימי בראשית עד עכשיו כשלג ילבינו. (שבת פ"ט).

כד. ר' שמעון בן יוחאי אומר הככר והמקל ניתנו מכורכין מן השמים, אמר להם אם שמרתם את התורה הרי הככר לאכול, ואם לאו הרי המקל ללקות בו, מהיכן משמעו של דבר שנאמר אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו, ואם תמאנו ומריתם חרב תאכלו וחרבון (ילקוט שמעוני ויקרא - פרק כו - רמז תרע).

נֶאֱמָנָה עיר האמונה, ועוד תמה אני הרי מעולם **מִלֵּאתִי** היתה מלאה **מִשְׁפָּט** אמת **צֶדֶק** [כו] הצדק והיושר תמיד **יְלִין** שכנו **בָּהּ וְעַתָּה** נהפכו להיות **מִרְצָחִים** (מ"ד): **כַּבְּסֶפֶךָ** מטבעות כספכם **הָיָה לְסִיגִים** לתערובות נחושת בכסף להונות בהם **סִבְאָךָ** המשקים שלכם [המשכרים כמו יין וערק] **מִזְחִיל** מזוג **בְּמִים** [כו] (רש"י): **כַּבְּ שָׂרִיד** [כה] השרים שלך שהיה להם לתקן המעוות **סוֹרְרִים** סרים מן הדרך ומעוותים הישר **וְחִבְרִי** ומתחברים עם **גִּנְבִּים** והגנבים חולקים עם השרים בגניבות **כָּלֹּךְ** כל השרים **אֶהָב** לקבל **שָׁחַד** ומטים המשפט **וְרִדָּה שְׁלֹמֹנִים** תשלומים כגון תזכני היום בדיני ואשלם לך בדינך **יָתוֹם לֹא יִשְׁפֹּטוּ** מן העושים אותו **וְרִיב אֶלְמָנָה לֹא-יָבוֹא אֵלֵיהֶם** כי האלמנה יודעת שלא תועיל תביעתה (רד"ק): **כֹּד לֶכֶן נֶאֱמַר** אמר **הָאֲדוֹנָן** של העולם **יְהוָה צְבָאוֹת** שהוא **אֲבִיר** חוזק ותוקף של **יִשְׂרָאֵל** (ת"י) **הוּא** [לשון הזמנה והכרזה] עוד ידעו כולם כי **אֲנִי־הֵם** [כט] מכעסי ע"י שאפרע **מִצָּרִי** על הכעס שהכעיסוני במעשיהם (רש"י) **וְאֲנִקְמָה מֵאוֹיְבָי:** **כֹּה וְאֲשִׁיבָה יָדִי עָלֶיךָ:** להכותך פעם אחר פעם, עד **וְאֶצְרָף** ואסיר ואכלה ממך **כִּפּוֹר** [כבורית המנקה הבגד] **סִיגִיךָ** הפושעים שהם חסיג מתערבות עם הכשרים **וְאֶסִּירָה כָּל-בְּרִילֶיךָ:** הבדיל המעורב בכסף כלומר הרשעים שבך (רש"י): **כּוּ וּמִסִּיִּים** הנביא בדברי נחמה דבזמן ימות המשיח שיכלו הרשעים (רד"ק): **וְאֲשִׁיבָה** אעמיד בקרבך **שֹׁפְטִיךָ** [ל] [השופטים בין אדם לחבירו] **כִּבְרָאשָׁנָה** שיהיו כשרים כמו שהיה מאז **וְיַעֲצִיךָ:** [בדברים שבין אדם למקום] **כִּבְתְּחִלָּה אַחֲרֵי-כֵן** ע"י השופטים והיועצים שיחזירו את העם למוטב **יִקְרָא לָךְ יְרוּשָׁלַיִם** עיר הצֶדֶק

עיונים והארות

כו. צדק ילין בה - תמיד של שחר היה מכפר על עבירות של הלילה ושל בין הערבים מכפר על של היום, ד"א שהיו מלינים בה דיני נפשות כשלא היו מוצאין לו זכות ביום הא' לא היו גומרין את דינו עד למחרת אולי ימצאו לו זכות ועתה נעשו רוצחין ומצינו בפסיקתא ר' מנחם בר אושעיה אמר תפ"א בתי כנסיות היו בירושלים כמנין מלאתי בגי' ועתה מרצחים הרגו את אוריה הרגו את זכריה (רש"י).

כו. אפשר שהצדקה שעושים אינה לשם שמים, וגם עושים לבני אדם שאינם מהוגנים. וזהו 'וכספך' הצדקה שעושים בכסף, 'היה לסיגים', רעה בעיני אדוניה שאינה לשמה וגם לרשעים, ונעשית 'סיגים'. 'סבאך' יינה של תורה, 'מהול במים' הזדונים מים הרעים חידושים של שוא, וזו רעה חולה שנותנים כח לסטרא אחרא כמו שכתב בריש הזהר הקדוש. (צוארי שלל אות ד').

כט. ובתרגום יונתן כ' קרתא ירושלם אנא עתיד לנחמותה ברם וי לרשיעיא כד אתגלי למעבד פורענות דין מסנאי עמי ואתיב נקמא לבעיל דבבי.

כז. אפשר שהצדקה שעושים אינה לשם שמים, וגם עושים לבני אדם שאינם מהוגנים. וזהו 'וכספך' הצדקה שעושים בכסף, 'היה לסיגים', רעה בעיני אדוניה שאינה לשמה וגם לרשעים, ונעשית 'סיגים'. 'סבאך' יינה של תורה, 'מהול במים' הזדונים מים הרעים חידושים של שוא, וזו רעה חולה שנותנים כח לסטרא אחרא כמו שכתב בריש הזהר הקדוש. (צוארי שלל אות ד').

ל. ואשיבה שופטין - זה משה ואהרן, ויועצך - זה דוד ושלמה, ואצרוף כבור סיגין וגו', וכיון שעושה דין ברשעים כלו האפיקורסין, שנאמר ושבר פושעים וחטאים יחדיו וגו' (מגילה יז).

כה. שריך סוררים - בר קפרא אומר שכולם היו אוהבים את הגזל. וחברי גנבים, שהיו כולם מתחברים לגנבים. אמר רבי ברכיה מעשה באשה אחת שגנבו מיחם שלה, והלכה לקבול לדיין, ומצאתו שפות על גבי כירתו... ורודף שלמונים שלם לי ואשלם לך. יתום לא ישפוטו רבי אלעזר ורבי יוחנן, רבי אלעזר אומר בראשונה היה אדם מת בירושלים והיה ממנה אפוטרופא ליתומים, והיתה האלמנה תובעת כתובתה מן היתומים, והם הולכים אצל הדיין ומוצאין אותו שחוד עם האפוטרופין. רבי יוחנן אמר בראשונה היה אדם עולה

תניא רבי יוסי בן אלישע אומר אין הקב"ה משרה על ישראל שכניתו עד שיכלו השופטים רעים מירושלם, שנאמר ואשיבה ידי עליך. אמר רב פפא אי בטלי יהירי [גסי הרוח מירושלם] בטלי אמגושי [מכשפין שמצערין את ישראל], דכתיב ואצרוף כבור סיגין. אי בטלי דייני [דיינים הרשעים שמטים את הדין] בטלי גזירפטי [נוגשי שוטרי עכו"ם], דכתיב הסיר ה' משפטין פנה אויבך. אמר עולא אין ירושלים נפדית אלא בצדקה, שנאמר ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה (שבת קל"ט).

בין אדם לחבירו **קִרְיָה נֶאֱמָנָה** בדברים שבין אדם למקום (מ"ד, מלבי"ם): **כֹּז צִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט** ע"י שיהיו בה עושה משפט [בין אדם לחברו (מלבי"ם)] **תִּפְדָּה** טעונוותיה (רש"י) וישוּבוּ אֵלֶיהָ מִבֵּין אֲמוֹנוֹת הָעוֹלָם (רד"ק) **וְשָׁבָהּ** והעושים תשובה, יפדו **בְּצִדְקָה** בזכות הצדקה (רד"ק), וכן על ידי שיצדיקו מעשיהם נגד בוראם [בן אדם למקום] (מלבי"ם):

ביאור ההפטרה שחרית ט' באב

הקשר לפרשה ולתשעה באב

בהפטרה מסופר על הפורענות הקשה שהביא ה' על עמו ישראל, וזה מעין מה שקורין בתשעה באב שמסופר על הרעות שהיו לעם ישראל, אם לא ישמעו בקולו וגם זה מענייני דיומא יום חורבן בית המקדש שהיה בתשעה באב.

התוכן:

כִּיֹּן שעם ישראל לא הלכו בדרך ה' אומר הנביא שה' יכריתם ולא ישאיר מהם מאומה, והם יגידו שטוב להם להכנס לערי המבצר מִפְּחַד אוֹיֵב, ואין להם להתלונן על מה באה הצרה, כי חטאו לה' ולכן יביא עליהם פורענות גדולה, והאויב יהא אכזרי שלא ירחם עליהם.

והנביא מוכיח ואומר: מדוע לא נרפאו בני עמי, וכי אין להם רופא ותרופות? והכוונה לחכמי ישראל שהיו להם, ולא למדו מהם מוסר.

ולכן הנביא מקונן ואומר: מי יתן שעייני יהיו מקור דמעה, ואבכה עליהם יומם ולילה ומי יתן לי כל צורכי במדבר, ואסתלק מחברתם כי כולם מנאפים ובוגדים יוצאים מרעה אל רעה, וכל אחד מרמה את חברו,

ואפילו אח יוצא נגד אחיו ומרמה אותו, בלשונם הרע - הרגו בני אדם, והמרמה היתה חלק מהם, כי המרמה אפפה וכיסתה אותם, לכן אשא בכי וקינה על ארץ ישראל שונתרה שוממה וחרבה, ואפילו עופות השמים נדדו להם.

והסיבה לאובדן הארץ ולפורענות הגדולה היא, בגלל שעזבו את התורה והלכו אחרי מראה לבם, לכן ה' יפזרם בין הגוים, ונבלתם תהא מושלכת בשדה כזבל על פני האדמה.

והנביא אומר בשם ה', שיקראו למקוננות ותבואנה, ולחכמות היודעות לגרום לאחרים לקונן ולבכות, שתבאנה וישאו קול קינה ונהי, וכל אשה תלמד את חברתה קינה ונהי, על הפורענות שבאה על עמי.

ולכן אל יתפאר החכם בחכמתו גם הגבור והעשיר, לא יתפארו בגבורתם ובעושרם, כי לא יצילו אותם, אלא יתפאר ויתהלל, רק מי שידע אותי שאין עוד מלבדי, ואני עושה חסד לאוהבי ולשומרי מצוותי, עושה משפט לרשעים להפרע מהם, אך עושה צדקה לאלו השבים אלי בתשובה שלימה.

ירמיה פרק ח' פסוק י"ג - פרק ט' פסוק כ"ג.

י"ג מכיון שעם ישראל לא קימו מצוות ה', הקב"ה אומר: **אִסְכָּה אֲסִיפֶם** שיתאספו להתייעץ מה לעשות כי רצונו לעשות בהם סוף (מלבי"ם)

ולכלותם מהעולם **נָאִם-יְהוָה** אמר ה', וכמו שלאחר בצירת הענבים **אֵין עֲנָבִים בְּגִפְּן וְאֵין תְּאֵנִים**

בְּתֵאנָה [א] בעצי התאנה **וְהָעֵלָה נָבֵל** וגם העלים יכמושו, כך גם אעביר אותם מן העולם, שהרי **וְאֵתֵן לָהֶם** התורה

עיונים והארות

א. **אֵין עֲנָבִים בְּגִפְּן וְאֵין תְּאֵנִים** בתאנה רמז כי יוסיף צרות על את נפשם. ונקט (תפס) ענבים ותאנים כי הם פירות שניזונים צרות, כי בזמן שילכו בגולה לא יהיה להם פרי במה להחיות מהם.

והמצוות בסיני, והם **יַעֲבְרוּם [ב]** עברו עליהם (ת"י): יד העם אומרים כאשר רואים שבא האויב **עַל-מָה אֲנַחְנוּ יֹשְׁבִים** בכפרים ובערי המישור כבטוחים **הָאֶסְפוּ וַנְּבֹא אֶל-עֲרֵי הַמִּבְצָר** ערים בצורות **וְנִדְמָה וְנִדּוּם שֵׁם** כלומר אין לנו להתלונן על מה באה הצרה עלינו **כִּי יִהְיֶה אֱלֹהֵינוּ הַדִּמָּנוּ ה' הַכְרִית אוֹתָנוּ וַיִּשְׁקֶנוּ מִי-רֹאשׁ** [מים שנשחטו מעשב מר] **כִּי חָטְאוּנוּ לַיהוָה** (רד"ק) [ג]: טו **קִנְיָה** הם יקוו **לְשָׁלוֹם וְאֵין טוֹב** ועדיין אין טוב כי לא יבוא השלום (ת"י, ט"ד), הם יקוו **לְעֵת מִרְפָּה** שהיית יסלח להם חובם ועוונותם **וְהִנֵּה בְעֵתָה [ד]** [במקום רפואה באה חרדה ורעדה (ט"ד)] שבמקום שסלח להם יפרע מהם על עוונם (ת"י): טז הלא **מִהֵנָּה** שהוא שוכן בתחילת ארץ ישראל ושנתברך מיעקב יהי דן נחש על דרך הנושך עיקבי סוס ויפול רוכבו אחר, וכאשר האויב הגיע הצליח על דן **וַיִּשְׁמַע נַחֲרַת** הקול שיוצא מנקבי חוטם **סוּסָיו** של האויב שם (מלבי"ם), וגם **מִקּוֹל מַצְהָלוֹת אֲבִירָיו** גבוריו **רָעָשָׁה** רעדה אחזה **לְכָל יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ** כי באו לתוך הארץ **וַיָּבֹאוּ וַיֹּאכְלוּ אֶרֶץ וּמְלוֹאָהָ** הדברים שהארץ מלאה מהם (ט"ד) **עִיר וַיִּשְׁבִּי בָּהּ: יד כִּי הִנְנִי מִשְׁלַח בְּכֶם** עמים המושלים (ת"י) **לְנַחֲשִׁים [ה] צַפְעֲנִים** ארסיים ורעים (ט"ד) והם קשים מהנחש **אֲשֶׁר אֵין [לא מועיל] לָהֶם לַחֹשׁ** והכוונה לאויב אכזרי שאינו מתפייס **וְנִשְׁכּוּ אֹתְכֶם** [ולא את סוסיכם (מלבי"ם)] **נָא-יִהְיֶה: יח מִבְּלִיגִיתִי** מה שחשבתי להתחזק ולהתגבר ולהבליג **עָלַי** על יגון שלי לא אוכל, כי **עָלַי לְבִי דָוִי** (ט"ד) כואב ונגע החולי עד הנפש (מלבי"ם): יט **הִנֵּה-קוֹל שׁוֹעֵת בַּת-עַמִּי** אני כבר שומע שסופו לצעוק **מֵאָרֶץ מִרְחָקִים** ומדוע כל זאת, וכי עתה **הִי הָיְתָה אֵין בְּצִיּוֹן אִם-מִלִּפְנֵי אֵין בָּהּ** ואם ישובו אליו בתשובה שלימה אז ימצא להם (רש"י), ואם כן **מִדּוּעַ הִכְעַסְנוּ בְּפִסְלֵיהֶם** בע"ז **וּבַהֲבִלִי** אל **נִכְר** (ט"ד): כ **צִיפִינוּ לִישׁוּעָה**, אבל **עָבַר קָצִיר** הרי כבר עבר זמן קציר חטים ושעורים **כָּלָה קִיץ** נגמר הקיץ, ובכל זאת **וְאֲנַחְנוּ עֲדִיין לֹא נוֹשְׁעֵנוּ**

עיונים והארות

מקומם 'לשלוש', והוא טעות, אחר כי הם פגעו ביסוד הקדוש ומלכות קדישא להיות 'נרגן מפריד אלוק' (משלי טז, כח). וזה שכתוב 'ואין טו"ב' יסוד, כלומר איך תקוו לשלום, בהיות כי 'אין טוב', שנתרחק חס ושלום. ומלכות שהיא 'עת', נתעוררו הדינים, וזהו 'מרפה' בה"א גימטריא שכ"ה דינין, ולכן 'הנה בעתה' (חומת אנך)

ה. **משלח בכם נחשים** אמר הקב"ה לישראל (מובא בילקוט שמעוני) בני, אם אין אתם עושים רצוני כשם שנתגרה הנחש באדם וחווה ואבדם מן העולם כך אני מגרה בכם את האומות שנמשלו כנחשים, שנאמר (ירמיה מו, כב): "קולה כנחש ילך", ונאמר (קהלת י, יא): "אם ישוך הנחש בלא לחש", אשר אין להם לחש, שלא אשמע תפלה שיתפללו עליהם, כמו שנאמר לירמיה (ז, טז): "ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רינה ותפילה", אבל אם עשיתם רצוני חייכם, כשם שביישתי לנחש ואורתי (וקללתי) אותו, שנאמר (בראשית ג, יד): "ארור אתה מכל הבהמה ומכל חית השדה" כך אני עתיד לאררן ולביישן, שנאמר (מִיכָה ז, טז-יז): "יראו גוים ויבושו מכל גבורתם, ישימו יד על פה וזנניהם תחרשנה, ילכו עפר כנחש כזוחלי ארץ".

ב. **והעלה נבל** גם העלים יבלו ויכמשו ולא ישאר מהם כלום, וגם לא יהיה להם צל להשיב נפשם, וזה מדה כנגד מדה שלא שמרו התורה שנמשלה לשמש.

מובא בסה"ק הטעם שנתחייבו גלות, שאין תלמידי חכמים, כי העלה הם בעלי הבתים המחזיקים ביד לומדי התורה ומוגינים עליהם כעלה על האשכולות הרי אינם. ואתן להם יעברום מה שנתתי להם יעבור מהם, והתרגום פירש: על שנתתי להם התורה והם עברו עליה.

ג. **ויש מפרשים** כי מדובר כאן על אלו אשר מרוב הצרות וגם כדי שלא ליפול ביד האויב, אמרו זה לזה, למה נשב פה וניהרג, "האספו ונבוא אל ערי המבצר ונדמה שם" (הכוונה להתאבד הלילה) כדי שלא ניפול ביד האכזרים. ואם תאמרו, המאבד עצמו לדעת אין לו חלק לעולם הבא? התשובה: "כי ה' אלהינו הדימנו" והרי סופנו למות, אם כן חשובים אנחנו כמתים? ובאמת אסור לעשות כן, שגם לחיי שעה חוששים, כמובא (ברכות י:). "אפילו חרב חדה מונחת לו על צוארו של אדם אל יתיאש (ימנע) מן הרחמים" (מעם לוועז).

ד. **קוה לשלום ואין טוב לעת מרפה והנה בעתה.** אפשר דהיו

[1] (מלבי"ם): **כֹּאֵל-שֶׁבֶר** על הפורענות העתידה לבא על **בֵּת-עַמִּי הַשְּׁבֵרִי** נשברתי אני, וגם **קִרְרִיתִי** הושחר תאורי **שִׁמְהָ** [תמהון ושממה] **הַחֲזִקְתִּנִּי** אחזה אותי (מ"ד): **כְּבֹכִי הַצִּירִי** סממן ושרף אילן **אֵינִי בְּגִלְעָד** שהיא מקום הצרי ור"ל וכי אין בידם תורה ומצוות **אִם-רָפָא אֵין שָׁם** וכי אין להם חכמים ונביאים להורותם הדרך **כִּי מִדּוּעַ לֹא עָלְתָה אֶרְכָּת** [רפואת] **בֵּת-עַמִּי** להחזירם בתשובה ולבטל הגזירה (מ"ד ע"פ רש"י ורד"ק): **כִּי יִתֵּן שִׁיחִיהָ רֹאשִׁי כוֹל מַיִם** בכדי שיזוב מעיני בבכי **וְעֵינַי מִקּוֹר** [הנובע] **דְּמָעָה** שלא יפסק **וְאִבְכָּה יוֹמָם וְלַיְלָה אֵת** [על] **חֲלָלִי בֵּת-עַמִּי** בני עמי שנפלו חללים (רד"ק ומ"ד):

א אומר הנביא: **מִי-יִתְּנִי בַּמִּדְבָּר מְלוֹן אֲרָחִים** הלוואי שהיה לי במדבר מקום ללון כהולכי אורה **וְאֶעֱזָבָה אֶת-עַמִּי וְאֶלְכָה מֵאֲתָם** אל מלון מדבר שלא יראה עוד את ישראל כי לא אוכל לראות רעתם (רד"ק) **כִּי כָלִם מִנְּאֻפִּים עֲצַרְתָּ קְבוּצַת אֲנָשִׁים (מ"ד) בְּגָדִים ו:]** ב [גם הם] **וַיִּדְרְכוּ** הזמינו והדריכו **אֶת-לְשׁוֹנָם** המשוּלָה לְקִשְׁתָּם לדבר **שֶׁקֶר** שהיא כחץ (רד"ק) ועי"ז הרגו אנשים מרחוק כמו שהורגים בקשת (מ"ד) **וְלֹא לְאִמּוֹנָה וְגִבּוֹר בְּאֶרֶץ** ומה שהתגברו על החלשים לא היתה כוונתם לעשות אמונה וצדק (רד"ק) **כִּי מִרְעָה אֶל-רָעָה** מעבירה אל עבירה (רש"י) **יָצְאוּ וְאֲתִי לֹא-יָדָעוּ** לא נתנו אל ליבם לדעת אותי ולשוב בתשובה (רד"ק) **נָאִם-יְהוָה:** מזהיר הנביא: **אִישׁ מִרְעָהוּ מַחֲבִירוֹ הַשְּׁמִירוֹ מַלְגּוֹלוֹת לוֹ סוּדוֹתָיו וְעַל-כֵּל-אֶחָ אֶפִּילוֹ הַטּוֹב שְׁבִינֵיהֶם אֶל-תִּבְטָחוּ כִּי כָל-אֶחָ עֶקְבֹב יַעֲקֹב מִרְמָה וּמַעֲקֵב דִּרְכוּ לִפְנֵי אֲחִיו וְכָל-רָע וְיָדִיד תִּשְׁמַר מִטַּנּוּ, כִּי רַבִּיל יִהְיֶה יֶלֶד וְיִדְבֵּר עֲלֶיךָ רְכִילוֹת (מ"ד): ד' וְאִישׁ כָּל אִישׁ בְּרָעָהוּ יִהְיֶה לּוֹ מִלְעִיג וְאִמָּת לֹא יִדְבְּרוּ כִּי לְמַדּוֹ הִרְגִּילוּ לְשׁוֹנָם דִּבֶּר-שֶׁקֶר הֵעִנָּה נִלְאָו** כאילו נתעייפו כבר מלעוּת ולעקם הדברים כי הרבה עוות עשו (מ"ד): **ה שְׁבִתָּךְ** כאילו אתה יושב **בְּתוֹךְ מִרְמָה [ח]** ולא נפרד מִטַּנָּה כי היא מקיפה אותך **בְּמִרְמָה** ובגלל עסקם במרמה **מֵאֲנִי** נטנעו ולא רצו

עיונים והארות

ומוצא בקצה העיר מקום אכסניא אצל יהודי כשר, בודאי לא יתלונן גם אם לא יבוא על ספוקו, כיון שאין לו אכסניא אחרת. הנמשל, אם יבואו האומות לקטרג עלינו שגם אנחנו לא יצאנו ידי חובתנו בקיום המצוות. משיב להם הקב"ה, "מי יתנני במדבר מלון אורחים ואעזבה עמי". כלומר, איך אמאס באכסניא זו כאשר אין אחרת.

ואפשר שנבואה זו נאמרה כאשר צרו על ירושלים ולא היתה היכולת בידי ירמיה לצאת החוצה, ולכן אמר: "מי יתנני במדבר", שאהיה במקום פרוץ כל חומה והייתי הולך מעמי אף על פי שמעי המו עליהם, ואל אראה ברעתם. ואם תאמר הרי הצדיקים יגינו עליהם? אינם יכולים, כי כולם מנאפים עצרת בוגדים (מעם לוועז).

ה. שבתך אפשר לבאר כוונת הכתוב בדרך משל. לאיש אחד שבא לבקש נדבה מאדם עשיר, וזה היה על עניין גדול. ענה לו העשיר, ידוע תדע שכל אנשי העיר חושבים עלי שאני עשיר, וזאת טעות בידם, אולם לך אגיד את האמת. למעשה אינני כלל וכלל עשיר, רק ההכרח אלצני להתנהג כאחד הגבירים, כדי שאוכל לקבל הלוואות מאנשים

1. **עבר קציר** קציר הוא זמן שיוושע בו האדם מפני הבצורת, ובבוא הקציר האדם שמח בקציר, וכן זמן הקציר האדם שמח בפירות הקיץ, ואומר זה דרך משל כלומר, עברו הזמנים שחשבנו להיוושע בהם ולא נושענו (רד"ק).

עבר קציר כאשר שלחנו לפרעה מלך מצרים ולא בא, אמרנו, כאשר יעבור הקציר יבוא, וכאשר לא בא, אמרנו, כאשר יכלה הקיץ יבוא, ולא בא (רש"י). ועוד מדבר על נבוכדנאצר, כאשר בא וערך מצור בקציר, אמרנו, לא יהיה לו תבן לסוסים, וכן לא יהיו לו תאנים, וכל זה עבר ולא נושענו. ועוד, כי דרך האויבים לשים מצור בזמן הקיץ כאשר יש תבואה ופירות בשדות ויש להם אוכל לחיילים וכאשר נגמר האוכל הולכים להם, וכן מסתלקים מחמת החורף, אולם כאן ימשיך המצור גם אחרי שיעברו הזמנים האלו וזהו שאומר: "עבר קציר כלה קיץ ואנחנו לא נושענו שהאויב לא נסתלק" (מעם לוועז).

2. **מי יתנני במדבר מלון אורחים** משל למה הדבר דומה, לעובר אורח, שאם מתאכסן בעיר גדולה שיש בה אכסניות (בתי מלון) הרבה, אם אינו מוצא שם את כל מבוקשו מואס באותה אכסניא ומבקש אחרת, לא כן אם הוא בא לעיר שכולה נוכרים

לְדַעַת-אוֹתִי נֶאֱמַר-יְהוָה (מ"ד): וְלִכְן כֹּה אָמַר יְהוָה צְבָאוֹת הִנְנִי צוֹרֶפֶם בִּיסוּרִין לְהַסִּיר מִדָּם סִיג הַעוּון וּכְמוֹ שְׂמֻזְכִּים כֶּסֶף וְזָהָב וּבַחֲנֻתִים אִם יִשְׁאָרוּ סִיגִים כִּי-אֵיךְ אֶעֱשֶׂה לְהַנִּיחַם בְּרַעְתָּם, הֲרִי צְרִיכִים לְהוֹיֹת עִם קָדוֹשׁ מִפְּנֵי שֶׁהֵם נִקְרָאִים בַּת-עַמִּי (רד"ק): ז' דִּיבּוּרִם [לְשׁוֹה"ר] דּוּמָה לְחֵץ שְׁחוּט הַחֹרֵג מִרְחוּק, כִּי לְשׁוֹנָם מִרְמָה שֶׁקָּרָה דְּבָר שֶׁהֲרִי בְּפִיו שְׁלוֹם אֶת-רַעְיוֹנוֹ יְדַבֵּר (רד"ק) וּבִקְרָבָו וּבִקְרָב לִבּוֹ יִשְׁמֵם אֶרְבּוֹ מֵאֲרַב עַל רַעְיוֹ (מ"ד): חֹכִי הָעַל מַעֲשִׂים כִּי אֵלֶּה לֹא-אֶפְקֹד אֲשֶׁרֶנּוּ בָּם לְהַפְרֵעַ מִדָּם נֶאֱמַר-יְהוָה אִם וְכִי בְּנֵי בָעַם אֲשֶׁר-כְּזֹה שְׁעוֹשִׂים דְּבָרִים כֹּאלֵה לֹא תִתְּנָם אֲנִקּוּם וּפִרְעַ נִפְשֵׁי [ט] כְּרַצּוֹנִי (ת"י): ט עַל חוֹרֵבן הַחֲרָיִם שֶׁלֹּא צִמְחוּ אֲשָׁא בְּכִי וְנָהִי קוֹל יִלְלָה וְקִינָה וְעַל-נִאֲוֹת הַמִּדּוּר שֶׁבַּמְדָּבָר שֶׁהָיוּ מִקּוֹם מִרְעָה, אֲשָׁא קִינָה כִּי נִצְתּוּ נִחְיוּ שְׂמִמָּה מִבְּלִי-אִישׁ עֵבֶר וְלֹא שָׁמְעוּ עוֹד שֶׁם קוֹל מְקַנָּה כִּי הָאוֹיֵב לִקְחָם, וְגַם הִרְבָּה יַעֲרֹף הַשָּׁמַיִם וְעַד-בְּהֶמָּה נִדְּרוּ מִמִּקּוֹמָם וְהִלְכוּ לָהֶם (מ"ד): י וְנִתַּתִּי אֶת-יְרוּשָׁלַם לְגִלְיָם [י] שֶׁל אֲבָנִים מִדְּבָתִים וְהַחֲמוּטוֹת שִׁיהֲרִסוּ (רד"ק), וְשֶׁם יִהְיֶה מְעוֹן מִדּוּר לַתַּנְגִּים [מִן] נַחַשׁ שֶׁדִּרְכָם לִשְׁכּוֹן בְּגִלְיָ אֲבָנִים] וְאֶת-עָרֵי יְהוּדָה אֶתֵּן שְׂמִמָּה מִבְּלִי יוֹשֵׁב [יא] כִּי כֹלָם יִלְכוּ בְּגִלוּת (מ"ד): יא מִי-הָאִישׁ הֶחָכֵם וַיִּבֶן מִדְּעָתוֹ (רד"ק) אֶת-זֹאת וּמִי הַנְּבִיא (רש"י) וְאֲשֶׁר דְּבָר פִּי-יְהוָה אֱלֹהֵי וַיִּגְדֵּהוּ שִׁיקוּם וַיִּסְבֵּר עַל-מָה אֲבָדָה הָאָרֶץ נִצְתָה נִשְׁאָרָה שׁוֹמְמָה (מ"ז) כַּמְדָּבָר מִבְּלִי עֵבֶר: יב וַיֹּאמֶר יְהוָה הַמִּקּוֹם בַּעֲצָמוֹ אֲמַר עַל-עֲזִיבָם אֶת-תְּלוּתִי [יב] שֶׁלֹּא לְמַדּוֹ אֶת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר נִתַּתִּי

עיונים והארות

הרבה בירושלים יותר מכל ערי יהודה, כדברי הרמב"ן הקדוש באגרתו ששלח מירושלים "כי רבה העזובה וגדל השממון, וכללו של דבר, כל המקודש מחבירו חרב יותר מחברו, ירושלים חריבה יותר מן הכל..." ולכן כתוב (כאן): "ונתתי את ירושלים לגלים מעון תנים" אך "את ערי יהודה" לא יהיה להם רק שממה מאין יושב (מעם לוועז).

יא. ואת ערי יהודה אתן שממה אמרו חכמינו זכרונם לברכה: כל מה שהיה בירושלים לטובה נהפך לרעה. כי מעולם לא הזיק נחש ועקרב בירושלים כמובא בפרקי אבות (ה, ז). ועכשיו: "ונתתי את ירושלים לגלים מעון תנים", וכאשר היו בישובם (פרקי אבות שם): "ולא אמר אדם לחבירו צר לי המקום שאלין בירושלים" ועכשיו, "ואת ערי יהודה אתן שממה מבלי יושב", שלא יהיה מקום לישב, שהכל חרב (מעם לוועז).

יב. על מה אבדה הארץ וגו', ויאמר ה' על עזבם את תורתִי - ראיתי בספר פרי מגדים על אורח חיים שנזדמן עתה בתורת שאלה בחלק משבצות זהב סימן מ"ז (ס"ק א') וז"ל, ארץ ישראל עתה רק מהלך יום אחד לאורכה ולרוחבה ששה ימים. כמו שכתב מהר"ם אלשי"ך גנביאם. והיינו כי באמת קטן הוא ארץ ישראל, רק בזמן שיש השראת קדושה מתרחבת, כמו שכתב מהר"ם אלשיך על פסוק (תהלים קכב, ג-ד) 'כעיר שחוברה לה יחידיו', ועדות, שהרי 'שם עלו שבטים' ועומדין צפופים ומשתחוים רווחים (אבות פ"ה מ"ה) וכו'. אם כן כל זמן שעסקו לשמה, והתורה שמוותיו של הקדוש ברוך

ויאמינו בי המלווים, אם כן איך אוכל לתת לך נדבה? ענה לו האיש שבא לקבל ממנו נדבה, עליך לדעת, גם על ידי מתן נדבה גדולה יוכל האדם לקנות שם כשם הגדולים וירגישו בו, כי הוא נאמן רוח. אולם כל ההשתדלות והעמל שעמל לדבר על לב העשיר כדי לתת לו את הנדבה, עלו בתוהו (לא הצליחו לשכנעו). וזהו שאומר הנביא: "שבתך בתוך מרמה" רוצה לומר, שבתך בתוך ביתך היפה והמהודר והמרוהט... הכל במרמה, כי אתה רוצה לרמות בזה את הציבור, כדי שיחשבו עליך שאתה גביר בין הגבירים, אך במרמה מאנו (סרבו) דעת אותי, בדבר הנוגע אלי בעבודתי, כמו לתת צדקה, מאנו דעת אותי, ולא ירצו להתנהג במרמה (אם כן עליהם לתת צדקה בכל מצב, ומתוך שלא לשמה בא לשמה) (פתח השער).

ט. גם בגוי אחר אם היו בו כל הדברים האלה הייתי מתנקה בו, לא כל שכן בכם. והוכיחם ירמיה בלשון אלה, כמו שהוכיחם משה רבינו בלשון אלה (דברים א, א): "אלה הדברים", על שאמרו (שמות לב, ח): "סרו מהר... ויאמרו אלה אלוהיך ישראל", וכן אמר ירמיה (ב, לד): "לא במחתרת מצאתים כי על כל אלה". ועוד "אלה" עולה בחשבון כחשבון "איכה" (שלושים וששה כל אחת). אמר להם משה, אם אתם עוברים על שלושים ושש כריתות (עבירות שחייבים עליהן כרת), עתיד ירמיה לעמוד ולקונן עליכם ב"אלה" (הפסוק שלנו) וב"איכה", זו הקינה "איכה ישבה בדד..." (מעם לוועז).

י. ירושלים לגלים רואים מהפסוק הזה, כי החורבן פגע

לְפָנֵיהֶם [לא בשמים ולא מעבר לים היא (רד"ק)] וכיוון **וְלֹא-שָׁמְעוּ בְּקוֹלִי** ללמוד התוה"ק, גם **וְלֹא-הִלְכוּ בְּהַ**
לְקִיּוֹם מצוותיה, שהרי מאור שבה מחזירים למוטב (מ"ד): **וַיִּלְכּוּ אַחֲרֵי שְׂרָרוֹת** [מראה] **לִבָּם** מה שלבם ראה וחמד
וְאַחֲרֵי הַבְּעָלִים אֲשֶׁר לְמָדוּם הרגלום **אֲבוֹתָם** (מ"ד): **יֵד לָזֶן כֹּה-אָמַר יְהוָה עֲבָאוֹת**
אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי מֵאַכִּילֶם אֶת-הָעָם הַזֶּה לַעֲנָה עשב מר **וְהַשְׁקִיתִים מִי-רֹאשׁ**
אֲרֶס נחש (רש"י), דהיינו אביא עליהם צרות שונות ומשונות (מ"ד): טו וְהַפְּצוֹתִים אפור אותם **בַּגּוֹזִים** במקומות **אֲשֶׁר לֹא**
יָדְעוּ ולא הכירו מעולם **הַמָּה** וגם **וְאַבּוֹתָם וְשַׁלַּחְתִּי אַחֲרֵיהֶם** אל המקומות אשר ינסו **אֶת-הַחֶרֶב**
עַד פְּלוֹתִי עד שאכלה ואשמיד **אוֹתָם** (מ"ד): **טז כֹּה אָמַר יְהוָה עֲבָאוֹת הַתְּבוֹנָנוּ** נתנו לב להבין (מ"ד)
אל הצרות והפורענויות הקרבים לבא **וְקִרְאוּ** מעתה **לְמִקְוֵנוֹת** נשים היודעות לקונן ולהספיד את המתים **וּתְבוֹאֵינָה**
ויבואו להספיד ולקונן (רד"ק) **וְאֶל-הַחֲכָמוֹת** שיודעות ע"י הספד וקִינָה לגרום שנשים אחרות יבכו (מ"ד) **שְׁלָחוּ**
וּתְבוֹאֵנָה: **יז וּתְמַהֲרָנָה וּתְשַׁנָּה** והנשים תמהרנה להרים קולם, וישאו **עָלֵינוּ** קול **נְהִי** קִינָה ויללה למען יתעורר
לבבינו **וּתְרַדְנָה עֵינֵינוּ דְמָעָה וְעַפְעָפֵינוּ** [הוא אישון העין] **יִלּוּ-מַיִם** (מצודות): **יח כִּי קוֹל נְהִי**
יִלָּה נִשְׁמָע מִצִּיּוֹן אֵיךְ שִׁדְדָנוּ [עשקונו] אֵיךְ נִזְרַקְנוּ מִנְחֻלָּתֵנוּ **וּבִשְׁנוּ מָאֵד כִּי-עֲזַבְנוּ אֶרֶץ** לצאת
לגולה **כִּי הִשְׁלִיכוּ מִשְׁכְּנֹתֵינוּ** את השוכנים בהם חוצה כמ"ש ולא תקיא הארץ אתכם (רד"ק, מ"ד): **יט כִּי-שָׁמַעְנָה**
נָשִׁים כי המספד והנהי בנשים לרוב כי הן רכות הלב יותר מהאנשים (רד"ק) **דְּבַר-יְהוָה** שאמר שהפורענות מעודדת לבא, וכפל
וְתִקַּח אֲזֻנְכֶם דְּבַר-פִּי ולכן **וּלְמַדְנָה** תמדו את **בְּנוֹתֵיכֶם** לשאת **נְהִי וְאִשָּׁה** תלמד את
רְעוּתָהּ [חברתה] **קִינָה** (מ"ד): **כ כִּי-עָלָה מָוֶת** האויב הממית **בְּחַלּוּזֵינוּ** דרך החלונות [אפי' שישבנו בערי
המבצר] **כָּא בְּאַרְמְנוֹתֵינוּ** כלומר באה לנו הצרה פתאום שלא היינו נשמרים מננה (רד"ק) א"נ לא הועלנו בכל התחבולות למנוע
האויב, שהרי האויב בא **לְהַכְרִית עוֹלָל'** [הקטנים] **מִחוּץ** מאחורי הבתים ששם שוחקים הקטנים, וכן הכרית ה**בְּחוּרִים**
מִרְחֻבוֹת ששם הם הולכים ומתפרחים תמיד (ע"פ מ"ד): **כא מאמר ה' אל הנביא: דְּבַר** אל בני ישראל **כֹּה נָאֻם** אמר
יְהוָה וְנִפְלָה נִבְלָת פָּגְרֵי הָאָדָם יַפְלוּ עַל הָאָרֶץ כְּרֶמֶן כזבל **עַל-פָּנֵי הַשָּׂדֶה וּכְעֶמֶר** וכעומרי

עיונים והארות

ו'יאמר ה' על עזבם את תורת', אמר הקב"ה בגליות הראשונות חזרו בזכות אברהם יצחק ויעקב, עכשיו הם חטאו בתורה שנתתי למשה ונקראת על שמו, שנאמר (מלאכי ג, כב) 'זכרו תורת משה עבד', כד יתובין ויתעסקון בתורתו, בזכות משה אני גואלם. על כן נאמר בתורה (דברים לג, ד) 'תורה צוה לנו משה' כדי לשמרה ולעסוק בה, ואם לאו 'מורשה קהלת יעקב', 'מורשה' דא מסכנותא הוא, כמה דאת אמר (שמואל א' ב, ז) 'ה' מוריש ומעשיר', מלמד דלא אתיא מסכנותא לברתיה דיעקב, אלא על דלא אתעסקו בפיקודין דאורייתא, עכ"ל.

וכתב הרמ"ז זלה"ה בהגהה, דא"ע ג' על עזבם את תורת' כתיב בבית ראשון, מכל מקום נתנבא על חורבן שני, דאבדה הארץ לגמרי, עכ"ד.

הוא (זהר ח"ב פז, א), והיה השראת שכינה בארץ ישראל נתרחה. ועתה שלא לשמה לשם גשמי, נסתלק הרוחני, וממילא נשאר רק הגשם שיעור קטן, והו' 'אבדה הארץ' ממש, עכ"ל.

ויאמר ה' על עזבם את תורת' - אמרו בזהר חדש (ח"א טו, א), רבי יוסי בן חלפתא הוה יתיב קמיה דרבי יצחק, אמר ליה מידי שמיע ליה למר, על מה אתארך יומא דמשיחא מן גלותא דא. אמר ליה לא אתארך אלא על ביטול אורייתא, דהכי שמענא מרב המנונא סבא, תלתא גליות גלו ישראל, וחזרו בזכותהון דתלתא אבות, וגלותא רביעאה בזכותא דמשה יתחזרון.

תא ואחזי לך לא איתגלו ישראל אלא על ביטול תורה, שנאמר

התבואה המושלכים **מֵאַחֲרֵי אָדָם הַקָּצֵר וְאֵין מֵאַסֵּף** ואין קובר אותם (רד"ק, ט"ד): **כֹּה | אָמַר יְהוָה**
אֶל-יְתֹהֱלֵל יִתְפָּאֵר הַחֶכֶם בְּחִכְמָתוֹ [יג] כִּי לֹא יוּכַל לִהְצִיל נַפְשׁוֹ בַּחֲכָמָתוֹ | וְאֶל-יְתֹהֱלֵל יִתְפָּאֵר הַגִּבּוֹר
בְּגִבּוֹרָתוֹ [יד] לִהְצִיל נַפְשׁוֹ בַּגְּבוּרָתוֹ | וְאֶל-יְתֹהֱלֵל יִתְפָּאֵר עֲשִׂיר בְּעֶשְׂרֵי [טו] כִּי לֹא יִצִּיל נַפְשׁוֹ בַּעֲוֹשָׁיו (ט"ד):
כֹּה | כִּי אִם-בְּזֹאת יִתְהַלֵּל [להתפאר] הַמֵּתִי הַלֵּל [טז] בַּעֲצָמוֹ, בְּמֵה שְׁחָא | הַשִּׁבְלִי וַיִּדַּע אוֹתִי כִי
שְׁחָא חֶכֶם לִידַע | כִּי אֲנִי יְהוָה ואין עוד מלבדי, ואני הוא הַעֲשֵׂה חֶסֶד לאוהבי ולשומרי מצוותי, ואני הוא העושה
מִשְׁפָּט לַהֲפָרַע מִן הַרְשָׁעִים וַיִּצְדָּקָה בְּאַרְצִי לקבל את השבים **כִּי-בְּאַלְהָה חֲפָצָתִי** לתת לכל אחד כגמולו (ט"ד)
נָא-יְהוָה:

עיונים והארות

שהגבורה שלו שנאמר (דברי הימים א, כט, יא): "לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד, כי כל בשמים ובארץ, לך ה' הממלכה והמתנשא לכל לראש".

טו. אֶל יְתֹהֱלֵל עֲשִׂיר בַּעֲוֹשָׁיו אל יתהלל אחאב בן עמרי, שהיו לו שבעים בנים, ובנה לכל אחד פלטין של שן, כיוון שמת, בטלו מלכותו ועושרו, אבל יתהלל הקב"ה שהעושר שלו, שנאמר (חגי ב, ח): "לי הכסף ולי הזהב נאום ה' צבאות". האדם יתהלל בעולם הזה בכתרה של תורה, שהיא מעשרת אות ונותנת לו חיים בעולם הזה ולעולם הבא, (שנאמר משלי ג, טז): "אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד" ונותנת בו כוח שלא יטל לעולם, שנאמר (ישעיה מ, לא): "וקוי ה' יחליפו כוח, יעלו אבר כנשרים ירצו ולא ייגעו, ילכו ולא ייעפו". (עיי' מעם לועז).

טז. כִּי אִם בְּזֹאת יִתְהַלֵּל הַמֵּתִי הַלֵּל - בתורה שנקראת זאת ככתוב (דברים ד, מד): "וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל". כי גם אהרון הכהן, בכניסתו לבית קודש הקודשים - חבילות חבילות של מצוות היו בידו. בזכות התורה, שנאמר (דברים ד, מד): "וזאת התורה". בזכות המילה, שנאמר (בראשית יז, י): "זאת בריתי אשר תשמרו". בזכות השבת, שנאמר (ישעיה נו, ב): "אשרי אנוש יעשה זאת". בזכות ירושלים, שנאמר (יחזקאל ה, ה): "זאת ירושלים בתוך הגויים שמתיה". בזכות השבטים, שנאמר (בראשית מט, כח): "וזאת אשר דיבר להם אביהם". בזכות יהודה, שנאמר (דברים לג, ז): "וזאת ליהודה". בזכות ישראל, שנאמר (שיר השירים ז, ח): "זאת קומתך דמתה לתמר". בזכות התרומה, שנאמר (שמות כה, ג): "וזאת התרומה". בזכות המעשרות, שנאמר (מלאכי ג, י): "ובחנוני נא בזאת". בזכות הקרבנות, שנאמר (ויקרא טז, ג): "בזאת יבוא אהרון אל הקודש".

יג. אֶל יְתֹהֱלֵל חֶכֶם בַּחֲכָמָתוֹ - וכן הוא אומר (קהלת ט, יא) "שבתי וראה תחת השמש, כי לא לקלים המרוץ, ולא לגבורים המלחמה, וגם לא לחכמים לחם, וגם לא לנבונים עושר וגם לא ליודעים חן, כי עת ופגע יקרה את כולם", כמה מתנות טובות ניתנו בעולם, חכמה, גבורה ועושר. זכה באחת מהן, נטל חמדת כל העולם. אימתי? בזמן שהן באות מן הקדוש ברוך הוא ובאות מן התורה, אבל גבורתו ועושרו של בשר ודם אינו כלום.

שני חכמים עמדו בעולם, אחיתופל מישראל ובלעם מאומות העולם, ושניהם נאבדו מן העולם הזה ומן העולם הבא.

שני עשירים עמדו בעולם, קורח מישראל והמן מאומות העולם, ושניהם נאבדו מן העולם, מפני שלא היתה מתנתם מן השמים.

אֶל יְתֹהֱלֵל חֶכֶם בַּחֲכָמָתוֹ זה משה, שאף על פי שעלה למרום וקבל את התורה לא הניח לו מן המיתה. אמרו על משה רבינו עליו השלום: בשעה שאמר לו הקב"ה: עלה ומות בהר (דברים לג, נ), אמר לפניו: רבונו של עולם: כתוב בתורתך (דברים כד, טו): "ביומו תתן שכרו", ואני הייתי פועל נאמן לפניך ארבעים שנה, ועכשיו תן לי שכרי. אמר לו הקב"ה, משה, רצונך ליטול שכרך בעולם הזה? אלא, כשם שאני משלם שכר לאברהם ליצחק וליעקב, שרצו לפני במצוות כסוסים ואני משלם להם לעתיד לבוא כך גם אתה. אבל יתהלל הקב"ה שכל החכמה שלו, ברא את כל מעשה בראשית, וכתוב (ישעיה מ, כח): "ה' בורא קצות הארץ, לא ייעף ולא ייגע, אין חקר לתבונתו".

יד. וְאֶל יְתֹהֱלֵל הַגִּבּוֹר בַּגְּבוּרָתוֹ ואל יתהלל שמשון בן מנוח בגבורתו, כי כיוון שמת בטלה גבורתו. אבל יתהלל הקב"ה

ביאור הפטרה מנחה ט' באב

הקשר בין הפטרה ליום תשעה באב

הפטרה זו מפטירין אותה במנחה של יום תשעה באב, כי מסופר בה שכל הצרות באו בגלל העוונות וא"כ כל החורבן והגלות שה מחמת העוונות, וגם קוראים בה שע"י התשובה הקב"ה יסלח ויכפר על עוונותינו וזה מענין הקריאה שמשה ביקש שהקב"ה יסלח לישראל.

תוכן הפטרה

הנביא פונה לישראל, שישבו אל ה' כי הצרות שבאו עליהם, הן בגלל עוונותיהם. **ובורא** העולם בחסדו, אינו מבקש מהם שיקריבו לפניו עולות ושלמים, אלא דברים בלבד מבקש מהם והוא "וידוי דברים". שזה תחליף לקרבנות.

כמו כן מבקש מהם שיקבלו על עצמם, שלא יפנו לאשור ולמצרים לקבל את עזרתם, אלא יבטחו בה' יתברך שמו, וכשיחזרו בתשובה אמיתית, הרי בורא העולם יסלח לעוונותיהם, אהבתו להם תתמיד ולא תיפסק ותהיה כטל שאינו נפסק לעולם.

עם ישראל ישתרשו באדמתם, שמם הטוב ישמע במרחקים, והם יסתופפו בצלו של הקב"ה.

וכשיאמר אפרים, מה לי לעבוד עוד אלילים, אז ה' יסמוך אותו ויחזק אותו.

והנביא אומר: מי שהוא חכם יתבונן בדברים אלה ויגיע למסקנה שדרכי ה' הם ישרים.

ואז ה' יכבוש את עוונותיהם, ימחוק אותם לגמרי, כאילו נזרקו למצולות ים, ויאמת ליעקב את ההבטחה שהבטיח ה' לאברהם.

הושע פרק י"ד פסוק ב' - י'. מיכה פרק ז' פסוק י"ח - כ'.

ב הושע אומר לישראל הקדושים **שׁוּבָה** [א] **יִשְׂרָאֵל** [ב] חזרו בתשובה **עַד** אֵל **יְהוָה אֱלֹהֶיךָ כִּי** רואה אתה

עיונים והארות

אדם עומד ומחרף ומגדף בשוק, והקב"ה אומר לו עשה תשובה ביני לביןך ואני מקבלך. (ילק"ש)

ב. "**שׁוּבָה** ישראל עד ה' אלהיך כי כשלת בעונך" - שואלים המפרשים מדוע היה צריך להוסיף - "כי כשלת בעונך"? והביאור הוא, כי אילו היינו למדים רק מהפסוק שובה ישראל עד ה' אלהיך ותו לא, היינו חושבים שרק תשובה שנעשית על עבירות בשוגג התשובה מגעת עד כסא הכבוד, אבל עבירות שבמזיד אין התשובה מגעת לכסא הכבוד. לכן הוסיף ואמר "בעונך" משמע אפי' עונות שהן בחינת מזיד אם אדם חוזר בתשובה, היא מגעת עד כסא הכבוד. אבל צריך לקיים מש"כ "קחו עמכם דברים", שכל אדם צריך לקבל עליו איזה דבר, והקבלה והזכות הזאת תעזור לו שתשובתו תגיע לכסא הכבוד כמו למשל לקבל עליו ללמוד כל יום חצי שעה מוסר, או לא לדבר בבהכנ"ס.

"**שׁוּבָה** ישראל עד ה' אלוהיך" - יש לשוב בתשובה עוד לפני שאתה מתייצב ביום הכיפורים לפני ה' אלוהיך. קודם כל עליך לערוך חשבון נפש ולדעת "כי כשלת בעונך" לאחר מכן "קחו עמכם דברים", תוכל לבוא ולבקש סליחה ומחילה

א. **שׁוּבָה** ישראל - א"ר לוי גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד, שנאמר שובה ישראל עד ה' אלקיך, ור' יוחנן אמר עד ולא עד בכלל... וארשב"ל גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כשגגות, שנאמר כי כשלת בעונך, והא עון מזיד הוא וקרי ליה מכשול. איני והא אמר רבי שמעון בן לקיש גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כזכויות, שנאמר ובשוב רשע מרשעתו וגו' עליהם חיה יחיה, לא קשיא, כאן מאהבה, כאן מיראה... אבל הקב"ה אינו כן, ודאי מתפייס בדברים, שנאמר קחו עמכם דברים ושובו אל ה', ולא עוד אלא שמחזיק לו טובה, שנאמר וקח טוב, ולא עוד אלא דומה כמי שבנה מזבח והקריב עליו קרבן, שנאמר ונשלמה פרים שפתינו... אמר לו הקב"ה לראובן, מעולם לא חטא אדם לפני ועשה תשובה, ואתה פתחת בתשובה תחלה, חיך שבן בנך הושע פותח בתשובה, שנאמר שובה ישראל (יומא פ"ו, ב"ר פ"ד)

רבי יודא בר ר' סימון שובה ישראל עד ה' אלקיך, אפילו כפרת בעיקר. אמר ר' אלעזר בנוהג שבעולם אדם המבזה את חברו ברבים ולאחר זמן מבקש לרצות לו, הוא אומר אתה מבזה לי ברבים ומתרצה לי ביני ובינך, לך והבא אותם אנשים שבזינתי בפניהם ואני מתרצה לך, אבל הקב"ה אינו כן, אלא

שְׂשַׁלְתָּ [ג] בַּעֲוֹנֶךָ באו לך מכשולים וצרות בגלל עוונותיך (רש"י) ועוד אתה לא חטאת במרד, רק נכשלת ע"י המכשילים אותך והיית שוגג וכאנוס ויש לך תקנה ע"י התשובה (מלבי"ם): **כְּשֶׁתָּשׁוּבוּ אֵין אֲנִי רֹצֵחַ מִכֶּם כִּסֶּף זָהָב או עוֹלוֹת, אֲלֵא קָחֻ עִמָּכֶם דְּבָרִים [ד] שֶׁתִּתְּנוּ עַל עוֹנוֹתֵיכֶם וְשׁוּבוּ אֶל-יְהוָה אֱמַרְוּ אֵלָיו [לפניו] בַּתְּפִלָּה כָּל-תְּשׁוּאָה עֲוֹן מִחוּל נֹא עוֹנוֹתֵינוּ וְקָח בְּמִקְוָמָם טוֹב [ה] הַמַּעֲשִׂים הַטּוֹבִים שֶׁעָשִׂינוּ (רד"ק) וְנִשְׁלַמָּה פָּרִים** שהיה לנו להקריב לפניך נשלם אותם ע"י וידוי **שִׁפְתֵינוּ** (רש"י) וי"ט שוידוי שפתינו יהיה רצוי לפניך כשור ע"ג המזבח (ת"י): **ד** עוד תתוודו לפניו, ואמרו: **אֲשׁוּר |** שבטחנו בו עד עתה, ידענו כי **לֹא יוֹשִׁיעֵנוּ** כי אין בו כח להושיענו זולתך כי לה' הישועה (רד"ק) **וְעַל-סוֹם** הבא ממצרים **לֹא נִרְכָּב** דהיינו לא נבטח על גבורת הסוסים של מצרים: **וְלֹא-נֹאמַר עוֹד אֱלֹהֵינוּ לְמַעַשְׂהָ יְדֵינוּ** לפסל שעשינו בידינו, אלא רק כך נבטח **אֲשֶׁר-בָּךְ** לבדך **יְרַחֵם יְתוֹם** [שאתה מרחם על היתומים] (רש"י): **ה** כאשר יעשו כן וישוּבוּ בתשובה **אֲרַפָּא מְשׁוּבָתָם** אעלה ארוכה ומרפא ואסלח למשובתם ולמרדם שמרדו בי עד עתה **אֲהַבֵּם** אוהב אותם אהבת **נְדָבָה** מלב טוב **כִּי יָשָׁב אִפִּי מִמֶּנּוּ** ואין לי כעס עליהם, כי שבו בתשובה (רד"ק): **ו** **אֲהִיָּה** אהבתי תהיה **כַּטֵּל לְיִשְׂרָאֵל** כמו הטל שאינו נפסק לעולם, עם ישראל **יִפְרָח** יעלה פרחים יפים ונאים **כִּשְׁוֹשָׁנָה** שפרחיה יפים **וַיֵּךְ יִשְׂרָאֵל וַיִּתְּשׁוּ וַיִּתְּפֹשׁוּ שְׂרָשָׁיו כַּלְבָּנוֹן** כשרשי עצי הלבנון (מ"ד): **ז** **יִלְכוּ** יתפשטו

עיונים והארות

ואמנם, שעה לאחר מכן ישב העשיר בביתו והמתין לעני, שלא הופיע אף הפעם. למחרת בבוקר, כשהלך העשיר לתפילה - פגש שוב בעני, שאמר לו: "החנות עדיין להשכרה - לו הייתם מלווים לי את הסכום הדרוש". אמר לו העשיר: "ראה, אתמול המתנתי לך לפני הצהרים ואחר הצהרים, לא באת. תמיד אתה פוגש אותי ברחוב, באקראי, ואינך מטריח את עצמך לבוא ולקחת את הכסף. אות הוא, כי כל דבריך הם מן השפה ולחוץ, ולבך בל עימך. לו היית באמת זקוק למעות, היית מטריח את עצמך לבוא ולקבלם..."

המשיך החפץ חיים ואמר: אף אנו דומים לאותו עשיר, כאשר בכל יום ויום אנו מבקשים בתפילותינו "אבינו מלכנו... תחננו ותלמדנו... ותן בליבנו בינה להבין ולהשכיל, לשמוע ללמוד וללמד... והאר עינינו בתורתך", ובתפילת שמונה עשרה אנו מבקשים "חננו מאיתך דעה בינה והשכל", ולאחר התפילה "הוא יפתח לבנו בתורתו". והקב"ה ודאי נענה לבקשתנו ואומר: אין שום בעיה! יבואו לביתי לבית המדרש, ואאיר עיניהם באור התורה, כי הבא ליטהר - מסייעין אותו.

אבל מה שבאמת קורה, שאנו מבקשים את הבקשות, ואיננו מטריחים כלל את עצמנו לבוא ולקבלן!...

זהו שהנביא אומר: "קחו עמכם דברים ושובו על ה'" - אילו דברים ניקח? את דברינו שלנו, את בקשתנו ניקח, ונבוא עימם אל ה' שימלאן...

ה. וקח טוב - אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן, אלא הולכים אליו ריקנים וחוזרים מלאים שנאמר כל תשא עון וקח טוב, הם אמרו לו כל תשא עון, והוא אמר להם וקח טוב. (ילק"ש)

בתפילות היום הקדוש ובוידיוני, ו"אמרו אליו כל תשא עון". אם כה תעשו - "וקח טוב"...

ג. כי כשלת - אמר רבי סימאי משל לצור גבוה שהיה עומד על פרשת דרכים ובני אדם נכשלים בו, אמר המלך סתתוהו קימעה קימעה עד שיבא השעה ואני מעבירו מן העולם, כך אמר הקב"ה לישראל, בני, יצר הרע מכשול גדול הוא, אלא סתתוהו קימעה קימעה, לסוף אני מעבירו מן העולם, שנאמר והסירותי את לב האבן מבשרכם. אמר רבי יצחק בנאהג שבגולם אדם נכשל בעבירה והוא מתחייב עליה מיתת שמים, מת שורו, אבדה תרגולו, נשברה צלוחיתו, נכשל באצבעו, מקצת נפש ככל הנפש.

ד. שאל הגה"ק בעל ה"חפץ חיים" זי"ע - מהו "קחו עמכם דברים", אילו דברים נקח? אלא הסביר זאת במשל: מעשה בעני אחד שפגש בעשיר וביקש ממנו הלוואה. הוא סיפר לו, שהציעו לו לשכור חנות שתוכל לפרנסו בכבוד, ואם יסכים העשיר להלוותו את הסכום הנדרש, ישקם את עצמו ויבסס את פרנסתו. נענה העשיר ואמר: "אין שום בעיה! ודאי אעזור לך, אבל עתה עלי לגשת למקום פלוני. בוא אלי עוד שעתיים, ותקבל את הכסף". העשיר מיהר לסיים את פגישתו כדי להיות בביתו בזמן הנקוב, הכין את הסכום האמור וחיכה לעני - והעני לא בא. אחר הצהרים יצא העשיר לפגישה נוספת, והעני מגיע לקראתו. כשראהו מיהר אליו ואמר: "אם כבודו היה מלווני את הסכום האמור, הייתי יכול לבסס לי פרנסה מכובדת, הנה הזדמנה לידך מצוות כי ימוך אחיך והחזקת בו".

ענה העשיר: הלאו נדברנו להיפגש לפני הצהרים, והמתנתי לך. אבל לא נדון עכשיו על העבר - כעת עלי להיפגש עם מישהו. בוא אלי בעוד שעה, ואתן לך את המעות".

למרחוק **יִנְקוּתִי** [ו] ענפיו הרכים (רד"ק) דהיינו יתרבו בניו (ת"י) **וְיִהְיֶה בְּיָתְךָ** כעץ זית שעליו לחים כל השנה **הָדָר** ויופיו, ר"ל שלא יפסק טובו כל הימים **וְרִיחַ לְךָ** ויהיה ריחו נודף [ז] **כְּלַבָּנוֹן** כריח העצים והעשבים שבלבנון, והיינו שילך שמם הטוב למרחוק (רד"ק): ח אלו ש**יָשְׁבוּ** לארצם יהיו **יֹשְׁבֵי בְּצִלּוֹ** של האל יתברך **יְיָיִךְ** את עצמם בכל עת במצוות האל יתברך והיו כ**דָּגָן** [ח] המחיה את הבריות **וְיִפְרְחוּ** ויתפשטו **כַּנֶּפֶן** שאף לאחר שלקטו פירותיו אינו נפסק ויבש אלא יפרח שנה אחרת [ו] שיהגן יהיה כגפן ולא יצטרכו כל שנה לזורעו (רד"ק) **זָכְרוּ** [ט] **כִּי־יֵין** הגדל ב**לְבָנוֹן** שהוא משובח ביותר (מ"ד): ט **אֶפְרַיִם** יאמר **מִה־לִּי עוֹד** לעבוד **לְעַצְבִּים** את האילים כי יכיר שאין בהם ממש, ולכן **אֲנִי עֲנִיתִי** לו בתפילותיו **וְאֲשׁוּרָנִי** ואביט ואשגיח עליהם בחמלה ואהבה **אֲנִי** אהיה **כַּבְּרוֹשׁ רֶעֶנָן** כעץ ברוש שאדם נסמך בענפיו לעלות עליו **מִמֶּנִּי פָּרִיֶךָ** כל פרי הצלחתך **נִמְצָא** לך ממני (ע"פ רש"י): י עתה כשהשלים נבואתו, אמר **מִי חָכֵם וַיִּבֶן אֱלֹהִים** יתבונן בתוכחות שאמרתי ויבין אותם (רד"ק) **נָבוֹן וַיִּדְעֵם** [שטמבין דבר מתוך דבר וחקר בחכמה והגיע לכלל דעת שידע ידיעה ברורה (מלבי"ם)] **כִּי־יֹשְׁרִים** הם **דְּרָכֵי יְהוָה** ונכוחים, שאין בהם עיקש ופתלתול **וְצַדִּיקִים יֵלְכוּ בָם** כי יכירו וידעו כי כל דרכיו משפט, אף צדיק ורע לו רשע וטוב לו **וּפְשָׁעִים יִכְשְׁלוּ בָם** [י] כי יאמרו אין מנהיג לעולם, כי הצדיק יבואנו רע, והרשע יבואנו טוב, ולפיכך אינם שבים וילכו אחר תאוות ליבם ויכשלו ויאבדו (רד"ק): יח הנביא מיכה משבח את ה' (רד"ק) **מִי־אֵל כְּמוֹדָךְ** [יא] **נִשְׂא עוֹן** מוחל וסולח לעוונות בני ישראל **וְעֵבֶר**

עיונים והארות

וּבַהֲקֶשֶׁר לזה מסופר על אדם אחד שהיה גביר גדול, והיו לו אתרוג ולולב לנענע בו, אך הגביר הזה היה עם הארץ גדול מאד ולא ידע איך לנענע. וביום הראשון של סוכות הלך עם האתרוג והלולב לבית הכנסת בכבוד, וכאשר הגיע העת לנענע עם הלולב, הפך את הלולב למטה והיה מנענע בו... ויהי לצחוק לכל רואיו. ולמחרת לא בא עוד עם הלולב לבית הכנסת.

לְאַחַר התפילה שאלו אותו מכיריו היכן האתרוג שלך? ענה להם בכעס, שמאד יחרה אפו על המנהג הזה שמחזיקים העולם לכבוד לנענע את הלולב... ענו לו מכיריו: שוטה שבעולם! הנה באמת הוא כבוד גדול לנענע את הלולב, אולם לך שאתה עם הארץ נחשב הדבר לבזיון... (פתח השער).

יֵא. מִי אל כמון - אמר רבא כל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו, שנאמר נושא עון ועובר על פשע, למי הוא נושא עון, למי שעובר על פשע. רב הונא בריה דרבי יהושע חלש. על רב פפא לשילי ביה. חזא דחלשא ליה עלמא. אמר, עבידו לי זווידא. לסוף אתפח וכו'. אמרו ליה מאי חזית, אמר ליה אין הכי הוה. אמר להו הקב"ה הואיל ולא מוקי במיליה לא תוקמון בהדיה, שנאמר נושא עון ועובר על פשע וכו'. (ילק"ש)

נושֵׂא עוֹן - א"ר יוסי בר' חנינא נושא עונות אין כתיב כאן אלא נושא עון, הקב"ה חוסף שטר אחד מן העבירות והזכויות מכריעות. א"ר אלעזר ולך ה' החסד, ואי לית ליה את יהיב מדיך. הא דעתיה דרבי אליעזר ורב חסד מטה כלפי חסד. רב הונא בש"ר אבא אמר, הקב"ה אין לפניו שכחה,

ו. **יֵלְכוּ יִנְקוּתִי** אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב עתידים בחורי ישראל שיתנו ריח כלבנון, שנאמר ילכו יונקותיו ויהי כזית הודו וריח לו כלבנון (ברכות מ"ג).

ז. **וְרִשְׁיִי** פירש שריחם הטוב הוא כקטורת שבבית המקדש הנקרא לבנון.

ח. **יִחִיו דָּגָן** - דבר אחר יחיו דגן בתלמוד, ויפרחו כגפן באגדה, זכרו כיין לבנון, אמר הקב"ה חביבים עלי שמותן כיין המתנסך על גבי המזבח, ולמה נקרא שמו לבנון, על שם ההר הטוב הזה והלבנון. תני ר' שמעון בן יוחאי על שם שמלבין עונותיהם של ישראל כשלג, רב טביומי אמר על שם שכל לבבות בו שמחים. ורבנן אמרין על שם והיו עיני ולבי שם כל הימים. (ילק"ש)

ט. **וּבִתִּי וְרִשְׁיִי** ביארו בענין אחר ע"ש.

י. **וְצַדִּיקִים יֵלְכוּ בָם** כגון אבות העולם, ופושעים יכשלו בם, אלו שמרדו עליהם, כגון נמרוד באברהם, ישמעאל ביצחק... אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן משל לשני בני אדם שצלו פסחיהם, אחד אכלו לשם מצוה ואחד אכלו לשם אכילה גסה, זה שאכלו לשם מצוה, וצדיקים ילכו בם, וזה שאכלו לשם אכילה גסה, ופושעים יכשלו בם. אמר ליה רבי לוי האי רשע קרית ליה, נהי דלא עביד מצוה מן המובחר, פסח מיהא קא עביד. אלא משל לשני בני אדם זה אשתו ואחותו עמו זה אשתו ואחותו עמו, אחד נזדמנה לו אשתו, ואחד נזדמנה לו אחותו... מי דמי אנו קאמרין חדא דרך, הכא שתי דרכים. אלא משל ללוט ושתי בנותיו, הן שנתכוונו לשם שמים וצדיקים ילכו בם, הוא שנתכוון לדבר עבירה ופושעים יכשלו בם (נזיר כ"ג).

על-פֶּשַׁע [יב] אינו עומד על הפשע לשלם לאדם כגמולו, אלא הולך כאילו לא יראנו (ט"ד) **לְשִׁאֲרִית נַחֲלָתוֹ** לדור שישיארו בביאת הגואל **לֹא-הֶחְזִיק אוֹתוֹ לָעַד** עד עולם **אָפּוּ** וכעסו, אלא מוחל וסולח **כִּי-חֲפִיץ חֶסֶד הוּא** וחסדו יגבר ויבטל כעסו כשיגיע זמן הגאולה (רד"ק): **יָשׁוּב יִרְחֲמֵנוּ כִּמְאֹז** יכבֹּשׁ עֲוֹנוֹתֵינוּ תופס וכובש עוונותינו שלא נענש עליהם **וְתִשְׁלַיֵךְ בְּמַצָּלוֹת** בעומק הַיָּם **כָּל-חַטָּאוֹתָם** ולא יזכרו כלל (ט"ד): **כִּי תִתֵּן אֶמֶת** בבקשה האמת לנו דברִיךְ שהבטחת **לְיַעֲקֹב** שאמרת לו כי לא אעזובך **חֶסֶד** שהבטחת [יג] **לְאַבְרָהָם** שציוה לבניו לשמור דרך ה' **אֲשֶׁר-נִשְׁבַּעְתָּ לְאַבְתָּינוּ מִיְמֵי קֶדֶם** והוא לאחר עקדת יצחק שאמרת בי נשבעתי נאום ה'... כי ברך אברכך מאוד וכו' וירש זרעך את שער אויביו (ע"פ רש"י):

עיונים והארות

ובשביל ישראל נעשה שכחן, מה טעם נושא עון נשא כתיב, וכן דוד הוא אומר נשאת עון עמך כסית כל חטאתם סלה. וכן מיכה, בתחלה אמר להם דברים קשים, בפשע יעקב כל זאת וגו', ולבסוף אמר להם מי אֵל כמוך נושא עון וגו' (ספרי)

לשארית נחלתו - א"ר אחא בר חנינא אליה וקוץ בה, לשארית נחלתו ולא כל נחלתו, למי שמשלים עצמו כשירים. בית הלל אומרים בינונים רב חסד מטה כלפי חסד, היכי עביד, רבי אליעזר אומר כובש, שנאמר ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו. רבי יוסי בר חנינא אומר נושא שנאמר נושא עון ועובר על פשע. תאנא דבי רבי ישמעאל, מעביר ראשון ראשון, וכך היא המדה. אמר רבא ועון עצמו אינו נמחק, דאי איכא רובא עונות מיחשב בהדייהו (ר"ה ט"ז).

לשארית נחלתו - א"ר אחא בר חנינא אליה וקוץ בה, לשארית נחלתו ולא כל נחלתו, למי שמשלים עצמו כשירים. בית הלל אומרים בינונים רב חסד מטה כלפי חסד, היכי עביד, רבי אליעזר אומר כובש, שנאמר ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו. רבי יוסי בר חנינא אומר נושא שנאמר נושא עון ועובר על פשע. תאנא דבי רבי ישמעאל, מעביר ראשון ראשון, וכך היא המדה. אמר רבא ועון עצמו אינו נמחק, דאי איכא רובא עונות מיחשב בהדייהו (ר"ה ט"ז).

יב. מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע - למי נושא עון? למי שעובר על פשע (ראש השנה יז).

יב. מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע - למי נושא עון? למי שעובר על פשע (ראש השנה יז).

ביאור דברי רבותינו הוא, שהשם יתברך מוחל על עוונותינו של איש אשר מוחל על פשעים שעשו לו. וכמו שמסופר על הגאון רבי יום טוב ליפמן זצ"ל אב בית הדין בקפוליא, ששכנתו פגעה קשות וביזתה את אשתו הרבנית, ואילו הרב לא ידע מכל הענין. החליטו ראשי הקהל להעניש את האשה, והיות וסמכות ניתנה מממשלת פולין לראשי הקהלות להטיל עונשים למפירי החוק והסדר הציבורי, רצו הפרנסים להשתמש בסמכותם ולהעניש את אותה שכנה חצופה. אך החלטת הפרנסים היתה צריכה אישור תחלה מרב העיר. ידעו הם כי בודאי לא יטה הרב אוזן קשבת לדבריהם, לכן דיברו עם הרבנית כי בליל שבת הקרוב בבוא הרב ממקום התבודדות לימודו ועיסוקי הרבנות אל ביתו, תספר לו הרבנית את כל אשר קרה לה ואת החלטת הפרנסים.

הרבנית הסכימה לדבריהם, ובחצות הלילה כשסיים חוק לימודיו סיפרה לו מכל הענין. כאן הפתיעה תשובת רבי יום טוב ליפמן: היות וכבר עברו כמה ימים מהמקרה, ואסור לאדם להעלות קללת חברו על מטתו, אלא קודם השינה עליו למחול לכל מי שציערו, אם כן פנה לאשתו, "אין לך היכולת והרשות ממני ללכת לישון עד... שאת תבקשי "מחילה" משכנתך על אשר לא מחלת לה עד היום, וכי כמה לילות הלכת לישון בלא התפייסות עמה..."

היא נדהמה מתשובת בעלה הרב, אך מה לעשות, הרב עמד

יג. חסד לאברהם - אמר להן ר"א לתלמידיו, בני אתם יודעים בשבחו של אברהם אבינו מיד אמרו לו תלמידיו לר"א יהי רצון שתודיע לנו. מיד פתח ר"א ואמר כתיב (מיכה ז) תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם, זהו שנאמר ברוח הקודש ע"י דוד המלך ע"ה (תהלים א) והיה כעץ שתול על פלגי מים, כנגד מי אמר דוד מקרא זה לא אמרו אלא כנגד אברהם אבינו, שאנשי דורו שהוא דור הפלגה לא היו יודעים שמו של הקב"ה, ואשור היה יודע שמו של הקב"ה אבל לא היה מוחה בבני דור הפלגה מפני שהיה יודע אשור שלעתיד יצא מזרעו סנחריב מלך אשור שהוא בעצמו יהיה מחרף ומגדף כלפי מעלה ואם היה אשור מוחה בהם היו אומרים לו והלא זרעו של אותו האיש יהא מרגיז לפני הקב"ה והוא מוכיח אותנו. אבל כיון שנולד אברהם היה אברהם מודיע לכל הבריות שמו של הקב"ה והקנה אותו שמים וארץ שנאמר (בראשית יד) ויאמר אברם אל מלך סדום הרימותי ידי אל ה' אל עליון קונה שמים וארץ וכו'.

דבר אחר תתן אמת ליעקב חסד לאברהם וגו' רבי אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר, יתברך שמו הגדול של מלך מלכי המלכים הקב"ה שהוא מחבב את ישראל יותר ממלאכי השרת, שאין מלאכי השרת אומרים לפניו שירה למעלה עד שאומרים ישראל שירה תחלה למטה, שנאמר (איוב לח) ברן יחד כוכבי בקר ואחר כך ויריעו כל בני אלהים, וכיון שמגיע ראש השנה, אומרים מלאכי השרת לפני הקב"ה, רבונו של עולם, מפני מה אתה עושה חסד עם אומה זו ואתה נושא להם פנים כמו אדם שעושה חסד עם חברו ונושא לו פנים ואומר להם הקב"ה, בזכות חסד אברהם אביהם אני נושא להם פנים, ואני עושה עמהם חסד. ואומרים המלאכים לפניו, למה אתה נושא להם פנים בשביל אברהם אביהם ואמר להם הקב"ה, בשעה שנתן לו לאברהם תרח אביו הרבה אלהות ואמר לו לאברהם לך ומכור אותם בשוק והלך אברהם ושבר אותם והיה מבטל לכל עבודת אלילים שבשוק מן העולם וקידש את שמי בעולם. (תנא דבי אליהו זוטא - פרק כה).